דו"ח
ועדת אמת לאחריות
החברה הישראלית לאירועי
1948–1960 בדרום

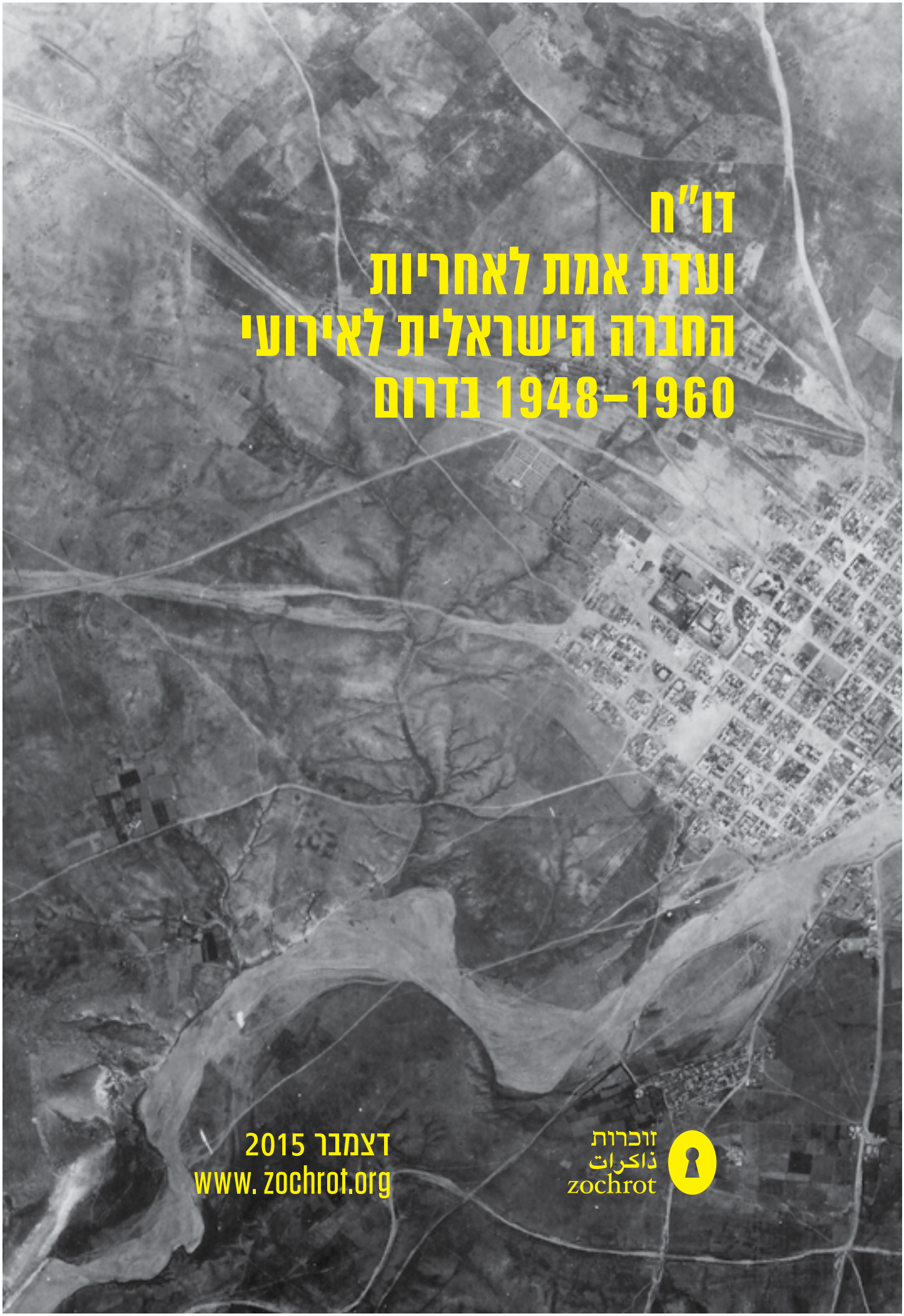

דצמבר 2015
www. zochrot.org

זוכרות
ذاكرات
zochrot

צילום אויר באר שבע 1946

דו"ח ועדת האמת לאחריות החברה הישראלית לארועי 1948-1960 בדרום

עריכה: ג'סיקה נבו ועמי אשר
עריכה לשונית ותרגומים: עמי אשר
עיצוב שער: נירית בנימיני וגילה קפלן
עיצוב החוברת: טלי איזנר פרידמן
הדפסה: דפוס השלמה
הפקה: עמותת זוכרות (ע"ר 580389526)

יצחק שדה 34
יפו תל אביב
67212
טל' 03-6953155
פקס 03-6953154

דצמבר 2015

(C) All rights reserved to those who were expelled from their homes

תוכן העניינים

תודות /4

מבוא: ועדת אמת ראשונה בישראל - צדק מעברי ומעבר אין
תמי פוסטילניק וג'סיקה נבו. ייעוץ - אבנר בן עמוס ומוניר נוסייבה /5

1. **רציונל ופיתוח המודל** - נורה רש. ייעוץ - דבי פרבר וליאת רוזנברג /7

2. היבטים היסטורים ומרחביים של הנכבה בנגב

2.1 סקירה היסטורית - אבנר בן עמוס ועמית מאייר /10

2.2 היבטים גיאוגרפיים ומהלכים משפטיים לנישול הבדואים באיזור הדרום
אורן יפתחאל - הרצאה/עדות לועדת אמת /13

2.3 סף המדבר-קו העימות: יישוב ופינוי כשינוי אקלים בנגב
איל ויצמן - הרצאה/עדות לועדת אמת /16

3. עדויות - סוגי עדויות - סוגי הפרות ופגיעות

3.1 עדויות האירוע הפומבי 10.12.2014 /17

3.2 תקציר עדויות פליטים פלסטינים בנגב 1948-1952 /19

3.3 על הצורך לחקור נשים בנכבה - אראלה שדמי /21

3.4 עדויות נשים בדואיות על הנכבה ששניתנו לועדה /22

3.5 זהות של מקום בקרב נשים ערביות בדואיות בנגב בנות דור 48 ובנותיהן
ספא אבו רביעה - הרצאה/עדות לועדת אמת /26

3.6 עדות מלאה לוחם יהודי דויד שושני /28

3.7 קשיים בגביית עדויות של לוחמים יהודים - עמי אשר /31

3.8 "קרבות קלים" לוחמים ישראלים מספרים על הנכבה
ד"ר תום פסח - הרצאה/עדות לועדת אמת /33

4. המלצות /34

נספחים

א. מנדט הועדה - מסמך הקמה אוקטובר2014 /38

ב. רשימת העדים /40

ג. עדויות לוחמים יהודים מארכיונים ציונים /40

ד. עדויות מלאות מתוך הארוע הפומבי /42

תודות

תודה לעדים ולעדות

לכל הפעילים והפעילות שליוו את עבודת הועדה בשלוש השנים האחרונות:
סמדר בן נתן, יוסף מקייטון, נורית בדש, יודית קשת, יודית יהב, סנא אבן-ברי, יפעת גוטמן, אילנה סנש, אילן פתחי, עמי אשר, רון דודאי, סיגל הורוביץ, רוני ברקן, יובל אור, איריס ויינרוב, פפה גולדמן, איתן בורנשטיין-אפריסיו, ליאור צור, תמר לוסטר, תמי פוסטלניק, רותי עצמון, ג'ודי רות', מיכל ויטל, ליאור צור, אמיר הילל, היילי גלגוט, ג'ומאנה אבו אוקסה, ספי קסקובה, עמית מאייר, סוזאן סאמר, פיאטרו סטפניני

למומחים שהעידו בפני חברות הועדה: פרופ' אורן יפתחאל, ד"ר ספא אבו רביעה, פרופ' איל ויצמן, ד"ר תום פסח

לאג'יק-ניספד על אירוח פגישות ועדת האמת

לצוות זוכרות: דבי פרבר, דנה מירטנבאום, ליאת רוזנברג, עמיה גלילי, עמר אלע'בארי, רנין ג'ריס, ניבה גרינצוויג, אליהו זיגדון, ג'סיקה נבו

לטלי איזנר פרידמן על העיצוב הגרפי

מבוא:ועדת אמת ראשונה בישראל – צדק מעברי ומעבר אָיִן

תמי פוסטילניק וג'סיקה נבו. ייעוץ - אבנר בן עמוס ומוניר נוסייבה

לקהילה היהודית-ציונית שהתהוותה בארץ בשלהי המאה התשע-עשרה ובמהלך המאה העשרים היו שני פנים: לאומי קולוניאלי. הציונות, שנוצרה באירופה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, הושפעה במידה ניכרת מן המודלים הלאומיים האירופאיים ושאפה להחילם על הציבור היהודי. מקור השפעה נוסף היה הפרויקט הקולוניאלי האירופאי, שקיבל תנופה בשלהי המאה התשע-עשרה, תוך שאירופה משעבדת חלקים נכבדים מאסיה ואפריקה. הפתרון שהציעו מנהיגי הציונות למצוקת היהודים היה לאומי, אך מימושו בארץ הפך אותו גם לבעל ממד קולוניאלי. ההגירה וההתיישבות של עשרות ומאות אלפי יהודים תוך נישול התושבים המקומיים הביאו בסופו של דבר לשינוי המבנה הדמוגרפי של חבל הארץ שהיה נתון לשלטון המנדט הבריטי. הטיעונים להצדקת ההתיישבות היהודית היו רבים: מצוקת היהודים באירופה; השורשים התנכיים של הזהות הלאומית היהודית; והמודרניזציה שהביאו היהודים למזרח-התיכון. אך התוצאה היתה זהה לדפוס הקולוניאליסטי: השתלטות כוחנית וחד-צדדית על מרבית שטח המנדט.
אחד מן האזורים בו החל להיווצר שינוי דמוגרפי היה הנֶגֶב/נגב, שבחלקו הצפוני הוקמו 14 ישובים יהודיים בשנות הארבעים למאה העשרים. ועדת אמת זו עוסקת בשינוי הדמוגרפי הרדיקלי שהתרחש באזור במהלך מלחמת 1948 ואחריה, בעקבות גירוש מרבית האוכלוסייה הבדואית בפלסטין.

בעקבות הקולוניאליזם הבריטי, ובחלוף שלושים שנות מנדט שניתן לבריטים על מנת שיקדמו הקמת בית לאומי ליהודים בטריטוריה המיושבת על חשבון אוכלוסיית הילידים הפלסטינית, הצביעה עצרת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947 בעד חלוקת הארץ בין הפלסטינים ליהודים. החלטה זו, ובהמשך לכך הקמת מדינת ישראל ב-14 למאי 1948, בישרו את הנכבה. מוסדות המדינה שבדרך ובהמשך מוסדות המדינה גירשו כ-700,000 פליטים תוך שהם מנשלים אותם מאדמותיהם ונכסיהם, ולאחר מכן מנעו מהם לשוב ולשקם את חייהם בארצם.

בעבר, עשו היסטוריונים וסופרים ישראלים מספר ניסיונות לחשוף את אחריותם של לוחמים יהודים לאירועי הנכבה המתמשכת ולהפרות זכויות האדם הכרוכות בהן[1]. אף שלכתביהם נודעה השפעה עצומה בחוגים אקדמיים וציבוריים שונים, הם לא הובילו את החברה היהודית בישראל להכיר בעוולות שעשתה ולקבל עליהן אחריות. תהליך זה של הכרה וקבלת אחריות והצעדים המעשיים הנובעים ממנו מכונים במדינות שנחלצו ממשטר רודני ובחברות בתר-קולוניאליות בשם **צדק מעברי**.

עמותת זוכרות מפתחת מנגנוני צדק מעברי מותאמים להקשר הישראלי, ובכלל זה חשיפת מידע על הנכבה – שאירועיה עודם מוכחשים ומושתקים במידה רבה בחברה היהודית – ועל הנכבה המתמשכת עד היום. במסגרת זו, זוכרות מאתגרת את החברה היהודית בישראל לקבל אחריות על התפקיד שמילאה בנכבה הפלסטינית. המאמץ הנוכחי מהווה המשך טבעי לצעדים אלה: יוזמה של החברה האזרחית להקמת ועדת האמת על אחריות החברה הישראלית לאירועי 1948-1960 בדרום.

בעשרות השנים האחרונות התפתחו פרקטיקות להתמודדות עם העבר תחת שמות שונים: ועדות אמת, ועדת חקירה היסטורית, וועדות אמת ופיוס – רשמיות ובלתי רשמיות כאחת –בשורה של ארצות ואזורים שהיו נתונים לשלטון רודני או קולוניאלי. פרקטיקות אלו נועדו לחשוף הפרות של זכויות אדם ופשעים רחבי היקף, להביא להכרה בהם ולתרום לפיוס ולדמוקרטיזציה של חברות הזקוקות למרפא – וכן ולהציע דרכים לתיקון על בסיס צרכי הנפגעים בהתאם למודלים של צדק מאחה (restorative justice).

זוכרות פתחה ביוזמה הנוכחית לאחר שלמדה מהלקח של אזורי סכסוך אחרים שיזמו מנגנוני צדק מעברי כתיקון לסבל הקורבנות. ההקשרים המוכרים ביותר ליישום פרדיגמת הצדק המעברי הם תקופות מעבר מדיקטטורה לדמוקרטיה וממלחמה להסכמי שלום. צדק מעברי מוגדר כמלוא קשת התהליכים והמנגנונים הקשורים בנסיונה של חברה לעשות חשבון נפש עם מורשת של הפרות רחבות היקף של זכויות אדם, על מנת לשאת באחריות, לשרת את הצדק ולהגיע לפיוס[2].

בעקרון נכללים במסגרת הצדק המעברי ארבעה מנגנוני צדק: (1) תביעות פליליות נגד המעורבים בפשעי מלחמה ובפשעים נגד האנושות; (2) יוזמות לחקר האמת - כמו ועדות אמת רשמיות ובלתי רשמיות - שמתמקדות בהפרות של זכויות אדם שנשמרו בעבר בסוד או שלא היו ידועות, כולל חשיפת האמת בציבור והכרה של המעוולים בעוולותיהם; (3) פיצוי הקורבנות; (4) רפורמות משפטיות ומוסדיות כדי שימנעו הפרות שיטתיות של זכויות אדם בעתיד.

---

1. בין הסטוריונים אלה יש למנות את בני מוריס, אילן פאפה, שמחה פלפן, תום שגב, ואבי שליים.

בעוד שפרקטיקות של צדק מעברי החלו בדרך כלל כיוזמות רשמיות סביב מעבר ברור למשטר אחר, הוועדה הנוכחית פעלה מתוך תחושה שאין להמתין עד להכרה רשמית ויש לפעול כבר כעת לחקר האמת. בכך היא שואבת מידע והשראה מיוזמות חברה אזרחית אחרות שכבר קודמו בהצלחה ברחבי העולם עוד בטרם יושב הקונפליקט – כגון בגואטמלה, ברזיל ולאחרונה גם בקולומביה.

מצב זה של סכסוך בעיצומו גרם לקשיים עצומים באיסוף עדויות ומציאת חומרים ארכיוניים ובהפצת הבשורה בחברה בעלת זהות לאומית חזקה, שמקדמת עדיין פרויקט קולוניאלי ומפיקה תועלת מוחשית וסמלית ברורה מהמשך העימות. יחד עם זה, אנו סבורים שיוזמה זו חיונית לאתגור "משטר ההכחשה"[3] קידום אמירת האמת ושבירת מעגלי השקר הרווחים עדיין בקרב מגזרים נרחבים בחברה הישראלית. הוצאת האמת לאור לא רק תקדם הכרה, קבלת אחריות ונכונות לתיקון, אלא גם תהווה, כפי שאומר חוסה זאלאקט במבוא לדו"ח הסופי של ועדת האמת והפיוס בצ'ילה, "ועדת האמת היא הדרך לרפא את הפצעים, בזה אחר זה, ובכך לתרום לכינונו של שלום בר-קיימא".

ועדת האמת נועדה לחשוף באופן ספציפי את האמת שהשתיק המשטר הישראלי במשך יותר מ-67 שנה לגבי התפקיד שמילאו החברה היהודית ומדינת ישראל בעקירתם של כתשעים אלף פלסטינים בדואים מבתיהם באזור הנקב/נגב וגירושם מחוץ לגבולות המדינה. כמו כן איננו יכולים להתעלם מהפיכת הבדואים שנותרו בנקב/נגב לעקורים פנימיים וריכוזם באזור הסייג בשנות החמישים, ומהמשך מדיניות הריסת בתיהם ואי-ההכרה בזכויותיהם עד ימינו אלה – הנכבה המתמשכת.
מעבר למטרתה החינוכית, עבודת הועדה נועדה להציע אפשרויות מעשיות לתיקון העוולות הללו על ידי הציבור בישראל, גם בהינתן מגבלות המשטר הקיים.

בעקבות תקופת הכנה של שנתיים (ר' פרק 1), מונו חברי הוועדה באוקטובר 2014. מנדט הועדה (ר' נספח א') היה לחשוף את העוולות שעוללה ישראל לאוכלוסייה הפלסטינית בנקב/נגב, במיוחד בשנים 1948-1960, ולפרסם דו"ח מסכם שיקדם דיון ציבורי באחריותה המוסרית, הפוליטית והמשפטית של החברה הישראלית ויכלול המלצות לתיקון.
לשם כך בחנה הוועדה עדויות של עקורים פנימיים ופליטים פלסטינים, כמו גם של לוחמים יהודים שהשתתפו בפעולות גירוש ונישול באזור. חברי הוועדה גם שמעו עדויות של ארבעה מומחים ועיינו בחומרי ארכיון רלוונטיים. ביום זכויות האדם הבינלאומי, ב-10 בדצמבר 2014, קיימה הוועדה שימוע ציבורי בבאר-שבע/ביר א-סבע. באותו יום העידו בפניה שבעה עדים: פלסטינים בדואים שגורשו ב-1948, לוחמים יהודים ועדים מומחים. עבודת הוועדה הסתיימה בדצמבר 2015

בפרקים הבאים – מאת חברי הוועדה, עדים מומחים, חברי זוכרות ואחרים – נציג את תהליך גיבוש הוועדה, רקע הסטורי וגיאוגרפי לנקב/נגב, וכן עדויות של לוחמים יהודים ופליטים/ות פלסטינים בדואים של הנכבה בפני הוועדה וממקורות אחרים וניתוחן. לבסוף, נביא את המלצות שלנו לאור עדויות אלו.
בנספחים ניתן למצוא את מסמך ההקמה של הועדה, ותמלול של עדויות שנגבו ונבחנו ע"י הועדה.

קיבלנו על עצמנו משימה נכבדה זו מתוך ידיעה שמדובר בצעד ראשון וחלקי לקראת הטמעת הגישה והשפה של צדק מעברי בארץ: קבלת אחריות, מתן דין וחשבון, התנצלות, תיקון, עדויות שבע"פ וצדק מאחה על מנת לדרוש מהחברה הישראלית קבלת אחריות על גירוש האוכלוסיה הפלסטינית במלחמת 1948 ומעבר לה.
נסיים בתודה לעמותת זוכרות על שהזמינה אותנו להשתתף בפרויקט זה, לעדים/ות הפלסטינים שנתנו בנו אמון ושיתפו אותנו בסיפוריהם על הנכבה וללוחמים היהודים ששברו את השתיקה, יצאו נגד ההשתקה של החברה הישראלית ובכך סייעו לפתוח פתח לרפא את פצעי החברה ולתרום לבניית שלום בר-קיימא.
בזאת אנו מגישים את הדין וחשבון שלנו לחברה הישראלית.

---

2. United Nations Security Council, "The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-conflict Societies" (Report of the Secretary-General, S/2004/616, August 23, 2004), para. 8.
3.Ram, U. 2009. 'Ways of Forgetting: Israel and the Obliterated Memory of the Palestinian Nakba', Journal of Historical Sociology, 22(3), p. 366.

פרק 1: ועדת האמת: רציונל ופיתוח המודל

נורה רש. ייעוץ - דבי פרבר וליאת רוזנברג

המנדט של ועדת האמת כמתואר מסמך ההקמה (ר' נספח א') הוא לעסוק בנכבה בנקב/נגב בשנים 1948-1960 ובהשפעתה על האוכלוסיה הפלסטינית הבדואית.

בדוח זה אנו משתמשים במונח "פלסטינים בדואים" כי ברצוננו להדגיש את החוויה ההסטורית המשותפת של נישול שעברו הבדואים כחלק מאסונה של כלל האוכלוסייה הפלסטינית ב-1948, חוויה שהשיח הישראלי השליט מתעלם ממנה בעקביות. ועדת אמת זו היא הראשונה מסוגה בישראל; מדובר ביישום חדשני של פרדיגמת הצדק המעברי בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. רעיון הקמת הוועדה עלה לראשונה ב-2012 כחלק מתהליך מקיף בעמותת זוכרות ללימוד וההבנה של מגוון המסלולים והאפשרויות ליישום מנגנוני צדק מעברי במצבי סכסוך מתמשך.
ועדת אמת זו מיושמת כפיילוט בנסיבות רחוקות ממצב של "מעבר" כלשהו, כשהקונפליקט של 1948 עיקש ומתמשך. יוזמות של ועדות אמת המתקיימות במצב של קונפליקט מתמשך כבר פעלו במקומות שונים כך שיוזמה זו אינה ראשונה מסוגה בעולם, אך היא ייחודית במציאות הישראלית שנראית שקועה בסכסוך המלווה באלימות רבה גם בשעת כתיבת דוח זה, בדצמבר 2015 -סכסוך שפתרונו אינו נראה באופק.

אחד ממקורות ההשראה החשובים ליישום פרדיגמת ועדת האמת בהקשר הציוני/פלסטיני היה הפרויקט "לקראת ארכיון משותף"של אייל סיוון ואילן פפה. תערוכה זו, שהועלתה בגלריית זוכרות באוקטובר 2012, הציגה עדויות של 30 לוחמים יהודים ממלחמת 1948, והבליטה את הצורך בהצגה שיטתית של עדויות כאלו בהקשר של ועדת אמת.
(פרטים נוספים על התערוכה באתר זוכרות: http://zochrot.org/he/gallery/54187)
התהליך הרב-שלבי המתואר להלן תוכנן ויושם תוך התאמתו לתנאים המשתנים.

שלב 1: ועדת ההיגוי וההכנות לוועדת האמת

מראשית המהלך, פעלה זוכרות לקיום אירוע פומבי שבעקבותיו, בהתאם לאופן הפעולה של ועדות אמת אחרות, יפורסם דו"ח סופי של חברי הוועדה, ובו העדויות שנשמעו באירוע הציבורי כמו גם המלצות לתיקון שיתמקדו באזור הנקב/נגב.
ראשית, גובשה ועדת היגוי של עשר/ה עוסקים/ות בתחום הצדק המעברי ופעילי/ות מתנדבים/ות אשר פיתחו מודל ראשוני לוועדת האמת בהסתמך על פרויקטים דומים מרחבי העולם - בעיקר פרקטיקות לא רשמיות ויוזמות של החברה האזרחית.
במסגרת הכנה לוועדת האמת פותחו יוזמות ייחודיות וחדשניות שכללו: קורסי הכשרה לאיסוף עדויות למתנדבים בהנחיית צוות זוכרות ופיתוח מערך תמיכה בעדים בשיתוף ד"ר ג'ודי רות' מאונ' ניו יורק (CUNY).

בחירת שם הוועדה
אחד האתגרים הראשונים היה בחירת שם הפרויקט היות ובחירת שם מבטאת את מטרות ומנדט הוועדה. לדוגמא, האם יהיה זה "שימוע פומבי"? או לחילופין "טריבונל" כמו במקרה של טריבונל ראסל? האם זו צריכה להיות "ועדת אמת ופיוס"? לאחר דיון הוחלט לא לכלול את המלה "פיוס", מתוך מודעות לזהירות שיש לנקוט בשימוש במושג זה בהקשר הישראלי, וזאת כיוון שועדת ההיגוי סברה שהתנאים לדבר על פיוס אינם קיימים – בלשון המעטה – כל עוד נמשכות הנכבה והפרות חמורות של זכויות האדם וכל עוד 70% מבני העם הפלסטיני פליטים.

שמות כמו "שימוע פומבי" או "טריבונל"נתפסו ע"י חברי/ות ועדת ההיגוי כבעייתיים עקב הקונוטציה של האשמה והעמדה לדין. גביית עדויות מלוחמים לשעבר, ובפרט נכונותם לעמוד בפני הוועדה, לא תתאפשר אם העדים יחששו מפני סיטואציה המזכירה העמדה לדין. לא כל שכן שהוועדה הנוכחית אינה מוסמכת לפעול נגד פוגעים גם לאחר מתן עדותם.

השם "ועדה לחקר אירועי 1948" נשקל אך נדחה, כיון שברור שמטרת הוועדה אינה בהכרח חקירה אלא יותר חשיפה ברבים של מה שכבר ידוע. כמו כן, כיוון שהוועדה מתמקדת בנקב/נגב וכיוון שהיבטים של הנכבה בכלל ואירועי גירוש המוניים ויזומים בפרט נמשכו באזור במהלך העשור שלאחר תום המלחמה, השם שנבחר לבסוף הוא **ועדת האמת לאחריות החברה הישראלית לאירועי 1948-1960 בנקב/נגב.**

שאלות ודילמות

דחיפות: מספר העדים, יהודים כפלסטינים, שחוו את ארועי 1948, הולך וקטן עקב הזדקנותם. עובדה זו מוסיפה משנה דחיפות לעבודת הוועדה ולמטרתה לאסוף תיעוד הסטורי של העוולות שבוצעו נגד הפלסטינים באזור הנקב/נגב, בפרט בין השנים 1948 ו-1960.

נכבה מתמשכת: האם בשלב גביית העדויות ברצוננו לחבר לאירועים של 1948 את ההשפעה של הנכבה עד ימינו? האם במקביל לחשיפת עדויות של א/נשים שנטלו חלק באירועי 1948 על ועדת האמת להקשיב גם לעדים מימינו אנו כדי לחשוף את הנכבה המתמשכת? האם ישרת הדבר את מטרות הוועדה או יסיח את הדעת מההתמקדות באירועים המרכזיים של 48?

בנוגע לעדויות של פלסטינים/יות שאלנו את עצמנו אילו סוגי שאלות יסייעו לוועדת האמת לקבל מהם תשובות על מה שחוו לאורך השנים שעברו והטראומה של העקירה והנישול? וכיצד נכנה אותם – בדואים, פלסטינים? האם עליהם לעלות לדוכן העדים לפני, אחרי או ביחד עם הלוחמים היהודים? ובעיקר, מה נוכל לעשות עם ציפיותיהם שבתנאים אלה לא ניתן לעמוד בהן כלל - כגון ציפייה להכרה רשמית, פיצויים, החזר אדמות? כך אמנם אירע במקרה של עד פלסטיני אשר התייצב מיוזמתו באירוע הפומבי עם מפות ומסמכים ולמחרת הגיע למשרד של אחד מחברי הועדה, עורך דין, על מנת לבדוק ההליכים להשבת האדמה שלו (העדות המלאה באתר זוכרות - ועדת אמת).

הרכב ועדת האמת עצמה אף הוא העלה שאלות לגבי מי הבוחרים את חבריה וכיצד ייבחרו: האם יש קריטריונים מסוימים לכך? מה צריך להיות מספר חברי הוועדה הפלסטינים והיהודים? מה בדבר הסכמה על נושאים עקרוניים, כגון האם הכרה בזכות השיבה של הפליטים הפלסטינים היא תנאי הכרחי לחברות בוועדה? כיצד נתנהל במקרים שתיווצר מחלוקת בין חברי הוועדה, לדוגמא, בבואם להציג לעדים שאלות או בבואם לסכם את האירוע, ובשלב המסקנות וההמלצות? מה אם יהיו כאלה שיבקשו ללכת בכיוון רדיקלי יותר ואחרים לכיוון שיותר משמר את הסטטוס קוו?

בקשר לאיסוף העדויות היה קושי של העדים היהודים להעיד בפומבי: בעוד שלקראת האירוע הפומבי ראיינו עשרות עדים, רק קומץ מהם העזו לבוא ולהעיד בפומבי. גם אותם עדים שהסכימו להשתתף באירוע הפומבי, סירבו לחשוף מידע ופרטים שמסרו קודם לכן בפגישות ההכנה עם צוות זוכרות. שאלות שעלו לאחר האירוע כללו: האם היה על חברי הוועדה שראיינו את העדים היהודים להפעיל עליהם לחץ כדי שיחשפו את הפרטים שמסרו בתהליך ההכנה? מה אחריות ועדת האמת כלפי העדים היהודים שהיו מוכנים לבוא ולהעיד בפומבי למרות הקשיים?
(על הקשיים בגביית עדויות של לוחמים יהודים, ר' פרק 3)

שלב 2: לקראת האירוע הפומבי

עם השלמת עבודתה של ועדת ההיגוי, הוקם בתחילת 2014 צוות פעולה ובו מספר פעילים, רובם מארגוני חברה אזרחית בדרום, שסייעו באיסוף עדויות מלוחמים ציוניים ומפליטים פלסטינים, ניסחו את מסמך סמכויות הוועדה ופיתחו את המודל של אירוע פומבי. כמו כן, הם גייסו את חברי ועדת האמת לפרויקט.

חברי הוועדה החלו בעבודתם באוקטובר 2014. שבעה חברים נבחרו, יהודים ופלסטינים כולל בדואים פלסטינים מאזור הנקב/נגב, כולם פעילים בחברה האזרחית ובאקדמיה. הם נבחרו על סמך יושרם, מעורבותם העמוקה בשיח זכויות האדם ובסכסוך המקומי, ומחויבותם הכנה לערכי אמת, שוויון וצדק:

- **הודא אבו-עובייד**, מנכ"לית העמותה הפלסטינית סידרה-לקיה בנקב/נגב, אחראית לאיסוף עדויות נשים
- **עו"ד שחדה אבן בארי**, פעיל בנקב/נגב המתמחה במקרי נישול של בדואים
- **ואסים בארומי**, פסיכולוג קליני מומחה
- **פרופ' אבנר בן-עמוס**, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב, חבר מזכירות בפורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, אחראי על הסקירה ההיסטורית
- **ד"ר מוניר נוסייבה** מאוניברסיטת אל-קודס, מומחה לצדק מעברי ומשפט הומניטרי
- **ד"ר נורה רש** מהחוג לחינוך באוניברסיטה העברית, מומחית לאי שוויון ולצדק בחינוך, אחראית על תשאול העדים באירוע הפומבי
- **ד"ר אראלה שדמי**, לשעבר ראש התכנית ללימודי נשים ומרצה בנושאי משטרה ושיטור במחלקה לקרימינולוגיה ואכיפת החוק במכללה האקדמית בית ברל, אקטיביסטית פמיניסטית למען נשים, שלום, מזרחים ושינוי חברתי.

מספר עדים מומחים העידו באירוע הפומבי או תרמו עדויות או מסמכים לדיוני הוועדה, העדויות כלולות בדו"ח זה:

- **ד"ר ספא אבו-רביעה**, אנתרופולוגית בדואית, העידה על מחקרה על זיכרון הנכבה של נשים בדואיות.
- **פרופ' אורן יפתחאל**, גיאוגרף ישראלי, הציג עדויות לבעלות הבדואים על אדמותיהם המשמשות אותו ואחרים במאבק המשפטי המתמשך למען זכויותיהם.
- **ד"ר תום פסח** הוא עמית-פוסט דוקטורט ע"ש יונתן שפירא בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- **פרופ' איל ויצמן** - פרופסור לתרבות חזותית ומרחבית בגולדסמית'ס, אוניברסיטת לונדון. ספרו "על סף המדבר-קו העימות" הוגש כעדות מומחה לוועדת האמת.

פרק 2. היבטים היסטוריים ומרחביים

2.1: סקירה היסטורית: הבדואים בנקב/נגב בשנות הארבעים והחמישים

פרופ' אבנר בן-עמוס ועמית מאיר

האוכלוסייה הבדואית פלסטינית בנקב/נגב נשלטה במשך המאה העשרים על ידי שלושה משטרים שונים: האימפריה העותומנית, המנדט הבריטי ומדינת ישראל. בעוד שכבוש הנגב על ידי הבריטים בשנת 1917 לא הביא לשינוי מרחיק לכת בחיי הבדואים, מלחמת 1948 וכיבוש הנגב בידי צה"ל חוללו שינוי עמוק. כ-90% מן הבדואים של הנגב גורשו או ברחו במהלך המלחמה, ואלה שביקשו לחזור למקומותיהם אחרי כן לא הורשו לשוב. יתר על כן, אלה שנותרו בנגב גורשו ממקומות מושבם ורוכזו באזור אחד, בעודם נתונים לשלטון צבאי.

שנות הארבעים: האוכלוסיה הבדואית בנגב
על פי הערכות שונות, חיו בנגב בשנות הארבעים כ-70-95 אלף בדואים, שהיו מחולקים ל-95 שבטים. אילן פפה, למשל, מציין כי בדרומה של פלסטין ישבו כ-80 אלף בדואים, שהיו מחולקים ל-80 שבטים ולשבעה מטות (Pappé, 2015: 61). על פי מפקד משנת 1931, במחוז באר שבע ישבו 77 שבטים שמנו כ-70 אלף בני אדם (קרפלוס, 2009: 62). בני מוריס מונה אף הוא 70 אלף בדואים, רובם הגדול בנגב הצפוני (מוריס, 1991: 22). על פי הנתונים המצוטטים באטלס פלסטין, לפני 1948 חיו בנגב 91,707 בני אדם, מרביתם הגדול ערבים בדואים (Adalah, 2011: 5). האוכלוסייה הזו, שהיתה במקורה אוכלוסייה של נוודים-רועים, עברה מאז אמצע המאה התשע-עשרה תהליכי התיישבות קבע הדרגתיים. במקביל לכך גברה הכרתה בערך הכלכלי של הקרקע והתפתח עיבוד חקלאי נרחב, שנבע גם מביקוש גובר לתוצרת חקלאית. על כן עברה הקרקע תהליכי "הפרטה", שבמהלכם חולקו קרקעות שנחשבו לנחלות שבטיות בין משפחות, ואלו אף סחרו בהן (נח, 2009: 28).

מלחמת 1948: גירוש הבדואים
מלחמת 1948 לוותה בתנועות אוכלוסייה נרחבות, בעיקר בקרב התושבים הפלסטינים שחיו בשטח עליו הוקמה לאחר המלחמה מדינת ישראל. בין 700 ל-800 אלף מהם גורשו או ברחו מבתיהם, ולא הורשו לשוב. גם מרבית התושבים הבדואים של הנגב זכו לגורל דומה. למרות שהמלחמה הגיעה לצפון הנגב רק ביולי 1948, יש להבין את מהלכיה באזור זה – כמו ביתר האזורים – על רקע תכנית ד', שגובשה על ידי ראשי ההגנה כבר במרץ 1948, עוד קודם להשלמת פינוי הכוחות הבריטיים מן הארץ (מוריס, 1991: 92-96). תכנית זו, אשר נועדה להלכה ליצור רציפות טריטוריאלית בין הריכוזים העיקריים של האוכלוסייה היהודית ולהבטיח את הגבולות העתידיים של המדינה היהודית, כללה למעשה גם היתר לגירוש אותה אוכלוסייה ערבית שנחשבה כאיום על הכוחות היהודיים. באופן סכמתי ניתן לומר כי תכנית זו הוצאה לפועל תחילה באזור המרכז, לאחר מכן בצפון הארץ, ורק לבסוף באזור הדרום. באזור זה בוצע הגרוש בשלושה גלים עיקריים.

הגל הראשון התרחש ב-8-11 ליולי 1948, כחלק מן המאמץ הישראלי ליצור פרוזדור בטוח בין האזורים היהודים במישור החוף הדרומי ובין מובלעות הישובים היהודים בנגב. במסגרת הקרבות שבין ההפוגה הראשונה לשנייה, שכונו "קרבות עשרת הימים" – שהישגם העיקרי מבחינת הצבא הישראלי היה כיבוש לוד ורמלה וגירוש תושביהן – כבשה חטיבת גבעתי מספר כפרים במבואות הנגב הצפוניים, ביניהם כפרים בדואיים, וגירשה את תושביהם. מרביתם נמלטו מזרחה, לעבר הרי חברון, ומיעוטם נעו לכוון דרום-מזרח, לרצועת עזה (מוריס, 1991: 284-285).

הגל השני התרחש במהלך ההפוגה השנייה, שנמשכה בין אמצע חודש יולי ואמצע אוקטובר 1948. החל מאמצע אוגוסט התנכלו חיילים לתושבים הערבים ולשבטי הבדואים שישבו בתוך מובלעת הישובים היהודים בצפון הנגב ובשוליה, בטענה כי פעלו כנגד המתיישבים היהודים. פעולות החיילים כללו גירוש תושבים, פיצוץ בתים ובארות, מיקוש כפרים, החרמת בהמות ושריפת שדות (מוריס, 1991: 287-288). בין השאר גורשו בסוף חודש ספטמבר רבים מאנשי מטה תראבין מצפון-מערב הנגב. מפקדת חטיבת יפתח נימקה את הגירוש בכך ש"אזרחי האויב החלו בפעולות פרטיזניות, בפיצוץ קו המים, מיקוש בדרכים, חבלות ופגיעות באנשינו [....] פרט לשבט אחד ידידותי גורשו כל הערבים, בהמותיהם הוחרמו ובארותיהם פוצצו" (נח, 2009: 29;מוריס, 1991: 287-8). הפעולות הללו עוררו ביקורת של אנשי משרד החוץ וכמה ממנהיגי הקיבוצים, אשר טענו כי הן יזיקו למאבק המדיני לטובת הכללת הנגב בתחום מדינת ישראל, וכי מדובר בחלק מן המקרים בבדואים ידידותיים, אוהדי ההתיישבות היהודית (מוריס, 1991: 287-288). אולם תגובות אלו לא מנעו את המשך הגירוש.

הגל השלישי התרחש לאחר סיום ההפוגה השנייה, בין מחצית אוקטובר לדצמבר 1948. תחילתו היתה במבצע "יואב", שנועד לכבוש את מישור החוף הדרומי ואת צפון הנגב, ועליו פיקד יגאל אלון, מפקד חזית הדרום. במבצעים הקודמים עליהם פיקד אלון לא נותרה אוכלוסייה ערבית בשטחים שנכבשו, ולמרות שלקראת מבצע "יואב" לא פורסמה פקודה מפורשת בנידון, סביר להניח כי אנשיו ידעו היטב את עמדתו (מוריס, 1991: 292). במהלך המבצע נכבשו, בין השאר, הערים איסדוד (אשדוד) ואלמג'דל (אשקלון), ותושביהן נמלטו או גורשו לעזה, אם כי באלמג'דל נותרו כ-1,000-2,000 תושבים, שגם הם גורשו בסופו של דבר בראשית 1950. תושבי באר שבע, שנכבשה ב-21 באוקטובר, נמלטו או גורשו, מרביתם לחברון וחלקם לעזה, והעיר נבזזה. על פי נתוני האו"ם, בחודשים אוקטובר ונובמבר 1948 עלתה אוכלוסיית רצועת עזה מ-100 ל-230 אלף בני אדם (מוריס, 1991: 294-299). גירוש התושבים הבדואים של צפון הנגב נמשך גם במהלך חודש דצמבר, בו גורשו, למשל, אנשי אלחג'אג'רה (לעזה), אנשי תיאהא (חציים לעזה וחציים השני לירדן), ואנשי אל עזאזמה (לעזה). האחרונים הצליחו לשוב אחרי המלחמה, אולם גורשו בשנית בשנים 1950-54 (Pappé, 2015: 62). לעומת זאת, באותו חודש הותר לשלושה שבטים בדואים שנחשבו ידידותיים לשוב לאזור באר-שבע: אל הוזייל, אבו-רביע ואל-סאנע (ליבוביץ, 2015: 57).

גירוש הבדואים מן הנגב נמשך גם לאחר סיום המלחמה, אם כי בהיקפים מצומצמים יותר. בנובמבר 1949 גורשו 500 משפחות לכיוון חברון, ואילו בספטמבר 1950 גורשו כ-4000 בדואים לכיוון חצי האי סיני (מוריס, 1991, 328; ליבוביץ, 2015: 57). פעולת הגירוש האחרונה בתקופה בה עוסקת הוועדה התרחשה, ככל הידוע, בספטמבר 1959, לאחר שיאיר פלד, מפקד סיירת צנחנים נהרג בפיגוע ירי. בפעולה זו גורשו כ-1500 אנשי הסראחין, שאחד מהם נחשד במעשה, לחצי האי סיני (שובל, 2010).

בסיום המלחמה נותר בנגב חלק קטן בלבד מהאוכלוסייה הבדואית, אם כי אין הסכמה בין החוקרים לגבי מספרם המדויק של הנשארים. על פי אטלס פלסטין, 12% מתושבי הנגב הבדואים נותרו באזור (Adalah, 2011: 5); קרי, כ-80 אלף גורשו. נתונים אחרים מצביעים על גירוש של כ-50 אלף בדואים (בן-דוד, 1996: 47). **מקובל להעריך כי כ-80-85% מהבדואים תושבי הנגב גורשו במהלך הלחימה**, בעיקר לגדה המערבית, לרצועת עזה, לירדן ולשטחי סיני (Abu-Saad & Creamer; 2012: 25, Pappé, 2015: 62). בהתאם לאומדן של אטלס פלסטין, אם כן, נותרו בנגב רק כ-11 אלף בדואים. אומדנים נוספים מציינים מספרים גבוהים מעט יותר: 11,300 בדואים במטה תיאהא, 700 בתראבין ו-700 נוספים בעזאזמה, שרוכזו באזור הסייג (קרפלוס, 2009: 93), או 13 אלף בדואים בנגב בסך הכל (Pappé, 2015: 62; Nasasra, 2015a: 45).

שנות החמישים: ריכוז הבדואים באזור הסייג ומניעת השיבה
מדיניות ממשלת ישראל לגבי הבדואים שנותרו בנגב נקבעה לאחר מאבק בין שני מחנות. האחד, שמובילו היו מנהל מחלקת הקרקעות של קק"ל ויו"ר ועדת הנגב יוסף וייץ ושר החוץ משה שרת, העדיף לגרש את כל בדואי הנגב או, אם הדבר לא יתאפשר, לרכזם בגושים. המחנה השני, בהובלת יגאל אלון והמושל הצבאי של הנגב מיכאל הנגבי, ביקש להותיר בתחומי ישראל את הבדואים שהפגינו נאמנות למדינה היהודית וקיימו קשרים עם הצבא, ולרכזם באזור מוגבל ממזרח לבאר שבע (נח, 2009: 29-30). הגישה השנייה היא זו שהפכה, בהכרעת בן-גוריון, למדיניות הרשמית, ובמהלך 1949 הועברו הבדואים לאזור ה"סייג" והושמו תחת משטר צבאי. העברתם נעשתה על ידי אנשי הממשל הצבאי באמצעות צירוף של איומים בהעמדה לדין, מעשי אלימות והבטחות כי המעבר הוא זמני בלבד – אם כי איש מהבדואים שהועברו לא זכה לחזור למקום מושבו (נח, 2009: 30; Aburabia, 2015: 104). חוקים ופקודות רבים אפשרו את הפקעת אדמות הבדואים שהועברו ממקומם, אולם המרכזיים שבהם הם חוק נכסי נפקדים משנת 1950, המגדיר כ"נפקד" כל אדרח שעזב את מקום מושבו בתקופה שבין 29 בנובמבר 1947 ל-1 בספטמבר 1948 (Amara & Miller, 2012: 75), וחוק רכישת מקרקעין (אישור פעולות ופיצויים) משנת 1953, שנתן תוקף חוקי להסדרים הארעיים שנעשו בתקופה שקדמה לו (Abu-Saad & Creamer, 2012: 28; נח, 2009: 36).

ההחלטה על **מניעת שיבת הפליטים** לתוך גבולות מדינת ישראל החלה להתגבש כבר במאי 1948, וקיבלה חותמת רשמית למחצה בישיבה שנערכה ב-18 באוגוסט במשרד ראש הממשלה. בישיבה זו, בה השתתפו מנהיגים פוליטיים ופקידים מדיניים בכירים, כמו גם פקידים לענייני ערבים, התגבשה תמימות דעים מלאה כמעט לגבי הצורך למנוע את השיבה מתוך רצון ליצור מדינה בעלת אופי הומוגני מבחינה דמוגרפית, יציבה פוליטית, ובטוחה כנגד חתרנות פנימית. הישיבה הוגדרה אמנם כ"ישיבה מייעצת" בלבד, אך היא הייתה שקולה לישיבת ממשלה, וההחלטות שנפלו בה נחשבו לסופיות. כבר למחרת קיבלו יחידות צה"ל בגבולות פקודות למנוע "בכל האמצעים" את חזרתם של הפליטים לתוך ישראל (מוריס, 1991: 206). עמדתה של ישראל נותרה בעינה גם

בשיחות השלום שהתקיימו לאחר המלחמה במסגרת ועדת הפיוס של האו"ם וועידת לוזאן (מוריס, 1991: 399-381).

במהלך שנות החמישים הוצאה מדיניות הזו לפועל באמצעות המאבק של צה"ל ב"מסתננים", שהיו במרבית המקרים פליטים אשר ניסו לשוב לכפריהם אך נתקלו בהתנגדות אלימה (מוריס, 1996; ליבוביץ, 2015). האזור בין חברון לעזה היווה מבחינת המדינה היהודית נקודת תורפה משמעותית, ואף כונה על ידי כמה עדים יהודים "המערב הפרוע". לכך היו כמה סיבות, ועיקרן מיעוט ההתיישבות היהודית בו, והדרך הקצרה יחסית מרצועת עזה להר חברון. בדרך זו היתה תנועה רבה של פליטים בשני הכיוונים, בין אם לצורך שיבה זמנית או קבועה לישראל, ובין אם כדי לבקר ולהתאחד עם משפחות. היו שניצלו את המעבר כדי לעבור לירדן ולארצות אחרות. רבים מהם נהרגו מאש חיילים ומתיישבים יהודיים (עוד על כך בעדותו של דודיק שושני ר' פרק 3).

בבליוגרפיה

בן-דוד, י' (1996). מריבה בנגב: בדווים, יהודים, אדמות. רעננה: המרכז לחקר החברה הערבית בישראל.
מאיר, א' (1999). המתח בין בדווי הנגב למדינה: מדיניות ומציאות. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
מוריס, ב' (1991). לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947-1949. תל-אביב: עם עובד.
------, (1996), מלחמות הגבול של ישראל 1949 – 1956, תל אביב: עם עובד.
נח, ח' (2009). הכפרים שישנם ואינם: הכפרים הבדואים הלא-מוכרים בנגב. חיפה: פרדס.
פורת, ח' (2000). "מהלכי מדינת ישראל וחלופות השמאל לפתרון שאלת הבדווים בנגב 1953-1960." עיונים בתקומת ישראל, 10, 420-476.
קרפלוס, י' (2009). הדינאמיקה של הבניית המרחב הבדואי בנגב. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
שובל, ע' (2010). "בשנת 1959 נרצח יאיר פלד", הארץ, 16 ספטמבר. http://www.haaretz.co.il/misc/1.1221635

Aburabia, S. (2015). Land, identity and history: new discourse on the Nakba of Bedouin Arabs in the Naqab. In Nasasra, M., Richter-Devroe, S., Abu-Rabia-Queder, S., Ratcliffe, R. (Eds.), The Naqab Bedouin and Colonialism – New perspectives. Abingdon: Routledge, (pp 90-120).
Abu-Saad, I., & Creamer, C. (2012). Socio-Political Upheaval and Current Conditions of the Naqab Bedouin Arabs. In Amara, A., Abu-Saad, I., & Yiftachel, O. (Eds.), Indigenous (In)Justice: Human Rights Law and Bedouin Arabs in the Naqab/Negev (pp 18-67). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
Adalah (2011). Nomads against Their Will: the attempted expulsion of the Arab Bedouin in the Naqab: The example of Atir-Umm al-Hieran [electronic version]. Haifa: Adalah
Amara, A., & Miller, Z. (2012). Unsettling Settlements: Law, Land, and Planning in the Naqab. In Amara, A., Abu-Saad, I., & Yiftachel, O. (Eds.), Indigenous (In) Justice: Human Rights Law and Bedouin Arabs in the Naqab/Negev. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, (pp 68-125).
Nasasra, M. (2015a). Bedouin tribes in the Middle East and the Naqab: changing dynamics and the new state. In Nasasra, M., Richter-Devroe, S., Abu-Rabia-Queder, S., Ratcliffe, R. (Eds.), The Naqab Bedouin and Colonialism – New perspectives. Abingdon: Routledge,(pp 35-56).
Nasasra, M. (2015b). The politics of non-cooperation and lobbying: the Naqab Bedouin and Israeli Military Rule, 1948-67. In Nasasra, M., Richter-Devroe, S., Abu-Rabia-Queder, S., Ratcliffe, R. (Eds.), The Naqab Bedouin and Colonialism – New perspectives. Abingdon: Routledge, (pp 123-144).
Pappé, I. (2015). The forgotten victims of the Palestine ethnic cleansing. In Nasasra, M., Richter-Devroe, S., Abu-Rabia-Queder, S., Ratcliffe, R. (Ed.), The Naqab Bedouin and Colonialism – New perspectives (pp 57-67). Abingdon: Routledge
Yiftachel, O. (1998). "Ethnocracy": the Politics of Judaising Israel/Palestine. Constellations: International Journal of Critical and Democratic Theory, 6, 3, 364-390.

2.2 היבטים גיאוגרפים ומהלכים משפטיים לנישול הבדואים באיור הדרום

אורן יפתחאל - הרצאה/עדות לועדת אמת[4]

"כאשר הטריטוריה של האדם הלבן מופיעה היא חייבת להרוג את הזמן שלנו, למחוק את העבר כדי שלא ירעיש לה את זמן החלומות בלילה. אבל הטריטוריה המוחקת לא יודעת שלזמן הילידי יש מנהג משונה: בדיוק כמו הנשמות שלנו, הוא לעולם לא מת, הוא בוכה מתחת לאדמה ומחכה לרגע המתאים - אז הוא חוזר לחיים וממית את המוות".

אדי מאבו, ה"מרטין לותר קינג" של הקבוצות הילידיות באוסטרליה
הדברים נאמרו ב-1990, שנתיים לפני נצחונם התקדימי של הילידים באוסטרליה במאבק על הכרה בבעלותם על אדמות. איך הומת הזמן הילידי בארץ הזו?

זכויות עמים ילידים:
הצהרת האסיפה הכללית של האו"ם בנושא זכויות עמים ילידים משנת 2007 (לא מחייבת) מאד מתאימה לקבוצות שבטיות עם עבר נוודי וחוק מסורתי כמו הבדואים. ישראל מפרה כמעט את כל סעיפי האמנה. ה-ILA (International Law Association) קבעה ב-2013 שמעמד ההצהרה הזו הוא כשל משפט בינ"ל מנהגי – כלומר היא חלה ללא תלות באימוצה על ידי מדינות שונות. בפועל, ישראל דחתה את כל התביעות הפרטניות של בדואים לבעלות על קרקעות.

תולדות הנכבה המרחבית וטיעוני ישראל להצדקתה - "הלכת הנגב המת"
ב-1921, זמן קצר לאחר כינון המנדט, הוביל חוק המוואת הבריטי להכרזה על חלק גדול מקרקעות הבדואים כעל אדמות מדינה (לטענת ישראל). בקולוניאליזם האירופי מקובל המונח terra nullius, או בהקשרנו "הלכת הנגב המת". ישראל אימצה למעשה תפיסה זו והחילה אותה רק על הפלסטינים של הנגב (לא בגליל או במקומות אחרים), וטענה שאין לבדואים בדל זכות על הקרקע. החוק מצד אחד מנשל את הבדואים ומצד שני מסתיר את הנישול: "אנחנו לא לוקחים כי זה אף פעם לא היה שלהם".

המדינה טוענת כי הבדואים היו נוודים וזאת כדי לשלול את זכויותיהם בקרקע לפי החוק העותומני/בריטי, שלפיו הזכות לבעלות על קרקע קשורה להתיישבות ועיבוד (אדמות "מירי"). הבדואים נחשבים בעיני המדינה כפולשים ומסיגי גבול כיוון שהסבא של הסבא לא רשם את הקרקע כנדרש בחוק העותומני מ-1858. בין היתר נאחזת המדינה לצורך כך בספרו של מגלה הארצות הבריטי פאלמר שלא ראה קרקעות מעובדות. הדבר מובא כראיה משפטית. בפועל הסתבר שפאלמר הלך מדימונה לחברון (אזור צחיח במיוחד) ועשה זאת בשנת בצורת (1871-72). יתר על כן, מסתבר מארכיונים טורקיים שהבדואים עיבדו בין 2 ל-2.5 מיליון דונם של קרקעות לפני 48. ב-1948 גירשה ישראל כ-70-80% מתושבי הנגב. בשלב מסוים אף התקבלה החלטת ממשלה להשאיר רק 10,000 בדואים בנגב. מנסור נסאסרה מתאר בעבודת דוקטורט את המשך הנכבה עד סוף שנות החמישים, במיוחד באזור אל-עזאזמה, וכן תקריות אלימות ששימשו תואנה לגירוש שבטים שלמים. עשרות ישובים נהרסו לגמרי. לפי בני מוריס, ב-16 באוגוסט למשל בוצע גירוש גדול באזור אל-מוחארקה שכלל הרס בתים. בשבוע הראשון של נובמבר, לאחר כיבוש באר-שבע, גורשו כל הבדואים ברדיוס 10 ק"מ מסביב לעיר, מחשש פן "יסתננו" אליה. כיום מוריס מפתח את הטיעון הנורמטיבי שנישול הבדואים מוצדק כיוון שלחמו נגד המדינה. הוא קורא לזה "הוברחו". בין אם גורשו או "ברחו" בזמן מלחמה, השאלות המרכזיות הן: האם ניתן להם לחזור? האם נלקח רכושם? האם נהרסו כפריהם? לכ-80,000 לא ניתן לחזור ולכ-10,000 ניתן להישאר באזור ה"סייג" + רהט. שני שבטים עיקריים ומשתפי פעולה נשארו: אל-הוזייל ואבו-מועמר, וכן החמולות שהיו מסופחות להם.

עד 1966, הבדואים שנשארו היו נתונים למשטר צבאי, כמעט ללא שירותי מדינה. היחס כלפי הבדואים באותה תקופה היה אמביוולנטי. בדו"ח "ועדת השלושה" (פלמון ה"ערביסט", וייץ מקק"ל ופישמן) לשר המשפטים ב-1952, הם אינם פוסלים מתן זכויות מקרקעין לבדואים שנשארו, שנתפסו כ"ידידים". בינתיים הם ממליצים לא לפתוח משרד רישום קרקעות בבאר שבע אם יש בכך "סכנה בטחונית" – שוב הכרה משתמעת בבעלות הבדואים על קרקעותיהם.
ב-1953 נחקק "חוק החר"מ" שנועד להעביר למדינה את כל הקרקעות מהם גורשו הבדואים (וכל הפלסטינים) – בנגב הקיף השטח המופקע 180,000 דונם שהוגדרו כנחוצות לענייני בטחון, התיישבות ופיתוח. בשנים 1962-63 סבלו הבדואים הנתונים למשטר צבאי חרפת רעב והמדינה נאלצה לספק להם משאיות חיטה.
מאז ביטול הממשל הצבאי, המאמץ האחרון של מדינת ישראל להגיע ל"הסדר" שכולל הכרה חלקית בבעלות על אדמות היה בתכנית פראוור. לו היתה התכנית מתקבלת, הבדואים היו מקבלים בערך 15% מרכושם.

במשך השנים פעלה המדינה "לעייר ולרכז את הבדואים ככל שניתן", והדבר מתבטא כיום בבעשרים עיירות מוכרות. כמו כן פועלות ועדות קבלה כדי "להגן" על יישובים יהודיים לא-עירוניים מפני "חדירה" של לא-יהודים. כמו כן, לאורך השנים ובעקביות הגבילה מדינת ישראל את הבדואים לאזור שמזרחית לכביש 40 – היוצאת מכלל זה היא המובלעת של רהט. מדיניות זו משמרת למעשה את הישגי הנכבה של 48-51. הבדואים עדיין כלואים באזור ה"סייג". יתר על כן, ל-70-80,000 בדואים ביישובים לא מוכרים עדיין אין שירותים מינימאליים. במקביל נמשכות הריסות הבתים – עד כדי אלף בשנה, בהשוואה לכ-300 "בלבד" בגדה כולה[5].

בתמונה הכללית, בהשוואה לנכבה הצפונית, הייחוד של מקרה הנגב אינו מהותי. העקרון תמיד אחד: הארץ היא רק "שלנו". האסטרטגיות בכל מקום ומקום משתנות מעת לעת: יש טרנספר, יש התשה של האוכלוסיה המקומית, ויש חקיקה – שהיא יותר חזקה מהצבא לטווח ארוך. כל פעם שהמציאות מציעה הזדמנות, היא מנוצלת. ב-48-50 היתה אהדה עצומה למפעל הציוני, היהודים נחשבו לפליטים והפחד שהם חוו היה אמיתי (גם אם נוצל לרעה על ידי המנהיגים) – ומכאן שהתאפשר הגירוש. כיום יש תקשורת וזה לא מתאפשר.

כמו במקומות אחרים, גם בנגב האמצעים שננקטו בשטחים שונים נבדלו לפי מפת החלוקה. אזור הסייג שייך כולו לשטח שיועד במקור למדינה הפלסטינית, מתוך מחשבה שאם יקרה שיכפו את החלוקה על מדינת ישראל הצעירה, הבדואים לא ייכללו בשטחה.
ההבדל העיקרי, בכל זאת, קשור למעמד המשפטי ההסטורי של הקרקעות. בגליל היה הסדר מקרקעין שהיה הרבה יותר סביר ממה שקורה בנגב. מצבם של הבדואים בנגב חלש יותר מבחינה משפטית בין היתר עקב כך שהיו פשוט חלשים. בין היתר, חוק נכסי נפקדים אינו חל עליהם, ועל כך בסעיף האחרון.

המענה המחקרי לטענות המדינה
הבדואים היו נוודים למחצה וגרו ביישובים שהיו ידועים במשך למעלה מ-150 שנה. הדבר מתועד כבר במפקד עותומני מ-1596. במפקד סומנו מאה מזרעאת או "חוות", וזאת לצורך חישובי מס. כמו כן היו לבדואים חוקי מקרקעין ומערכת משפטית מסודרת לעניין זה, כולל סימון אדמות.
חוקר גרמני שהתאסלם בשם זיצן מגיע ב-1807 לנגב ומספר על שבט אל-עוקבי ו-70 אוהליהם באזור אל-עראקיב. מאוחר יותר מתאר הנרי טריסטרם (1863) חקלאות מסביב לבאר שבע. גם צילומי אוויר גרמניים מתקופת מלחמת העולם הראשונה (1917) מפריכים בבירור את האגדה לפיה שטחי הבדואים לא היו מעובדים.

עוד עולה ממסמכי השלטון העותומני שהוא אף פעם לא שלט בבדואים. להיפך, הוא תמיד התלונן על כך שהם לא משלמים. הבדואים נהנו מאוטונומיה. החוקים העותומניים לא חלו על הנגב, זו אגדה. למעשה, העותומנים הקימו את באר-שבע ב-1901 בשביל לנסות לשלוט בנגב ומעט מאד בדואים התיישבו בעיר. על כן כל הדיון על תקפות החוק העותומני בנגב עקר מיסודו. החוק הבריטי, לעומת זאת, כן תקף.

הן העותומנים והן הבריטים הכירו בבעלות הבדואית על קרקע גם אם לא נרשמה. מלבד זאת, יותר מ-100,000 דונם נמכרו ליהודים והדבר מהווה הכרה יהודית בבעלות הבדואית. כמו כן כמעט לא היו אדמות מדינה בריטיות בנגב.

דו"ח של החברה להכשרת היישוב שבאה לנגב ב-1919 כדי לבדוק את האפשרות לרכישת קרקעות מונה 92 שבטים שמעבדים 1.6 מיליון דונם, ולכך יש להוסיף כ-2.4 מיליון דונם של אדמות מרעה. הדו"ח (בשלוש שפות) מונה את שטחי כל השבטים, גידוליהם ובעלי החיים שלהם. המסמך הזה חשוב כי גם במשפט הישראלי אין עוררין על כך שקרקע מעובדת חייבת להיות שייכת למעבדיה – אנחנו דורשים לתת לבדואים לפחות את השטחים האלה.
שר המושבות וינסטון צ'רצ'יל נפגש עם השייח'ים של אזור באר שבע ב-1921 – באותה שנה המוזכרת בטיעוני המדינה כשנה שבה הבדואים לא רשמו את הקרקעות – ובעקבות זאת פורסם מסמך לפיו הוא מאשר את ההבטחות של הנציב הרברט סמואל מ-1920 לשייח'ים להכיר בזכויותיהם ומנהגיהם. ואמנם, בפועל עד 1948 הבריטים לא התערבו בכלל, ואף הסמיכו את בתי הדין השבטיים להכריע בענייני קניין. יתר על כן, שורה ארוכה של עתירות נגד הסדר זה נדחו ובית המשפט העליון של המנדט סמך את ידו על הבעלות המסורתית.

מפות ומסמכים הממחישים את הנכבה המרחבית:
- סנד – שטר רכישה בדואי – שהיה תקף בין הבדואים וגם הוכר על ידי היהודים ועל ידי השלטונות הבריטיים והעותומניים – א-טורי רוכש קרקע באל-עראקיב מסולימאן אל-עוקבי ב-1926.

- מפה בריטית מ-1938 מציינת רבים מהיישובים שנחשבים כיום לבלתי מוכרים. שמותיהם מצוינים כ"אזור שבטי".
- ב-1945 יצרו הבריטים מפה של כל האוהלים הבדואים – כ-9,200, ולכך יש להוסיף כ-3,000 בתים. באותה שנה בדיוק יש תיעוד של רכישת אדמות על ידי קיבוץ משמר הנגב הסמוך.
- במפקד האחרון ב-1946 נקבו הבריטים במספר שנוי במחלוקת של 90,000 בדואים – ישראל טוענת שהיו "רק" 65,000 – כ-11,000 אוהלים, כאלפיים בתי אבן ובאיבּוֹת (בתי בוץ). היהודים מנו 11 יישובים עם 900 מתיישבים. ראוי לציין שאדמות אותם 11 יישובים נרכשו בכסף מלא. כולם חוץ מכפר דרום קיימים עד היום.
- מפה של אבו-סיתה לגבי 1947 מראה את אזורי המחייה הבדואים, "דירות".
- מפה ממחקר של חנינה פורת מראה היכן היהודים רכשו קרקעות בסה"כ עד 1947. ממפה זו משתמע שהטיעון הישראלי הנוכחי הוא: זה נכון שרכשנו ממך אדמות, אבל הן בעצם לא היו מעולם שלך.
- מפה של הבריטים מ-1948 מציינת שטחים בבעלות המדינה בכל מיני מקומות בארץ, אבל כמעט לא בנגב. הדבר מפריך את טענת המדינה שכל הנגב הוא "אדמות מדינה".
- ב-2014, 95 ישובים יהודיים עם 420,000 תושבים, לעומת 212,000 ערבים ב-55 יישובים, שרק 20 מתוכם מוכרים. רק 2% מהנגב נמצאים כיום בשליטה מוניציפלית ערבית.

מבט לעתיד: אופק המאבק המשפטי
המלחמה בשדה המשפטי חשובה. אף פעם אי-אפשר לדעת מתי תגיע פריצת הדרך. אדי מאבו המצוטט בפתיחת ההרצאה נאבק במשך 15 שנה עד שזכה לפסיקה התקדימית. כך גם בברזיל, בהודו, בדרום אפריקה, בקנדה ובפינלנד – פריצת דרך אחרי כשלונות התחלתיים.

טיעוני המדינה בשקר יסודם. חוץ ממפה של ה-PEF [Palestine Exploration Fund] שלא מראה ישובים בדואים אבל אינה כוללת את אזור באר שבע, וחוץ מהעדות של פאלמר אין להם שום דבר ביד. מה שיש להם זה הפחד שהם השליטו בבדואים והתקדים המשפטי – שזה קיים די הרבה בשיטה הישראלית : שופטים חוששים מאד לפסוק אחרת מקודמיהם. אבל אם הראיות מצטברות, יש אפשרות לפריצה כפי שכבר קרה בעניינים אחרים.

באשר לחוק נכסי נפקדים, הוא לא הוזכר בהרצאה כיוון שאינו חל בנגב. הדבר מעיד על מצבם הגרוע של הבדואים – על אכזריות הנכבה המרחבית בנגב. חוק נכסי נפקדים נועד לנשל את מי שהיה לו רכוש, אבל בגלל הלכת הנגב המת המדינה בכלל לא הכירה בבעלות בדואית על קניין ולכן לא נזקקה למנגנון הפקעה משפטי כגון חוק זה.

מבחינה טקטית, נודעת חשיבות עצומה לדירה התכנונית. ברגע שיש שיח מקצועי-תכנוני שמציע ויוזם, יש לזה הרבה יותר השפעה מתגובה פסיבית לתכתיבי המדינה. למה הקיבוצים חזקים? כי הם יוזמים ונאבקים כל הזמן; דוגמא היא "שכונות ההרחבה".

אני מאתגר בזאת את זוכרות והוועדה: לתכנן שלושה ישובים של עקורים במקומות שמהם נעקרו. למה שליהודים יהיו 18 יישובי וילות חדשים בנגב, כפי שמתוכנן כיום, ולבדואים לא יהיה. לצורך כך ניתן יהיה להסתמך על תקדים טראבין א-סאנע שגורשו מעומר והקימו להם יישוב. ברור שהצעה כזו לא תתקבל, אבל זה יתחיל דיון. והראשונים צריכים להיות אל-עוקבי.

4. לסרטון העדות המלאה ר' ועדת אמת www.zochrot.org
5. לפרטים נוספים על המצב העכשווי בנקב/נגב, ובפרט בעניין אל-ערקיב, ר' תקציר ספרו של וייצמן פרק 3

2.3 סף המדבר – קו העימות: יישוב ופינוי כשינוי אקלים בנגב

איל ויצמן – הרצאה/עדות לועדת אמת[6]

הספר מגולל את סיפור מאבקו של אל-עֲראקיבּ, כפר בדואי בנגב/נקבּ שנהרס והוקם מחדש יותר מתשעים פעם מאז 2010, כחלק ממאמץ ישראלי מתמשך לעקור את הבדואים מסף המדבר הצפוני. בניגוד לגבולות אחרים שלאורכם התנהל הסכסוך הישראלי-פלסטיני, סף המדבר אינו מסומן בגדרות או חומות, אלא מתקדם ונסוג בתגובה לעיבוד חקלאי, התנחלות ושינויי אקלים.
גורלם של הכפרים הבדואים לאורך סף המדבר, או "קו הצחיחות", כרוך לבלתי הפרד בשינויים סביבתיים מרחיקי לכת. אך בעוד שאפילו שוחרי איכות הסביבה המסורים ביותר של ימינו רואים בשינוי אקלימי תופעת לוואי מקרית ובלתי מתוכננת של המודרניות, ויצמן טוען שמנקודת המבט של תולדות הקולוניאליזם, שינוי אקלימי מעולם לא היה סתם נזק אגבי. הוא תמיד היווה מטרה מכוונת: הפרחת השממה פירושה למעשה שינוי האקלים.
במפות נהוג לסמן את סף המדבר בקו של 200 מ"מ גשם בשנה. הכרעה זו, כמו כל הכרעה קרטוגרפית אחרת המתוארת בספרו של ויצמן, היא פוליטית בתכלית: בהחשיבה את הקרקעות שמדרום לקו 200 המ"מ בלתי ראויות לעיבוד, הצליחה ישראל לשלול בעקביות כל זכות מקרקעין בדואית באזור – "אקט של אלימות קרטוגרפית וטריטוריאלית". אלימות זו, מבהיר ויצמן, מאפיינת את הקו לכל אורכו, הן ממזרח לאל-עראקיב והן ממערב לו: "מתחים קיימים הוחרפו על ידי שינויים אקלימיים לאורך קו הצחיחות ומצד שני, העימות המתמשך באזורים אלה גרם... לתהליכי מדבור".

מדינת ישראל קיבלה את הגדרת סף המדבר שהציע המדען הגרמני-רוסי ולדימיר קֶפֶּן ב-1918. קפן זיהה את קו הצחיחות עם קו שווה הגשם של 200 המ"מ. הגדרה זו התבססה על ההנחה שלא ניתן לגדל דגנים על משטח ישר מעבר לקו זה. כפי שמראה ויצמן, הנחה זו מעולם לא היתה נכונה, כיוון שלמעשה קו הצחיחות אינו רק סמן מטאורולוגי, אלא תלוי גם בשיטות החקלאיות ובסוגי הזרעים בהם נעשה שימוש. קו זה מקשר בין גידולי דגנים לרעיונות מסוימים של תרבות ויישוב קבע, לעיור, כלכלה ומדינה.
קו הגשם החוצה את אל-עראקיב נושק לשפת אותו חוף מטאורולוגי קולוניאלי שנמתח בין דרום וזיריסטאן בפקיסטאן לשיפולי הרי האטלס באלג'יריה. עימותים רבים ושונים מתנהלים לאורך קו זה – ולרובם שורשים קולוניאליים. בישראל, חוקי המקרקעין מעולם לא הכירו בבעלות פרטית של תושבים מדרום לקו זה. מומחים משפטיים ישראלים פיתחו הגיון מעגלי שאין לחמוק ממנו: אי-אפשר לעבד אדמות מדרום לקו זה, ולפיכך כל מי שחי שם הוא נווד בהכרח – אף שהבדואים אינם נוודים מזה דורות – ולנוודים אין זכויות מקרקעין. הבדואים אמנם מעבדים אדמות באזור כבר מאות בשנים, אך לקולוניאליזם היה נוח לעצום עין ולא להבחין בפעילות חקלאית זו. נישולם המתמשך של הבדואים נועד לעקרם מסף המדבר הצפוני הפורה, לבודדם ב"עיירות ריכוז" שהוקמו על ידי המדינה – רובן באזורי המדבר הצחיחים יותר – ולהשתמש באדמותיהם הפוריות לצורך שדות, יערות ויישובים יהודיים.

ויצמן טוען כי התיישבות זו הייתה כרוכה בהנדסת אקלים כפרויקט קולוניאלי – שוב, לא כתוצר לוואי. טקסטים אוסטרליים ואמריקאיים על הסְפר, טקסטים קולוניאליים צרפתיים מאוחרים יותר על אלג'יריה, כמו גם כתיבה פשיסטית איטלקית על לוב וחיבורים ציוניים על הנגב/נקב – כל אלה מעידים על כך שההתנחלות הקולוניאליסטית היא תהליך דו-שלבי: השתלטות על אדמה והפיכתה לפוריה. מימוש היעד השני כרוך בנסיון מכוון לשנות את מזג האוויר המקומי. בסדר גודל נרחב יותר, בדמיון הקולוניאלי, כוכב הלכת כולו נחשב לחומר ביד היוצר ושינוי אקלימי מהווה מרכיב מרכזי ביצירה זו.

הקולוניאליסט נדרש להגדיר, למדוד ולמפות את סף המדבר. זאת משום ששלטונות אימפריאליים ולאחריהם לאומיים – שחוקיהם מעולם לא הכירו בזכויות קניין במדבר – ביקשו לדחוק את הסף הזה לאחור, להרחיב את השטחים המעובדים ולהשתלט על הנוודים, או על מי שנחשבו בעיניהם לנוודים. בנגב/נקב, נישול זה של מזג האוויר היה קשור קשר הדוק לנישול הבדואים. אך בשעה שסף המדבר והבדואים נדחקו עוד ועוד דרומה, שינויי האקלים הגלובליים החלו לפעול ככוח נגדי משמעותי. כצפוי, הבדואים נופלים בין הכסאות.
ישראל לא הכירה מעולם בבעלות בדואית על קרקעות מדרום לקו 200 המ"מ, קו זה חותך מפות ולבבות כסכין. מעבר לו יש רק אדמות מדינה שניתן להחכיר ליישובים יהודיים, שטחי אש ומזבלות, בין יתר שימושי הקרקע. כל היכן שאין זכויות קרקע, יכולה המדינה לעשות כחפצה. כך הפך האקלים למכשיר פוליטי בידי הציונים, המבקשים לעקור את השבטים הבדואים מבתיהם המקוריים.

6.הספר המלא הוגש לעיון חברי הוועדה ויצא לאור בהוצאת בבל במקביל לפרסום הדו"ח. הוצאת בבל (2015)

פרק 3: עדויות

הועדה גבתה ואספה עדויות מסוגים שונים:

עדויות חיות של פליטים פלסטינים ולוחמים יהודים במהלך האירוע הפומבי ובדלתיים סגורות.
עדויות 9 עדים פלסטינים מהנגב מתוך ארכיון זוכרות – ר' בנספח
עדויות של 26 לוחמים יהודים מתוך ארכיונים ציוניים – ר' נספח

סוגי הפרות ופגיעות
תמלול העדויות בדוח זה מוצגות על בסיס הנושאים העיקריים שפליטים פלסטינים ולוחמים יהודים שיתפו אותנו בהם, אשר כללו:

מעשי ביזה
גירוש
מניעת שיבה
הרג, רצח
טבח
אונס ורצח

3.1. עדויות האירוע הפומבי 10.12.2015 [7]

האירוע הפומבי התקיים ביום זכויות האדם ה- 10.12.14 בבאר שבע. בחירת המיקום היתה מכוונת וסמלית – להפעיל מהלך חדשני זה באיזור שלגביו הוא מתייחס.
משיקולים של הגנה על העדים לא ניתן לאירוע הפומבי סיקור רב בתקשורת, ועם זאת הוא היה פתוח לכל והשתתפו בו כ-200 אורחים ממגוון קבוצות בחברה הישראלית, כולל 2 כיתות בי"ס תיכון מתל אביב ומיפו. על פי החלטה מוקדמת ניתנו העדויות הפומביות לסירוגין – לוחמים יהודים ופליטים בדואים. העדויות ניתנו בשפת העד (עברית, ערבית) ותרגום סימולטני הבטיח יכולת מעקב של כל משתתפי האירוע אחר כל הנאמר בועידה. על מנת לסמל את מרכזיותם של העדים הם הופיעו ומסרו עדותם מעל במה כאשר מתחתיה למולם ישבו חברי ועדת האמת שגם יכלו לשאול את העדים לאחר מתן העדות.
בסך הכל הופיעו ומסרו עדות פומבית 3 לוחמים יהודים ו- 2 עדים פלסטינים, כולם גברים ו-2 עדים מומחים. לסרטי העדויות המלאות בערבית, עברית ואנגלית, ראו באתר זוכרות.
צפייה וקריאה בעדויות של האירוע הפומבי חושפים מספר נושאים אשר מצאנו בעדויות הנוספות שנחשפנו אליהן במהלך עבודת ועדת האמת.

עדויות לוחמים יהודים: "אנחנו לא עשינו שום דבר רע"

העד הראשון שהופיע בפני הוועדה בשימוע הפומבי שהתקיים בבאר-שבע/ביר א-סבע ב-10 בדצמבר 2014 היה לוחם בחטיבת הנגב בשם זלמן ארזי ("צוּפֶּן").

כבר בתחילת הראיון, העד התכחש לכל אחריות לפליטים הפלסטיניים והצהיר: "אני מבין שיש כאן בעיה, שכאילו שאנחנו גירשנו את התושבים הערבים מהמקומות שלהם, ואני כופר מזה מכל וכל! כי אנחנו, החטיבה שלנו לפחות... נלחמה בפירוש רק נגד הצבא המצרי!". כשחבר הועדה שואל אותו כיצד הוא מסביר את כמות הפליטים אם לא ננקטו צעדים לגרשם. ארזי השיב כי למיטב ידיעתי, הצבא המצרי הוא שהיה אחראי לגירוש הפליטים.
העד טוען מספר פעמים שאינו חושש להתנצל: "אהיה מוכן להתנצל לו הרגשתי שעשיתי דבר מה שאינו כשורה". על אף שוועדת האמת הוצגה לעד כוועדה לקבלת אחריות יש בעדות זו התנערות מכל אחריות לגירוש דרך הטענה כי חטיבתו לחמה רק נגד המצרים.
בעוד שעלינו להכיר בקושי של ועדת האמת למצוא לוחמים לשעבר שיהיו מוכנים להעיד (ובעניין זה ראו את המאמר של עמי אשר פרק 3), דבריו עוררו כעס ואכזבה בקרב חברי/ות הועדה המראיינים, העדים והקהל הפלסטיני הנוכח (כפי שניתן לראות בסרטון העדות).

7. תודה לפייטרו סטפאניני על תרומתו לניתוח.

ביזה:
העד מודה **בביזה** לאחר כיבוש ביר א-סבע/באר-שבע וכשנשאל כיצד הוא מרגיש בנוגע למה שהתרחש שם הוא הודה כי הרגשתו אינה טובה, אך גם הטעים כי הביזה בוצעה רק במקומות "נטושים".
אני הגעתי עד לכיבוש באר שבע, שהשתתפתי בו מעט מאד אבל מה שאני יכול לציין בכיבוש באר שבע שלאחר הכיבוש, אני מוכרח להגיד את זה, שלאחר הכיבוש היתה ביזה בלתי רגילה מפני שהתושבים של באר שבע הובחו משם על ידי הצבא המצרי – הוציא אותם משם, בודדים נשארו שם, ואנחנו הכרנו אותם... את הדלק, היינו נוסעים לבאר שבע לפני המלחמה, היינו קונים שם. היהודים בזזו את באר שבע! בפירוש. העיר היתה עזובה... לא מצאנו עיר ללא תושבים, אבל מה שנטש בעיקר זה בעיר הישנה, בעיר העתיקה, שזה היו מחסנים של כל מיני סחורות וכל מיני טרקטורים וכל מה שאתם רוצים. אני מוכרח לציין שהביזה נעשתה בפירוש במקומות נטושים! אני מדגיש את המלה "נטושים". היו שם מחסנים של חיטה והיו שם טרקטורים והיו שם כל מיני דברים שאנשים באו ולקחו אותם. ביזה זה לא דבר שמתגאים בו. ביזה זה דבר לא הוגן. אבל לא היה עם מי לדבר! אפילו שרצינו... אני מוכרח להודות שגם חברי הקיבוץ שלנו היו בין הבוזזים. אבל באו מקצות הארץ מכל מיני מקומות אנשים ששמעו שבבאר שבע יש הפקרות מוחלטת, בלי תושבים, והעיר נמצאת ריקה. באו אנשים עם משאיות והעמיסו כל מה שרק יכלו.

העד היהודי השני, אמנון נוימן, ענה לשאלה "למה הבדואים ברחו? ברחו כי פחדו...הגירוש היה אקט פוליטי מכוון... "חיילים פעלו בהתאם להוראות של הדרג המדיני". בדומה לארזי, העד טען כי לחם נגד הצבא המצרי בלבד, אך מסקנותיו היו שונות: "זה לא המצרים גירשו אותם – הם פחדו!... כל מה שנעשה... נעשה על ידי החיילים, אבל בהתאם להוראות מכוונות של הדרג המדיני... עשינו כמה דברים באמת מכוערים בליווי שיירות, אבל לא כדאי לספר את זה, לא כדאי להזכיר את זה...".

כשהוועדה ניסתה ללחוץ עליו לספר על התרחשויות אלו ביתר פירוט הוא השיב בסערת רגשות, "אני לא רוצה, מא בדיש!... מלחמה זה דבר נורא ואיום! מלחמה זה לא רק שיורים אחד על השני והורגים אותו, אלא מה שמשתמע אחרי זה, מההתפרקות של האנשים, מהטירוף של האנשים!... אתה לא תמשוך אותי בלשון!.... למה להעלות שדים?"
כמו כן ביקש העד לגלגל אחריות על אחרים: "צברים לא עשו את זה... הם היו צרפתים או פליטי שואה": העד עושה כל שביכולתו שלא להיכנס לפרטים, אך בעקבות השאלות של חברי הועדה, הוא מתרצה ומספר על מקרה של אונס ורצח בכפר בִּרֵיר, שאדמותיו הופקעו לאחר מכן לטובת קיבוץ ברור חיל.

בעדות זו ניתן לראות ביטוי אחר להתנערות מאחריות שלו ושל חבריו בכך שהעד מקשר בין העבירה לעובדה שהעבריין לא היה צבר: "בא בחור שהוא לא היה בן הארץ ואמר: 'אני אנסתי אותה ויריתי בה'... היתה בת 18-17, לא יודע.... אני הלכתי למפקד המחלקה שלו ואמרתי לו שצריך להוציא אותו להורג. הוא היה שונה מאיתנו, כולנו היינו בני הארץ הזו שחונכנו אחרת – אנחנו לא עשינו שום דבר רע!"
אמנון נוימן מבטא מידה של קבלת אחריות וצורך לתקן: "את העוולות שעשו להם צריך לתקן", הוא הסכים, אך במקביל מביע ספקנות לגבי מנגנון ועדת האמת: "אין לי ספק שלא הארגון הזה יכול לפתור את הבעיות". העד הודה בגירוש פלסטינים, והתעלם מטענת העד הראשון שהאשים את הצבא המצרי. הווידוי על אונס הצעירה והודאתו כי הגירוש היה אקט פוליטי מכוון הן נקודות משמעותיות בעדות זו.

העד היהודי השלישי, מיכאל (מיקי) כהן, מחזק את עדותו של נוימן ומודה במדיניות מכוונת לפינוי פלסטינים. הוא פתח בכך שהודה ש"תקפתי כפריים ערבים שהיו "עוינים" כלפי הצבא, כך סברתי שהיה צריך לנהוג". כהן הסביר לחברי הוועדה כי גירוש התושבים הבדואים לא היה בלתי מוסרי כיוון שהצבא נדרש לאבטח את צירי התחבורה שבהם היו כמה כפרים ממוקמים כדי לאפשר העברת אספקה או פינוי פצועים.

כהן גם הודה בקיומה של "מדיניות רחבה יותר של "פינוי" פלסטינים" וכן העריך שבסה"כ "פונו" מן הנגב בין 10,000 ל-15,000 ערבים. כשנשאל על "פינוי" זה טען כהן שרוב הכפריים נמלטו מרצונם מחשש פן יותקפו וכי הכל נעשה באופן "אלגנטי", כלשונו.
לשאלה האם היתה כוונה לטיהור אתני, העד משיב" ברור, כי לא התאפשר לפליטים לחזור ו"ש"מסתננים בחזרה כדי לקחת את החפצים האחרים". למרות ההודאה בעובדות, אין כאן התנצלות או הכרה באחריות .

בתשובה לשאלות של חברי הועדה על מאורעות הסטוריים ספציפיים, העד סיפר על מקרה של טבח במסגד, אשר נעשה על ידי לוחמים שאינם ילידי הארץ (לא "אנחנו").
לבסוף, בתשובה לשאלה: "היו עוד מקומות שריכזו בהם אנשים, גברים, כמו המסגד?" כהן מעיד שלוחם מצרפת (ממה שנקרא "הקומנדו הצרפתי", שבהן גם חקר בהסטוריון) נמלא כעס על החיילים המצרים שהוחזקו שם והשליך רימון לתוך המסגד, מה שגרם לכמה הרוגים.
בעדות זו באה לידי ביטוי מוטיב שנרחיב עליו במאמר על קשיים בגביית עדויות של לוחמים יהודים". העד התנהל באילו מחובתו לייצג את חבריו לנשק ולהבהיר אי-הבנות שנובעות מבורות, ובכך לשרת את האמת.

3.2 עדים/ות פלסטינים/יות מתוך עדויות לוועדת אמת + ארכיון זוכרות "רק לששה חודשים ותובלו לחזור"

העד הפלסטיני נורי אל-עוקבי, תושב בדואי מהנקב/נגב שמשפחתו גורשה בידי כוחות ישראלים, הסביר לוועדה שהצבא הישראלי אמר לו שיוכל לשוב לאדמתו בתוך ששה חודשים והדבר נמנע מהם עד היום.
אל-עוקבי סיפר על רגע טראומטי שהיה לו עד: "במקרה אחד, נהרגו ארבעה-עשר איש, והם היו רק איכרים, לא חמושים. אספו אותם מבתיהם וירו בהם, הפחידו אותם כדי שיברחו. איש לא עוזב את אדמתו בלי פחד".
העד גם נקב בשמו של המעוול, ואמר שלו היה נוכח, זה היה טוב יותר "חזק יותר". הוא התקשה לקבל את הסבריהם של חברי הוועדה שאין זה בית משפט. לאור זאת הוא הביע חוסר שביעות רצון ממטרת העדות וממה שנראה היה בעיניו חוסר לגיטימיות של הוועדה. הוא סיכם את עדותו במלים אלו: "זו לא ועדה, אין לה סמכות. אם יבוא יום שבו יתקיים משפט אמיתי עם נאשם, תובע ושופט אומר דברים חמורים בהרבה ממה שאמרתי היום".
מדובר בסוגיה שעולה לעתים קרובות ביוזמות מסוג זה: הקורבנות נוטים להעריך פחות את חשיפת האמת לחברה ויותר עשיית צדק כפשוטו.

גירוש
"רוב האנשים היגרו, למה מישהו נשאר?... יום אחד שמעתי את הגדולים מדברים שהיהודים בנו ביום אחד 14 התנחלויות, אולי זה היה בשנת 46', כמו משמר הנגב, שובל... היו מביאים קרוון, מגדל מים ומגדרים אותם. זו הייתה נקודת הגנה [צבאית]".
"[...] באופן כללי לבדואים לא קרה דבר כי הם ברחו. [לאחר טבח ה-14] היהודים באו לאוהל הגדול, היינו שם כ-60 גברים מכל החמולות. היהודים אמרו שתוך 4 שעות לא רוצה לראות כאן אף אחד. לכו מזרח הירדן. [...] הגענו למקום מזרחית לחורה ונשארנו שם שנה". (אלעסיבי)
"ב-1949 היהודים הכריחו את כל מי שנשאר בכפר ובאזור לעבור לאלד'אהריה שליד חברון. הקצין שהיה אחראי על האזור מטעם הממשל הצבאי שמו היה אברהם שמש. [...] השיח' סלמאן אלהזייל שנשאר בתוך מדינת ישראל ביקש מאברהם שמש ומאנשים ישראלים אחרים לתת לחלק מהמשפחות לחזור לאדמתם ולתת להם כבוד. המשפחה שלנו חזרה". (אבו עזיז)

"בשנת 1948 גרו בנגב בין 110 ל-115 אלף פלסטינים. נותרו רק כ-13 אלף אחרי שנת הנכבה. באלעראקיב היו כ-1,000 תושבים, נשארו מהם 500 בערך. בשנת 1949 היה עוד גירוש בכוח של ערבים. בני שבט אלעקבי שגרו באלעראקיב נשארו בבתיהם ועל אדמתם. אולם, בני השבט שגרים באזור אלזחילקיה, גורשו כולם מחוץ לגבולות המדינה כבר ב-1948. הקצין שהיה ממונה על האזור שלנו מטעם המושל הצבאי היה אברהם שמש. הוא היה איש רע ואכזרי. היה מוציא הוראות לגירוש אנשים מעבר לירדן. היה מרביץ ומשפיל אנשים. אחד הדודים שלי לא סבל את ההתנהגות של שמש ועבר בגללו לגור בירדן. בתקופה ההיא היו מגיעים יהודים חמושים בלילה ויורים באוויר כדי להפחיד אותנו". (אלעקבי)

"היהודים באו, לקחו לנו את האדמות בכוח, ואמרו לנו שאין לנו מה לחפש כאן. הם סגרו את המסגד, ולא נתנו לאף אחד להיכנס. לערבים לא היה נשק כדי להתגונן ולהילחם כמו שהיה ליהודים. אחר-כך גרנו בלקיה שלוש שנים, ואז גירשו אותנו לתל-ערד. ביום שבו כבשו היהודים את אל-סבע, אבא שלי נסע לשם. הוא רצה לשתות מים מברז ליד הבית שלו, אבל היהודי שגר שם לא נתן לו. אבא שלי אמר לו 'יא ח'וואג'ה, אני התקנתי את הצינור הזה במו ידי, ויש לי מסמכים שמוכיחים שהבתים האלה שלנו'."

"באחד הלילות פתאום ראינו שהיהודים נכנסו לאל-סבע. והתחילו להעלות אנשים על משאיות ולשלוח אותם לעזה. אחרי שגירשו את האנשים הם התיישבו במקומם, ואמרו לנו: 'לכו להר, אם נראה כאן מישהו מחר עד השעה שמונה, אנחנו נהרוג אותו'. אנשים התחילו לעלות על אוטובוסים

ולנסוע לעזה, והיו כאלה שבחרו לעבור לגור במדבר. מושלי אל-סבע, עארף אל-עארף ועבד אל-רזאק הם אלה שמסרו את העיר. ההרג והרציחות החלו בצפון הארץ, אח"כ עברו מערבה, ואז הגיעו לאל-סבע. העיר נכנעה במהירות, בלי מלחמה או התנגדות. הנשים העירוניות היו רצות יחפות, והדם נזל להן מהרגלים... ואז גרשו את האנשים לגדה. אנחנו נשארנו באל-לקיה כי היו לנו אדמות ובתים במקום, וכי עזה היתה רחוקה מאיתנו. השאר יצאו לחוץ לארץ". (א-סאנע)
"לפני המרד לא חיו בבאר שבע יהודים. בשנת 1938 בערך הם התחילו לבוא, לקנות אדמות מהערבים ולגור. אנשים רבים מכרו אדמה ליהודים. הם קנו את אדמות אבו אל-חמאם ובנו עליהן את התנחלות נבטים, וקנו את אדמות אלסר ובנו עליהן את בית אשל, וקנו את אדמות אל-חג' עלי שליד אבו סעיד.

"[בספטמבר 1948] בלילה נכנסו היהודים והחלו להפציץ את באר שבע ממטוסים, את הבתים ואת הרחובות. מטרתם היתה להפחיד את האנשים, כדי שיצאו מהעיר [...] היהודים חזרו אחרי פחות משבוע, הפציצו את באר שבע פעם נוספת, וכבשו אותה. האנשים יצאו מבתיהם אחרי ההפצצות, והשאירו את חפציהם בדירות. אלה שהיו להם מכוניות או גמלים העמיסו את החפצים שלהם עליהם וברחו. חלק גדול ברח למצרים ועזה". (אבו עשיבה)

טבח
"אנשים פחדו. אנשים פחדו גם אחרי סיפור הטבח שיהודים עשו ב-14 גברים. הסיפור מוכר. ארבעה יהודים הגיעו ברכב לכמה שבטים בנגב כאן, הם עצרו 14 אנשים, לקחו אותם לבית צדדי באלעראקיב, לביתו של מסלם אלקואסמי אלעלאמאת, אנחנו חושדים מאחורי הסיפור הזה עומד אדם מקיבוץ משמר הנגב, הערבים קראו לו מוסא. הם הורידו אותם מהרכב אחד אחד, היו מכניסים אחד אחד לתוך הבית והורגים אותו. רק אחד מהם קפץ מהרכב וברח, אבו מבארב אלקריני, ירו בו ופצעו אותו קשה, שכב פצוע בואדי. אנשים מהסביבה שמעו קולות ירי והמשפחות התחילו לחפש את הבנים שלהן. מצאו ערימת גופות בתוך הבית ומצאו את אבו מבארב הפצוע, הוא סיפר את הסיפור. למחרת הוא מת. אנשים התרחקו מהאזור אחרי הסיפור הזה". (אבו עזיז)

"היה מקרה של ה-14 אנשים שהיהודים הרגו. הם חשדו שגנבו מהם חיטה. מהקיבוץ. מוסא השומר של הקיבוץ שנא את שבט אלעלאמאת. אחרי סיפור הגניבה הסתובבו בין השבטים, אספו אנשים והרגו אותם. לפני זה נהרגו גם שני אחים בני אבו מסטפא זאיד אלטורי". (אלעסיבי)

"המקרה המזעזע ביותר שאירע בשנת הנכבה הוא רציחתם של 14 גברים ערבים מהאזור על ידי אחת הכנופיות היהודיות. אני לא זוכר את המקרה, אבל שמעתי אותו מהמבוגרים ממני. ארבעה חמושים יהודים עברו ברכב בין כמה מאהלים באזור ו'עצרו' 15 גברים משבטים שונים. הם העבירו אותם לבית צדדי, ששרידיו נמצאים היום בין אלעראקיב לרהט מעבר לכביש, מצד רהט מול היישוב גבעות בר, שם הורידו אותם מהרכב וירו בהם בתוך הבית. רק אחד הצליח לקפוץ מהרכב ולברוח, קראו לו אבו מבארב אלקריני, החוטפים ירו לעברו ופצעו אותו קשה, למחרת או אחרי יומיים הוא נפטר. לפני שהוא מת הוא סיפר את אשר אירע בבית ההוא". (אלעקבי)

"אני זוכרת שפעם הם הרגו 6 אנשים ממועצת אל- שריעה, אל-שריעה זה ליד אשדוד, נתיבות, קרוב לעזה. האדמות היו אדמות שבט אל-סאנע. הם הרגו שישה כדי שהאנשים יפחדו ויעזבו. הם שרפו בתים, שרפו שדות, הרגו גברים והתחילו לגרש אנשים לנחלים, וככה אנשים פחדו ועזבו. [...] הם ירו בדוד שלי, ח'ליל, אחרי שקטעו לו את הידיים, והיה עוד אחד שמת בזמן שנלחם. אח שלי יחד עם אבו אל-וליד מעזה ודוד שלי, עבד רבו, היו ביחד בהתנגדות. לאח שלי קטעו שתי אצבעות, אבל הוא הצליח לחמוק מהירי. [...] היה אח שעבד עם הרופא בבית החולים באל-סבע, שמו סאבר. היהודים באו וירו בו בבטן". (א-סאנע)

ביזה
"כשיצאו הערבים [מביר אל-סבע], היהודים נכנסו במהירות ולקחו את הבתים והעדרים". (אבו עשיבה)

מניעת השיבה
"בשנת 1951 שוב גירשו אותנו כי הצבא היה צריך את האדמה לאימונים. לי יש 600 דונם באלעראקיב. [...] גירשו אותנו לאזור ליד חורה, ח'רבת חורה. בשנות ה-80 עברתי לגור בעיירה חורה, שם אני גר עד היום". (אלעסיבי)

"בשנת 1951 המושל הצבאי ביקש מהשבטים לפנות את האדמות שלהם כדי שהצבא יתאמן על האדמות. אמרו להם שזה יקח ששה חודשים. האנשים האמינו למדינה. חלק מהאנשים העבירו לאזור חורה ועתיר. את משפחות אלטורי, אבו סיאם ואבן ברי הם העבירו צפונית לואדי אלפח'ארי. לא רחוק מכאן". (אבו עזיז)

"בחודש נובמבר 1951 הגיע הצו הארור לפינוי אדמותינו באלעראקיב לטובת אימון גדול שהצבא מתכוון לערוך באזור. אברהם שמש, שנתן את ההוראה לפינוי, טען כי ירשו לנו לחזור אחרי שישה חודשים וטען גם שיתנו לנו שטח אדמה בסדר גודל דומה לשטח האדמה שלנו באלעראקיב (20 אלף דונמים) כדי לעבד ולזרוע אותו עונה אחת. [...] ששת החודשים שהבטיחו לנו נמשכים כמעט שישים שנה". (אלעקבי)

"הם [היהודים] באו לאבא שלי ואמרו לו 'תעבור לתל ערד'. אבא שלי אמר להם 'אני לא רוצה את תל- ערד. אני רוצה ללכת לעבדאללה (מלך ירדן)', והוא ביקש שיאפשרו לו לצאת לירדן. אבל עבדאללה סרב להכניס אותנו, וישבנו איזה 40 יום על הגבול. כל האנשים הלכו אחרי אבא שלי כי הוא היה המנהיג. אבל אז התחילו להגיד לו שהוא צריך לחזור לארץ שלו ולחיות בה. ואבא שלי החליט לחזור. כשחזרנו לכאן אמרו הקצינים לאבי שהוא צריך לעבור לתל- ערד. אבי ואחי מחמד אבו ח'ליל אמרו שהם לא רוצים לעבור לתל ערד. הצבא התחיל לרדוף את אחי כדי להחזיר אותו. הוציאו את אבא שלי מהבית בכוח והרסו את הבית. השמים נהיו אדומים מעצמת היריות והאש. וכל זה היה כדי להפחיד את האנשים. התחילו להכות באנשים, ולהכריח אותם לקחת את החפצים שלהם על הגב. פעם, שברו למישהו את היד ואמרו לו 'יאללה, תרים... תרים'. הכריחו אותו לסחוב את החפצים עם היד השבורה. וכך העבירו אותנו מלקיה לתל ערד". (א-סאנע)
"מי שניסה לחזור ירו עליו. [...] אחרי בערך חודש או חודשיים חלק מהמשפחות ניסו להשיג רשיונות כדי להכנס לעיר". (אבו עשיבה)

3.3 הנשים בנכבה בנגב

הקדמה - ד"ר אראלה שדמי

"...קודם כל, כל הסיפור ששמעתי באמת ...על הנכבה, זה היה מסבתא שלי.. הבנתי שהסיפור של הנשים הפלסטיניות בנכבה, היה מאוד מאוד מוסתר, אבל רק אז הבנתי את המשמעות של הכוח שלהן שהיה בנכבה. מה הן עשו, איזה תפקיד הן לקחו." [8]

"...נאמר שהיו מקרי אונס ברמלה. יכול אני לסלוח למעשי אונס, אך לא אסלח למעשים שנראים לי חמורים יותר. כאשר נכנסים לעיר ומורידים בה טבעת מהידיים ותכשיטים מהצוואר. זה עניין חמור מאד...." [9]

"ועדת האמת" גבתה מעט עדויות של נשים על הנכבה בנקב/נגב. לפיכך, מקורות אחרים עם עדויות נשים, ובראשם עבודת הדוקטורט של ספא אבורביעה, מהווה מקור בלתי נדלה של מידע רלבנטי. בקריאה בעדויות של נשים פלסטיניות על הנכבה שזורות רמיזות לחוויות נוספות שהועדה לא נחשפה אליהן.

העדויות שהובאו לידיעת ועדת האמת חושפות שנשים בנכבה עברו טלטלה שחוללה שינוי עמוק ומקיף בחייהן ובמעמדן. שינוי זה לא התפתח באופן טבעי מתוך הקהילה הבדואית עצמה אלא כתוצאה ישירה של הגירוש וההרס, של הנכבה עצמה. למעשה, חוויותיהן של נשים מעידות על המשך הנכבה גם אחרי 1948 בגלל מדיניות הממשלה, כולל הקמת עיירות עבור הבדואים.
הנשים חוו על בשרן את הפגיעה באחריותן למשק הבית, ביכולתן לעבוד עבודה יצרנית ובתפקידן כמשמרות המשפחה המורחבת והקהילה. הבית, המשפחה והקהילה עברו תהליך פרוק בעקבות הגירוש וההרס, ומצבן של הנשים השתנה לבלי הכר. במיוחד כואב לשמוע מפיהן על הפגיעה בילדים ועל קשייהן בשמירת החיים והקיום שלהם.

מצמררים לא פחות הם סיפורי האונס והרמיזות לפגיעות מיניות. העדויות על כך, שהונחו ישירות לפני "ועדת האמת", הן מעטות וחלקיות אך הן מצטרפות למקרים ידועים אחרים כמו מיומניו של נחמני והציטטה שבפתח מסמך זה מפי שר החקלאות.
מצבן של הנשים בעקבות הנכבה מעיד על מצב קיומי לא רק מעורער ומבוהל אלא גם תלוש מהאדמה ומההיסטוריה. תלישות זו לא נוצרה מחמת שאיפה ודחף פנימיים, אלא מתוך טראומה של מלחמה, איום, פגיעה וגירוש כתוצאה ישירה של המאבק היהודי על הארץ. טראומה זו ממשיכה גם אחרי מלחמת 1948 ביוזמת הממשלה הישראלית, הכופה על הבדואים תנאי חיים חדשים.
כפי שמתואר בעדות של ד"ר ספא אבו רביע ומוצג בשלוש עדויות של נשים המוצגות בדוח זה, מצב התלישות הזה מוביל לשינוי בזהות ובתנאי החיים אשר נחוו בטראומה, כמשבר, כהרס ובפגיעה קשה.

המלצות מיוחדות לנושא נשים בנכבה בועדות אמת, ר' סעיף ג' בפרק ההמלצות.

8. רוואן בשאראת, פעילה חברתית
9. שר החקלאות אהרן ציזלינג, פרוטוקול ישיבת הממשלה, 21.7.48, ארכיון הקיבוץ המאוחד, חט' 9, מיכל 9, תיק 3

3.4 הועדה נחשפה ל-3 עדויות של נשים פליטות

עדותה של אלחאג'ה רְקַיָּה אלצאנִע
http://zochrot.org/he/testimony/51605

...החיים בזמן הבריטים היו שמחים. חיינו חיי רווחה, חיים טובים. קצרנו ודשנו את התבואה ועבדנו, היינו מבסוטים. אבל כשהבריטים עזבו את פלסטין בקלות, ידענו שהם רוצים למסור אותה ליהודים. באל-סבע היו איזה 70 מוחתארים. הם היו באים מכל הנגב כדי להיפגש באל-סבע. כשהתחילו למכור ליהודים, בא חאג' אמין אל-חוסייני כדי להתייעץ עם אבא שלי איך למנוע את המכירה. הם ביקשו מאנשים לא למכור ליהודים ואמרו להם "מחר הציונים יכבשו אתכם". חאג' אמין ברח אח"כ כי הם רצו להרוג אותו. הפגישה הזו היתה באל-שריעה ב-1936 ביוזמה של אבא שלי. חאג' אמין הביא את כל השיח'ים מהנגב כדי להשביע אותם שלא ימכרו אדמות ליהודים. אבא שלי אסף את כל הפלאחים המוסלמים כדי שיפגשו את חאג' אמין. הם באו מיפו ומנצרת ומירושלים, ועשו סעודה גדולה, והנשים בישלו ועשו קפה, הנשים היו עובדות את האדמה וקוצרות, ועסקו באריגה ובסריגה, והיו עובדות בבתים. הנשים היו עובדות יותר קשה מהגברים. חאג' אמין הביא חרב גדולה והניח עליה את הקוראן ואמר: "תגידו 'אני נשבע שלא אמכור את האדמה ולא אבגוד בכבוד'" וכך הוא השביע אותם אחד-אחד. את שאריות האוכל חילקו ליתומים בעזה. אחרי שנשבעו, הם בכל זאת מכרו את האדמות. אח"כ חאג' אמין ברח, ואבא שלי שתק ולא אמר יותר מילה בנושא. למרבה הצער הם מכרו את האדמות ובגדו בכבוד.

איזה אפנדי אחד בשם איברהים אלמופתי מעזה, הביא לאבא שלי מתנה. הוא שלח לו מונית עמוסה באורז, סוכר ובדים וביקש מאבא שלי לחתום לו על מסמך לטובת היהודים. אבא שלי סרב לחתום ואמר לו שיחזור לעזה. היו אנשים שמכרו אדמות ליהודים. אני יודעת על הראשון שמכר את אדמות שבטו ליהודים, לפי מה ששמעתי. בני השבט הזה תמיד היו הולכים יחפים, ופתאום הם התחילו לנעול נעליים. פתאום היה להם כסף.
אנחנו לא גרנו הרבה זמן באל-סבע. גרנו בפריפריה, אבל היינו הולכים לאל-סבע לבית-החולים למשל... באל-סבע היו לנו שבעה בתים. היום הבתים נמצאים קרוב לרחוב הראשי. הבתים שלנו באל – סבע היו שייכים לאבא שלי, חאג' איברהים, ולחאג' עבד- אלכרים. הם היו הולכים לבתים שלהם בעת הצורך או כשהם רצו לארח שייח'ים אחרים ולערוך ישיבות. הנשים היו הולכות לשם לפעמים כדי לבשל ולאפות.

אנחנו גרנו רוב הזמן כאן, בלקיה. היו לנו בתים כאן, וכל החפצים שלנו היו כאן.
היהודים באו, לקחו לנו את האדמות בכוח, ואמרו לנו שאין לנו מה לחפש כאן. הם סגרו את המסגד, ולא נתנו לאף אחד להיכנס. לערבים לא היה נשק כדי להתגונן ולהילחם כמו שהיה ליהודים. אחר-כך גרנו בלקיה שלוש שנים, ואז גירשו אותנו לתל-ערד. ביום שבו כבשו היהודים את אל-סבע, אבא שלי נסע לשם. הוא רצה לשתות מים מברז ליד הבית שלו, אבל היהודי שגר שם לא נתן לו. אבא שלי אמר לו "יא ח'וואג'ה, אני התקנתי את הצינור הזה במו ידי, ויש לי מסמכים שמוכיחים שהבתים האלה שלנו". אז הח'וואג'ה הסכים שאבא שלי ישתה מים. כמה חבל, ישראל השתלטה על הארץ הזאת ולא נתנה לאנשים לשתות את המים מהבתים שלהם עצמם.
לאבא שלי היה בית מפגש לשייח'ים, והיה גם בית מגורים לנשים, ואת החיות היו קושרים בחצר.
ישראל חפצה באדמות ללא אנשים. הבריטים הם אלה שהביאו את היהודים ומכרו להם את האדמה.
היהודים היו באים ובודקים את האדמה, ואנחנו חשבנו שהם רוצים מים. לא ידענו שהם רוצים את האדמה. הם היו באים למקום מסוים, מקימים אוהלים ואז הולכים. היינו רואים את עקבות האוהלים, אך בדיעבד הבנו שהם תכננו לכבוש את הארץ.

הייתי שומעת על המרד ועל המורדים. בימים של המרד היה תוהו ובוהו רב. המורדים היו באים מההר, מחברון, מירושלים, אבל אח"כ הם התחילו לפחוד, והמרד נגמר, והבריטים חזרו לאל-סבע.
הבריטים שלטו בארץ 35 שנה, ואז עזבו. באחד הלילות פתאום ראינו שהיהודים נכנסו לאל-סבע.
והתחילו להעלות אנשים על משאיות ולשלוח אותם לעזה. אחרי שגירשו את האנשים הם התיישבו במקומם, ואמרו לנו: "לכו להר, אם נראה כאן מישהו מחר עד השעה שמונה, אנחנו נהרוג אותו".
אנשים התחילו לעלות על אוטובוסים ולנסוע לעזה, והיו כאלה שבחרו לעבור לגור במדבר. מושלי אל-סבע, ערערה אל-עארף ועבד אל-רזאק הם אלה שמסרו את העיר.
ההרג והרציחות החלו בצפון הארץ, אח"כ עברו מערבה, ואז הגיעו לאל-סבע. העיר נכנעה במהירות, בלי מלחמה או התנגדות. הנשים העירוניות היו רצות יחפות, והדם נזל להן מהרגלים... ואז גרשו את האנשים לגדה.
אנחנו נשארנו באל-לקיה כי היו לנו אדמות ובתים במקום, וכי עזה היתה רחוקה מאיתנו. השאר יצאו לחוץ לארץ.
אז הגיע המוח'תאר ואמר: "הישארו במקומותיכם, אך וותרו את האדמות... מי שייכנע לא יירע

לו... אם תיכנעו, ניתן לכם תעודות זהות... היכנעו למען המולדת שלכם ולמען הילדים שלכם".
פעם הביאו אישה אחת והושיבו אותה על ביסא כדי לצלם אותה ולתת לה תעודת זהות. בא אבא שלי ואמר להם: "לאישה אסור להצטלם" וביקש ממנה לקום מהביסא. ומכאן החלו לתת לנשים תעודות זהות בלי תמונה. אני מעולם לא הצטלמתי פרט לצורך הנסיעה לחג' (העליה לרגל). אחרי שנתנו לנו תעודות זהות נשארנו שלוש שנים בלקיה, באותן שנים, כעס נורא דבק ביהודים. הם באו לאבא שלי ואמרו לו "תעבור לתל ערד". אבא שלי אמר להם "אני לא רוצה את תל- ערד. אני רוצה ללכת לעבדאללה (מלך ירדן)", והוא ביקש שיאפשרו לו לצאת לירדן. אבל עבדאללה סרב להכניס אותנו, וישבנו איזה 40 יום על הגבול. כל האנשים הלכו אחרי אבא שלי כי הוא היה המנהיג. אבל אז התחילו להגיד לו שהוא צריך לחזור לארץ שלו ולחיות בה. ואבא שלי החליט לחזור. כשחזרנו לכאן אמרו הקצינים לאבי שהוא צריך לעבור לתל- ערד. אבי ואחי מחמד אבו ח'ליל אמרו שהם לא רוצים לעבור לתל ערד. הצבא התחיל לרדוף את אחי כדי להחזיר אותו.
הוציאו את אבא שלי מהבית בכוח והרסו את הבית. השמים נהיו אדומים מעצמת היריות והאש. וכל זה היה כדי להפחיד את האנשים. התחילו להכות באנשים, ולהכריח אותם לקחת את החפצים שלהם על הגב. פעם, שברו למישהו את היד ואמרו לו "יאללה, תרים... תרים". הכריחו אותו לסחוב את החפצים עם היד השבורה. וכך העבירו אותנו מלקיה לתל ערד.

אני זוכרת שפעם הם הרגו 6 אנשים ממועצת אל- שריעה, אל-שריעה זה ליד אשדוד, נתיבות, קרוב לעזה. האדמות היו אדמות שבט אל-סאנע. הם הרגו שישה כדי שהאנשים יפחדו ויעזבו.
הם שרפו בתים, שרפו שדות, הרגו גברים והתחילו לגרש אנשים לנחלים, וכבה אנשים פחדו ועזבו.
לאבא שלי היה בית חדש מצופה אבן, והיהודים שרפו אותו, ומה שנותר ממנו היום זה רק שני עמודים. הם הרסו גם את ארמון החאג' חסן אשר נלחם נגד היהודים וגירשו אותו לעזה. הם ירו בדוד שלי, ח'ליל, אחרי שקטעו לו את הידיים, והיה עוד אחד שמת בזמן שנלחם. אח שלי יחד עם אבו אל-וליד מעזה ודוד שלי, עבד רבו, היו ביחד בהתנגדות. לאח שלי קטעו שתי אצבעות, אבל הוא הצליח לחמוק מהירי.

דוד שלי היה מנהיג כנופייה, הוא בנה מסביב לארמון חומה משקי חול כדי שאפשר יהיה לירות בעזרתה. והיה להם נשק. ואז אנשים אמרו לחאג' חסן, בעל הארמון, שיסיר את השקים מהארמון וירחיק את הכנופיה ואת הנשק, כי אם היהודים יבואו ויראו את זה, הם יהרגו אותו. כשהגיע דוד שלי בערב ונודע לו על כך, הוא ביקש שיעזבו לעזה. אמא שלי היתה אורחת שלהם והיא עזבה יחד איתם. בבוקר באו היהודים ולא מצאו אף אחד בבית. הם מצאו רועה צאן והרגו אותו. חשבו שהוא דוד שלי. אבל יותר מאוחר הם עצרו את דוד שלי, והוא ישב בכלא שלוש שנים. שמו אותו בכלא עם כלב משוגע.
היה אח שעבד עם הרופא בבית החולים באל-סבע, שמו סאבר. היהודים באו וירו בו בבטן.
היהודים היו באים כדי לעצור אנשים, אבל אבא שלי היה אומר להם שאלה אנשים מסכנים, כדי שלא יעצרו אותם. אחר-כך הכריחו אותנו לעבור לתל ערד. לקחנו איתנו את כל מה שהיה בבית יחד עם התבואה והצאן.
כשבאו לגרש אותנו לתל ערד, היהודים הקיפו את לקיה כדי שלא נברח. כאן היתה תחנת משטרה של היהודים. אני זוכרת שביום בו ברחנו, אמא שלי שכחה תבשיל על האש, אבא שלי משך אותי ביד, ודוד שלי, אחמד, החזיק שרשרת ברזל, והשיער שלי נתקע בה.
הוציאו אותנו בכוח, העלו אותנו על אוטובוסים בכוח, ומי שהתנגד ירו בו. אותנו הכו באלות, והרגו נשים וגברים קרוב לדרך המזרחית. הדרך המזרחית זאת הדרך שמובילה לבאר שבע ממחלף חברון.
היו אנשים שיצאו בלי לקחת שום דבר מהבית. היתה משפחה ששכחה את הבן שלה בבית מרוב פחד וברחה.

עשרים יום אחרי שעברנו לתל ערד (ישוב קרוב לגדה) אבא שלי מת שם. הוא מת מצער. ואנחנו נשארנו לזרוע ולקצור את האדמה. סבלנו נורא כדי להשיג מים בתל ערד. היינו צריכים לנסוע למרחקים ארוכים ולעלות על גבעות כדי לחפש מים. ניתקו לנו את המים והרסו לנו את הבארות.
החיילים היו נכנסים עם טנקים ומכוונים לעברנו, והאנשים פחדו. אני זוכרת שהם היו נכנסים לבתים שלנו בלילה ומחפשים מתחת לילדים הקטנים כדי לראות אם יש נשק בבתים.
עשו נגדנו מלחמה כלכלית. הכל היה אסור: בצל, שמן, עוף... לא הרשו שום דבר, והיינו צריכים להבריח מהגדה. אבל כשהם היו תופסים מישהו מבריח היו הורגים אותו. אפילו סוכר היה אסור.
בחיי, כשילדתי את הבן שלי, עבד אל-רחמן, אבא שלי הלך לבקש רשות מהקצין להביא שמן כדי למשוח את הילד. כשאנשים היו רואים את הטנקים מתקרבים לאזור, הם היו זורקים את השמן כדי שלא יראוהו. אפילו את התמרים הם היו מחביאים בלולים, כי זה היה אסור.

בתל-ערד גרנו בערך 25 שנה, אח"כ באו לחאג' חסן ואמרו לו: "מה דעתך לעזוב יחד עם השבט שלך את תל ערד?" חאג' חסן אמר שהוא רוצה להתייעץ עם השבט. הזקנים אמרו שהם לא רוצים לעזוב את תל- ערד, אבל הצעירים אמרו: "שיח' חסן, עדיף לחזור הביתה אפילו אם נאכל שם חול. אנחנו עובדים בעיר רחובות ונוסעים לשם כל יום מתל-ערד, שנמצאת 50 ק"מ מבאר-שבע, וזה רחוק. אנחנו רוצים להתקרב קצת." רק בשנות ה-70 חזרנו ללקיה. אבל את הילדים שלי, אאמנה, עבד אל-רחמן, אחמד, חוסן ומרים ילדתי בתל-ערד.

הלוואי שהיו מחזירים לנו את האדמות והבתים שלנו. היהודים ניסו להתמקח איתנו על האדמות ולשלם לנו, אבל אנחנו סירבנו. הם רצו לשלם לנו תמורת 100 דונם שקיבלו דונם אחד. לא הסכמנו. אנחנו רוצים את האדמות שלנו בחזרה. אין צדק. היום אנחנו קונים את האדמה שלנו מהיהודים... אין צדק. הממשלה רוצה שטחים ללא אנשים.
אין שיוויון. היהודים שקרנים. הם רק רוצים את הארץ. רוצים למחוק אותנו. היום הם חונקים את הישובים והכפרים שלנו כדי שלא נבנה ונרחיב את הכפרים. אנחנו לא נוכל להילחם ביהודים.
היהודים יכולים לגרש אותנו ולהרוג אותנו, ואנחנו לא יכולים לעשות דבר.
ההורים שלי שכרו יותר מעורך דין אחד שיחזיר לנו את הבתים והאדמות שלנו, יש לנו מסמכים וטאבו, אבל המדינה לא רוצה להחזיר לנו את האדמה שלנו.

עדותה של מרים אברהים מחמד אלסאנע
http://zochrot.org/he/testimony/56304

האחים שלי למדו, כולם למדו. אבא שלי שלח אותם ללמוד במצרים. גם אבא שלי, כשהיה צעיר, הלך ללמוד בטורקיה. אבא שלי מת כשהייתי מאוד קטנה. אמא שלי התחתנה אחר כך. אבא שלי היה שיח' וא לא עבד. היו לו אדמות באלשריעה וגם בלקיה, ועבדו אצלו. האח הגדול שלי היה אחראי על הנשים ועל העובדים, על הרועים. הם היו חורשים את האדמה עם גמלים.

בעלות על הקרקע
לכל המשפחות באלשריעה היו אדמות בבעלותן. [...]
כל האנשים באלשריעה ידעו שהיהודים יגיעו. אבא שלי אסף את כל השיח'ים, הזמין את כל השיח'ים, ובנה בית גדול והביא אוכל, והביא את הקראן ואמר לאנשים שיישבעו שלא ימכרו את האדמות שלהם ליהודים. היו אנשים שלא רצו להישבע ולחתום, והם מכרו אדמות ליהודים. כל האזור המזרחי של רמלה, היהודים קנו. הם קנו אדמות עד רחובות.

גירוש
ההורים שלי סיפרו לי שהאנשים באלשריעה, היה להם חציר. היהודים באו ושרפו את היבול, והיו הורגים אנשים וצאן, כדי להפחיד את האנשים. האנשים שראו את זה ברחו, חלק הלך לע'זה וחלק אחר למצרים, ללבנון, לירדן.
אנחנו נשארנו פה, ואחד מהאחים שלי ברח לירדן. כשיצאנו מאלשריעה, ההורים שלי לקחו את האוהל ואת הגמלים. במעט לקחנו את כל החפצים שלנו. כשהגענו לאזור לקיה, שמנו את החפצים שלנו במערה.
כשהיהודים נכנסו לבאר שבע, הייתה לחימה והרג, קרוב לאזור ביר אבו חמאם. הייתה אישה שברחה מבאר שבע ללקיה, ולקחה את הכרית במקום הבן שלה. ההורים שלי ראו אותה עם הכרית. היהודים התחילו לעשות מפקד אוכלוסין, לספור מי נשאר ומי לא, כדי לתת להם אחר כך תעודות זהות. הם לא ספרו את כל האנשים שנשארו, ואחרי כמה חודשים, הם אספו את האנשים בהר, וכל אחד שהיה בתוך המפקד, השאירו אותו. מי שלא הופיע, גורש.

ביזה ורכוש
היה לנו בית בעזה, וגם בית בבאר שבע. הבית שלנו בעזה היה בן שלוש קומות. עד לפני המלחמה האחרונה בעזה גרו שם משפחות. הבית הזה נהרס במלחמה האחרונה. הוא היה בשכונת שג'אעיה.
הבית בבאר שבע, ניסו להרוס אותו לפני 20 שנים. היה סביב הבית חוות סוסים. הבית בבאר שבע קרוב לבנק הפועלים הגדול. הבאנו עורך דין. הבית לא נהרס, אבל את החווה הפכו לחניון.
היום הבית סגור, לא גר בו אף אחד. עדיין מנסים למכור אותו. מבפנים הבית לא השתנה, אבל כל הרכוש שבפנים הלך [נבזז].
[...]
מה שיש באלשריעה היום, היהודים לקחו את האזור. הם גידלו שם ירקות, אין שם בתים. יש קצת שרידים מהבתים שלנו. עדיין המים זורמים. האדמות שלנו באלשריעה, שהפקיעו אותן, היו הרבה הרבה יותר גדולות מהאדמות בלקיה היום.

מניעת השיבה
כשברחנו ללקיה, הגיעו היהודים ורצו לגרש אותנו עוד פעם. כשנכנסו אליו, אמרו לנו, "מי שנראה אותו מחר בבוקר בלקיה, נשרוף אותו". מי שהצליח להתארגן תוך לילה אחד, הצליח. אנשים אספו כמה חפצים ואת הגמלים ופירקו את האוהלים. מי שלא הצליח, הדברים שלו נשארו שם.
הגענו לגבול ירדן, עברנו את הגבול. נשארנו שם עד שהצלב האדום אמר לחאג' אבראהים אלסאנע שיחזור לאדמות שלו. [ירדן דרשה מישראל לקבל בחזרה את הפליטים. היה הסכם בין ירדן לישראל, הפליטים חזרו, אך לא לאדמותיהם]
היהודים הביאו מכוניות, שמו בתוכן את המשפחות ושמו אותנו באזור תל ערד. משפחת אלסאנע סבלה מאוד. בקושי היה לנו מים, לא מצאנו מים שם. כשהיינו בלקיה ובאלשריעה המצב היה יותר טוב, כי היה לנו את הצאן שלנו ואת המים, היינו מבשלים על אש, ומעבדים את האדמות, אבל בתל ערד - כלום.
היהודים אמרו שהאדמה בתל אלערד היא במקום האדמה שלהם באלשריעה ובלקיה. אבא שלי הביא חבל וביקש מהאחים שלי שיחלקו את האדמה שווה בשווה בין האנשים, למרות שהיו אנשים שבאו איתנו שבכלל לא היו בבעלותם אדמות. בארות המים שהיו מאוד רחוקים, אבא שלי חילק אותם בין האנשים, כדי שלא תיווצר בעיה וריבים בין המשפחות על המים.
בתל אלערד אנשים התחילו לעבד את האדמות. שם גידלנו עגבניות, משמש, ענבים, ועוד הרבה דברים. כשהיינו בתל אלערד, האחים שלי שלחו את הילדים שלהם שילמדו בבתי ספר בכפר קאסם. אחר כך בנו בית ספר בתל אלערד. בית הספר היה ארבעה חדרים, עד כיתה ד'.
נשארנו שם 25 שנים. בנינו את המקום מכלום. אחר כך חזרנו ללקיה, כדי לחיות באדמות שלנו. כי בתל אלערד אסרו עלינו לבנות בתים. זה היה בסביבות שנות ה-70'. אנשים יצאו מתל אלערד בהדרגתיות, ולא בבת אחת. בתל אלערד הייתה תקופה ארוכה ללא גשם, ואנשים התחילו לצאת ולגור יותר צפונה, ברמלה ולוד, רחובות, ראשון. אני והמשפחה שלי גרנו 6 שנים ברחובות. גרנו בפרדס, שהיה שייך למשפחה שגורשה, ועבדנו בפרדסים של היהודים. אחר כך, הגענו ללקיה. שם עד היום.

עדותה של אם פארס אלסאנע
http://zochrot.org/he/testimony/56303

שמי אם פארס, לא משנה שמי הפרטי. בת 77. נולדתי באזור אלשריעה ליד ע'זה. גרנו באוהל. היינו יוצאים עם הכבשים ומגדלים כבשים.
אני נולדתי בזמן שהיו האנגלים פה. אני לא זוכרת כמה זמן האנגלים היו בפלסטין. ב-48' הגיעו היהודים והאנגלים מסרו להם את הכל ועזבו. נתנו להם נשק וטנקים. בזמנו, היינו באלשריעה, אמא שלי הייתה בהיריון. לפני שהאנגלים עזבו הם נכנסו לכל היישובים הערבים, הבדואים והלא בדואים, בע'זה, בחיפה, ביאפא, ולקחו מהם את הנשק.

גירוש
כשנכנסו היהודים הייתי בת 10 שנים.
ברחנו ולא לקחנו שום דבר, והגענו ללקיה, כי הייתה לנו אדמה בלקיה. משפחות נוספות שגורשו איתנו - עשירי אבו רגייג ועשירי אלפרנג'י. בלקיה גרנו שנתיים או שלוש. באחד הימים בשבע בבוקר, היהודים הגיעו, אספו את כל המשפחות [אלאשאער]. על ההרים הם שמו טנקים וכיוונו אותם על האנשים שישבו בוואדי. האנשים ישבו משעה שבע בבוקר ועד לשעה שתיים, והיה מאוד חם. הם אמרו לשיח' של משפחת להזייל, "או שאתם יוצאים מפה, או שאנחנו הורגים את כל המשפחות". אנחנו גורשנו לאזור קרוב לגבול הירדני, קרוב לח'רבת א-ראס. לאחר מכן, חזרנו ללקיה.

ביזה ורכוש
הם גירשו אותנו מאלשריעה ושרפו את היבול ואת הבית. דוד שלי אלחאג' אבראהים אלסאנע, היה לו בית מאבן. דוד אחר, היה לו בתים מבוץ. היהודים הגיעו ושרפו את הבתים האלה, ואמרו לנו, "צאו".

מניעת השיבה
כשחזרנו ללקיה, היחס של היהודים אלינו היה מאוד אלים. הצבא היה מכים את את הרועים ופוגעים בצאן [כדי להבריח אותנו]. היו לוקחים את הכבשים מהאנשים. היחס היה מאוד משפיל, למרות שהאנשים לא לחמו.

אחר כך אמרו לנו שוב שאנחנו צריכים לצאת. רוב האנשים גורשו לירדן. המשפחה שלנו, אמרו לנו, "תלכו לתל אלערד". אמרנו להם שאנחנו לא רוצים לצאת, ואז כעונש הם שמו עמדה צבאית

קרובה, ובמשך שישים לילות אנחנו וכל הרועים היינו נכנסים ויוצאים עם אישור. לאחר מכן, הם הביאו מכוניות ושמו עליהן את הבתים ואת האנשים, ואמרו לנו "צאו מפה". לקחו אותנו לתל אלערד וגנבו את היבול שלנו.

בתל אלערד נשארנו קרוב ל-20 שנים. בתקופה הזאת, תפסו את אח שלי, שהיה על הסוס שלו, והתחילו להרביץ לו ולדרוך עליו עם הנעליים שלו. הוא היה אז בן 20. בתל אלערד היה ממשל צבאי. בעלי הלך לעבוד ביישוב נס ציונה, ואחר כך לקח אותי ואת הילדים לגור שם איתו. בהתחלה גרנו בפרדס, בתוך בית שהיה שייך לערבים שגורשו ממנו. אחר כך השכרנו בית בנס ציונה וגרנו שם, בין היהודים.
לאחר סיום הממשל הצבאי חזרנו ללקיה.

3.5 זהות של מקום בקרב נשים ערביות בדואיות בנגב בנות דור 48 ובנותיהן

ספא אבו רביעה - הרצאה/עדות לועדת אמת

ההרצאה מבוססת על עבודות תזה ודוקטורט שנערכו במשך כעשר שנים, ואשר התבססו על תיעוד קולות אנשי ונשות דור הנכבה בנגב, בנותיהן ונכדיהן, בגישה של שיח "מלמטה", בניגוד לגישה הרווחת של שיח "מלמעלה". משמעותית לעניין זה העובדה שהבדואים נחקרים כיום על ידי חוקרות בדואיות כדוגמתה, ולא כפי שהיה מקובל עד כה על ידי גורם הגמוני זר, ישראלי או אחר. מחקרים אלה היו רובם ככולם מנותקים מהמציאות, קולוניאליסטיים ואוריינטליסטיים וסבלו בעיקר מהתייחסות מתנשאת אל התרבות הבדואית כאל מסורת נחשלת לעומת מודרניות שהיא "טובה יותר" לבדואים, ובפרט הדברים אמורים במעבר הכפוי ליישובי קבע – מה שאייל וייצמן מכנה במאמרו "עיירות ריכוז" (ר' מצורף לדו"ח).
הגישה המקובלת במחקר המערבי מציגה את הבדואים בעזרת סדרה של דימויים שליליים: לא-ערבים, פרימיטיביים, מסורתיים, נוודים חסרי זיקה לאדמה, משוללי הסטוריה ועתירי פולקלור, פולשים לאדמות המדינה, עבריינים, סכנה דמוגרפית (במיוחד הנשים), וממתינים לגאולה מידי הישראלי המייצג את ערכי המערב הנעלים.

לעניין המחקר הנוכחי בפרט, יש חשיבות לעובדה שמדינות המערב נוהגות להשתמש באשה כסמל למודרניזציה. וזה הטיעון הדומיננטי של המחקרים הקודמים: נשים התחילו ללמוד "בזכותנו", ומשמע, "אנחנו טובים לבדואים". עד כדי כך שלטת הגישה אפילו בישראל של המאה ה-21, שפרופסורים באוניברסיטה הטיחו בי: "לולא אנחנו, הייתן רועות צאן".
מאז 1980 ניכרת מגמה חדשה של מחקרים ביקורתיים יותר על ידי ישראלים, ובפרט ערבים.
הביקורת מתמקדת באי-ההתאמה של עיירות הריכוז לבדואים וגורסת שתכליתן העיקרית ניתוק הבדואים מאדמותיהם ההסטוריות וריכוזם על שטח מצומצם ככל הניתן.
אחת ממטרות המחקר היא למקם את הערבים הבדואים בנגב תחת שיח הנכבה שעד לפני שהחלה להתבלט הנוכחות של מאבק ילידי הנגב שויך בלעדית לגליל ולמשולש, במיוחד לגליל. ההסטוריה הפלסטינית עסקה בעיקר בנכבה ה"צפונית".

שאלת המחקר: השפעת העקירה הפיזית והתודעתית מהאדמה ב-48 על עיצוב זהותם של ערביי הנגב, נשים כגברים. המחקר עוסק בסוגיות של זכרון ושייכות: מי הבעלים של המקום הזה? מי שייך אליו, ובעיקר מי לא? למי שייך עברו ולמי שייך עתידו? השאלה שהוצגה לעדים: "ספרו לי את סיפור חייכם/ן". ניתוח העדות מתרכז בשיח הלא-פורמאלי שבע"פ, המועבר מדור לדור. רובו ככולו של השיח הזה אינו מתועד: מחקר זה הוא מהבודדים שתיעדו קולות אלה, אבל כיום גוברת הלגיטימציה, החברתית בעיקר, פחות מחקרית, של תיעוד זה. לשיח המרחבי של הבדואים בנגב שני ביטויים מרכזיים:

1. הבניה וחיזוק השייכות של הבדואים לאדמותיהם ההסטוריות.
2. הבניית תחושת זרות מהמקום שבו הם חיים היום.

בתשובה לשאלה "ספרו לי את סיפור חייכם/ן", עלו בדברי העדות והעדים שלוש תמות מרכזיות, תמיד לפי סדר זה:

1. האדמה כמקום פיזי ואתר של שייכות רגשית
2. הגירוש מהאדמה (48-52)
3. השיבה אל האדמה – הן תודעתית (דרך סיפור המקום) והן פיזית (ביקורים בשטח)

המחקר מתבסס על מושג "תחושת המקום" [sense of place], לפיו מרחב אינו רק מקום גיאוגרפי פיזי או טריטוריה מוגדרת, אלא גם מקום רגשי שכולל זכרונות ופרקטיקות מרחביות שמנכיחים את השייכות למקום. ארבע פרקטיקות מרכזיות משמשות את הבדואים בנגב:

1. סיפור המקום
2. ביקורים באדמות ההסטוריות
3. שמירת הוכחות כגון מפות וצילומי אוויר
4. סימון המקום

א. חיזוק תחושת השייכות
הפרקטיקה הראשונה היא באמור סיפור המקום. הגברים סיפרו סיפור כרונולוגי מובנה ורציף, שהיה קשור בעיקר למגעיהם עם היהודים שזוהו בשמותיהם ובדרגותיהם. הנשים סיפרו: "היינו עובדות את האדמה". אצל כל העדים והעדות, קודם צוין שם המקום ההסטורי ואחר כך – למען הקהל הישראלי – מיקומו ליד איזה קיבוץ או יישוב יהודי.
כולם סיפרו על סוגים שונים של בעלות על האדמה:

1. בעלות מסורתית: "אנחנו כבשנו את האדמה לפני כמה מאות שנים וזו הבעלות שלנו. אסור לבדואי למכור את האדמה שלו".
2. בעלות רגשית: מספת ראסי, "המקום הראשון שראשי נגע בו".
3. המשמעות שהאדמה נותנת למחזור החיים: "אבי נולד באדמה, זו האדמה בה נולד סבי".

הגברים במיוחד תיארו את האדמה כאם או רעייה, מי שלא שומר על האדמה כמוהו כמי שלא שומר על אמו. האדמה (ארד') היא הכבוד (ערד'): "אנסו את האדמה שלנו".

האדמה היא גם סמל סטטוס. עד היום קשה לנשים שמוצאן משבטים שהיו בעלי אדמות לפני מאות בשנים להינשא לגברים משבטים שלא היו בעלי אדמה. אמנם מדובר בתופעה פסולה מנקודת מבט פמיניסטית, אך היא ממחישה את חשיבות האדמה בעיני הבדואים. מלבד זאת, יש לאדמה כמובן ערך כלכלי – היא מקור הפרנסה.

לאחר תיאור הקשר עם האדמה, עברו העדים לטרמינולוגיה מאד קשה. הם לא משתמשים במונחים פלסטיניים-אקדמיים כמו "נכבה". הגירוש מתואר במשפטים כמו "נשברה באר שבע" – זה היה הסמל לתחילת הגירוש. נקודת הציון המרחבית-עתית הזו גם מסמנת את הפער בין הבדואים לפלאחים: הפלאחיות של באר-שבע ברחו יחפות וחסרות-כל, בניגוד לנו שברחנו עם בעלי החיים שלנו והמזון שלנו. השיח המעמדי הזה חוזר שוב ושוב בקרב הנשים.
בהמשך הם מתארים נסיון מתמיד לחזור ולהישאר שנתקל בהתנגדות. "היהודים ירו בנו", "הבטיחו לנו שנחזור אחרי האימון הצבאי" – זו תמה שחוזרת אצל כל המרואיינים ללא יוצא מן הכלל.
"הבטיחו לנו לצאת לארבעים יום ולחזור לאחר האימון". בהמשך הפך השטח לשטח צבאי סגור והחזרה לא התאפשרה.

בניגוד לשיח הכרונולוגי הגברי, השיח הנשי מלמד יותר על השפעת האירועים המתוארים על החיים פנימה. עדויותיהן מלמדות על משמעות האדמה בעיניהן שהיא חזקה אף יותר מאשר בעיני הגברים. אבדן האדמה משמעותו אבדן ערכי וכן טשטוש הגבולות המגדריים, השבטיים והגזעיים ("שחורים" ו"לבנים") והתפוררות המבנים החברתיים: "פעם היה שייח' שהוא היה המרכז, היום כל אחד נהיה שייח'"; "פעם היתה מלה אחת ברורה, היום לכל אחד יש עמדה". השלכה נוספת היתה אבדן האדמה כמקור פרנסה, הפסקת עיבוד האדמה. לכך נלווה אבדן תחושת האמון בין בני האדם.

בקשר לפרקטיקה השנייה, כל העדות הדגישו שהן מקפידות לבקר באדמותיהן:., "בתינו וקברינו חלקם עודם שם", "בני משפחתנו מראים לנו איך היו חיים", "אנחנו מביאים את האבנים שלהם, את החול שלהם", "כשמבקרים אותנו מירדן אנחנו גם לוקחים אותם לשם".
גבר מאל-עזאזמה, דור 48: "בסוף כולם נאלצו לצאת. בהתחלה היינו מוציאים את הנשים והילדים, אחרי זה את בעלי החיים, כל הזמן חשבנו שמישהו צריך לשמור על האדמה – ואנחנו הגברים נשארנו, במיוחד הגברים המבוגרים. חשבנו שזה יוסדר, האמנו שזו האדמה שלנו, למה שיוציאו אותנו מפה? ובסוף כשאולצנו לצאת אז אמרתי לכולם לצאת, נשארתי לבד והלכתי יחף על האדמה כדי להיפרד ממנה".
אשה מאל-הוואשלה: "אני הולכת עליה יחפה בכל פעם שאני מבקרת אותה. כדי שאני ארגיש אותה".

באשר לפרקטיקות השלישית והרביעית, חלק מהמרואיינים ביקשו לספק הוכחות, כאילו ב"שפת הממסד": מפות ומסמכים ובהם מצוינים גבולות האדמות. כולם סיפרו על חוויית הסימון: תמיד אדם מבוגר יותר מראה להם, מכאן גורשנו, לכאן גורשנו, פה היינו 40 יום, לכאן הצלחנו לחזור.

כשמצביעים על מקום, מציינים את שמו המקורי: "זו דמנה, לא דימונה". כמו כן מסבירים ומצביעים ביד תוך כדי נסיעה: "זו אדמת אביך, זו אדמת סבך".

ב. חיזוק תחושת הזרות
הנכבה נחוותה בנגב בעיקר באירועי המלחמה ותקופת הגירוש נמשכה כאמור 5-4 שנים. הנשים סיפרו סיפורים מפורטים וקשים מאד. הן תיארו רעב, קושי בהשגת אישור לתנועה ממקום למקום, העובדה שנאלצו לחיות תחת חסדי שבטים אחרים, תינוקות שמתו בדרך, אבדן בעלי חיים, ומה שנדרש כדי לשרוד.

מאפיין מרכזי של התקופה הוא האינטראקציה עם זרים, עם השלטונות היהודים ונציגיהם. אלה בעיקר סיפורי גברים. לנשים היה הרבה פחות מגע עם השלטונות. נשים סיפרו יותר על האבדן ועל השפעתו על חייהן. נשים גם סיפרו את ששמעו מהגברים. כשחלקו סיפורים משלהן, אלה עסקו בעיקר בשני דברים: (1) מגעים עם אנשי צבא (עם שמות ספציפיים) בנסיון "להתמקח" – את מי כן אפשר להשאיר – ואכן חלק מהשבטים נשארו תחת חסות שבטים אחרים, חלק חיו 30-20 שנה על אדמות שבטים אחרים; וכן (2) סיפורי טבח רבים: היו מעמידים את הגברים ויורים בהם, או אם היו מסרבים להתפנות היו יורים עליהם, ואז לאחר שהיו נפגעים היו מחכים עד שיתפנו.
גברים במיוחד סיפרו איך נלחמו בצבא או ניסו לשלם שוחד כדי לשרוד. הם סיפרו איך שמשפחות נקרעו, חלקן נשאר וחלקן גורש לירדן – אנשים רבים חיכו שנים על הגבול מצדו הירדני, וחלקם הצליחו "להסתנן".

סיפורים רבים עסקו בהיררכיה גזעית. גם ה"שחורות" וגם ה"לבנות" סיפרו שהן הנציחו את החלוקה המעמדית גם בזמן הגירוש. למשל, כשנאלצו להתחבא במערות, השחורים נשארו בחוץ כיוון שלא יעלה על הדעת שלבנים ושחורים יהיו באותה מערה.
חזרו גם סיפורים המוכרים מהנכבה של הצפון, על הילד שנשכח בבית או בדרך, ועל אמו שמתה מגעגועים, או על האם שלא היתה מסוגלת להניק עוד.

לאחר שהושלם המעבר, חוויית המקום החדש שלילית בעיקרה: "המקום שבו אנו חיים, אינו אדמתנו", "אנחנו זרים במקום המצאנו". הזרות אינה רק חוויה של אלה שעזבו את המדינה, אלא גם של אלה שעדיין חיים בה – העקורים הפנימיים. לפעמים מדובר בשבטים שחיים קילומטרים ספורים מהאדמה שלהם ומנועים מלהיכנס אליה, ומצד שני אינם מתמקמים במקומם הנוכחי: "הקשר שלי לאדמת אבי חזק מהקשר שלי למקום בו אני חי היום". תחושת הזרות מתבטאת בהימנעות משיפור תנאי החיים במקום הנוכחי – לא רוצים אפילו לרצף. אחד השבטים, למשל, חי ליד חורה אך מסרב לעבור ליישוב המוכר ובה בעת גם מסרב לשפר את איכות חייו. תחושת הזהות אינה שלמה בהעדר האדמה.

המענה לתחושת הזרות הוא התמה השלישית שצוינה למעלה – חלום מתמיד על שיבה לאדמת השבט, אך מדובר בחלום שמושתת על הזיקה הזהותית העמוקה, לא בתחושה אופטימית שיש לה על מה להתבסס במציאות.

3.6 עדות מלאה מלוחם יהודי לועדת האמת

דודיק שושני – העיד בדלתיים סגורות
הגעתי ללהב בקיץ 52' כאשר באתי לראות יחד עם משלחת של גרעין להב שהשתייכתי אליו את השטח שבו אנחנו עשויים לבנות את הקיבוץ. השטח היה כמובן חשוף, לא היה כביש, לא כל התיישבות שידענו עליה. הגענו לאזור כאשר פה לא ישבו תושבים אבל ידענו וראינו סימנים שמישהו התגורר פה. ידענו שהתגוררו פה בדואים ואולי פלחים מהאזור לפי שאריות המבנים, היו סימנים של עדרים. באותו יום שהייתי על התל כדי לראות את המקום פתאום הופיע בדואי רכוב על סוס שאל מי אנחנו ואז אמרתי לו שאנחנו מתכוננים לבוא ולהקים קיבוץ, הוא אמר ברוכים הבאים. הוא לא ידע כמובן מה זה קיבוץ. ידעתי אז את השפה, דיברנו, הוא לא ידע אף מילה עברית.
השבטים היו רחוקים מאיתנו. השבט של אל-הוזייל היה באזור קיבוץ שובל כעשרה ק"מ מאיתנו. השבט השני היה ממוקם 3 ק"מ מאיתנו סמוך ליישוב לקיה. זה היה לפני שהעבירו אותם פעם שנייה.

בעלות על הקרקע
לפני מלחמת השחרור לא פינו אף אחד. אחרי מלחמת השחרור כאילו פינו את השטחים ואת הקרקעות מסרו לעיבוד לתושבים. חלק מהתושבים גרים באזור אחר. לא כאן כי כאן היה אזור הגבול בין הבדואים לפלחים ואם נשאר בודד הוא נשאר לגור עם שבט אל-הוזייל או ברהט ואלה היו בדרך כלל אנשים שהיו מחוסרי קרקע. צריך להבין שלא לכולם היו קרקעות במובן. היו חלקים בחברה הבדואית למשל עביד, השחורים, להם לא היו אדמות. חוץ מפה ושם בודדים שקיבלו אדמות שניקנו בכסף ובאו לגור פה עם הבעלים שלהם ולשרת אותם והם עשו את כל העבודות השחורות ואנחנו עוד פגשנו חלק מהם כעבדים למשל חלק מתושבי לקיה שנשארו במקומם עד אחרי מלחמת השחרור מחזיקים בקרקעות עד היום ולצערי לא מגיעים לפשרה לצורך התיישבות של אחים שלהם ובני דודים שלהם אבל זה כבר הפוליטיקה החדשה.

גירוש
ההעברות של הבדואים נעשו אחרי מלחמת השחרור. מיד אחרי המלחמה היו בדואים שעזבו את הארץ כי הם חששו שיאשימו אותם בשיתוף פעולה עם האויב. חלק עזבו למצרים חלק לכיוון ירדן לאן שבעצם יכלו לברוח. חלק אחר, שנשאר בארץ במקומות שונים, גורש לצורך כאילו פינוי השטח לביצוע תוכניות ההתיישבות שדיברו עליהם עוד לפני מלחמת השחרור. זה בעיקר בנגב המערבי.
הנגב המזרחי שבו אנחנו חיים בעצם הבדואים כמעט כולם. למשל הקבוצה שישבה בסמוך אלינו היתה קבוצה שכבר בשלהי מלחמת השחרור נורו פה יריות ופינו אותם מעבר לקו הירוק שסומן במרץ 49. הם הפכו להיות ירדנים. הגבול סומן יותר מאוחר.
הפינויים האחרונים של מלחמת השחרור שהיו פה באזור שלנו היו באביב 49 מהסיפורים של המקומיים אני יודע שמישהו מיחידה שלנו ירה כדורים לא פגע באף אחד וכנראה ירה להפחיד ואז למחרת אמרו להם שהם חייבים לפנות את השטח שלנו. אלה הבדואים שחיו פה במקום שאנחנו חיים. ואז זה כבר היה אחרי הסכמי [שביתת הנשק ב]רודוס [ב-49] וכל השבט הועבר לצד השני. בלי התנגדות.
ערב מבצע קדש חלק מהאוכלוסייה הבדואית בנגב המערבי שנשארו עדיין בתחומי מדינת ישראל קיבלו הוראה לפנות את הנגב עד לכביש ב"ש-חברון. כל בדואי שישב ממערב לכביש זה (כביש 60) קיבל הוראה לזוז ממקומו. לאן? מעבר לכביש. אף פעם לא אמרו לאנשים גם כאשר גרשו אחרי מלחמת השחרור לא אמרו להם לאן לעבור. אמרו "זה הגבול שלך".

שיבה
הבדואים שהועברו ונשארו בתוך תחום מדינת ישראל בד"כ מצאו דרך לחזור ולגור במקומות שגרו בהם קודם.

מניעת שיבה
לפני זה, ב-52', בסוף 51, לפני שבאנו הנה, היה פינוי של שבט א-סנא שישב באזור לקיה. שהם כבר בתקופת מלחמת השחרור הועבר מהנגב המערבי לאזור לקיה כי פה היה להם מאחז לשבט הזה ואז בדצמבר 49 צהל חשד בהם שיש ביניהם אנשים שמשרתים את המודיעין המצרי ואז צהל הורה לשבט לפנות את האזור מעבר לגבול שכבר היה מסומן. כל השבט קם ועבר את הגבול ומועצת הביטחון בלחץ של ירדן חייבה את ישראל לקבל אותם בחזרה. ואז לא החזירו אותם בחזרה למקומות שגרו בהם. אם המרכז שלהם היה בלקיה קודם כשהחזירו אותם החזירו אותם לאזור שהיום מוקם היישוב מיתר. שם הם ישבו כמה חודשים ובסתיו 52' אמרו להם לעזוב את אזור מיתר היום ולעבור לאזור תל ערד. והם עברו והתיישבו שם. כמובן לא באדמות שלהם אלא באדמות של שבט ג'אהלין שפונו ב-49.
שם גם היה בזמנו אירוע שהרגו חוקר שלנו שעסק הכימיה, בפוספטים, חיפשו שם פוספטים ואז נהרג אחד החוקרים ואז את הג'אהלין שישבו שם גירשו אל מעבר לגבול לכיוון ירדן ועד היום הם יושבים בירדן והם די דפוקים כי הם יושבים במורדות מירושלים לים המלח, הג'אהלין האלה שפונו מהנגב. עכשיו מציקים להם בצורות אחרות.
אני חוזר לבדואים שפונו מהאזור הזה והועברו בהתחלה לאזור שהיום מיתר ואח"כ העבירו אותם לאזור תל ערד. המסכת הזאת נמשכת כי הבדואים האלה שעברו לאזור תל ערד התחילו לאט-לאט להסתדר וגם להתרבות ואז אחרי מלחמת יום כיפור בסוף 74 באו אל הבדואים שעברו את כל הנדודים אמרו להם שהם צריכים לפנות את אזור תל ערד ואתם יכולים לחזור למקומות שלכם באזור לקיה. כי תכננו להקים בסיס אימונים של הצבא ורצו לפנות משם את האוכלוסייה הבדואית ואז המִנהל אמר להם לחזור ללקיה. מישהו מהזקנים בעבר ישבו שם והם חזרו ואמרו טוב נשב פה עד שימצאו לנו פתרון וזה נשאר עד היום וכך לקיה לא מתפתחת וזה פשע של מנהל מקרקעי ישראל והפקידים שלו. אפשר היה באמת לעשות דברים יפים וחיוביים אבל לא – אמרו להם קחו את המטלטלין שלכם וזוזו מכאן. מעניין שחלק מהשבטים שלהם חיפשו פרנסות במדינה והיו כאלה שעברו לאזור גבעת ברנר, רחובות, ממש בפרדסים כדי להיות העובדים של בעלי הפרדסים ושם ילדים אפילו למדו בבתי ספר באזור, בלוד רמלה ואפילו ברחובות.

התנגדות לגירוש
בודדים עברו לאותו שטח ממערב לכביש ב"ש-חברון. בלילה של המבצע הגענו לסיכום היה בין השר ברזילי, שהיה שר הבריאות, ובן גוריון וההוראה בוטלה. לקבוצות השבטים שחלק מהם כבר היו אחרי פינוי פעם. מה שהיום רהט וכל הפריפריה הזו אמורים היו להתפנות. להערכתי הם היו ב-2,000 איש. רק מאות בודדות עברו בגלל זה שהם באו לספר לנו שהם צריכים לפנות כמו למשל השכנים שלנו שהם היום תושבי לקיה. אמרתי להם חכו ובסביבות חצות חזרתי אליהם הביתה ואמרתי להם אתם לא זזים. הם כבר היו ארוזים ומוכנים לפנות. אמרתי להם אתם נשארים כולכם במקומות. הממשל קיבל הוראה מבן גוריון, שאמר בפירוש שלא יזוזו. הוא [ב"ג] טען שהוא לא ידע על התוכנית הזו ושזו היתה תוכנית של הממשל הצבאי, בדיעבד כאשר פגשתי חלק מהאנשים של הממשל הצבאי ששניים מהם לפחות חיים עד היום הם אמרו שקיבלו הוראה ולמרות שזה לא היה נראה לנו היינו צריכים לבצע את זה כי היינו חיילים. באותו רגע שביטלנו את ההוראה כולם חזרו למקומות שלהם.

מניעת מעבר פליטים, טבח
בכלל ייעדו אותנו לשמור על הקטע הקרוב ביותר בין הרצועה לבין ישראל. להב ונחל עוז הן שתי הנקודות שביניהן גם היתה בשנים הראשונות 54-53 בריחה גדולה מהרצועה של פליטים. בריחה לאן? לכיוון ירדן כאשר אנשים ציפו שכאשר הם יגיעו לירדן ולאזורים היותר עשירים כששמעו שיש תעסוקה שם כמו במפרץ וזו היתה בעצם היעד שאנשים רצו להגיע.. ואז היתה תנועה של פליטים והטעות של מדינת ישראל היתה שבמקום לפתוח את זה זמנית כדי שאנשים יעברו בלילה את המעבר הזה התחילו לחסום את המעבר ובדרך פגעו באנשים ואח"כ יותר מאוחר בעקבות זה המצרים הקימו יחידות פדאין שעשו את הדרך הזו כדי לפגע בהתיישבות שהיתה אצלנו באזור פעילות שהפריעה לנו בטחונית היתה בשנת 56' כשהמצרים הפעילו את הפדאינים אותם מסתננים מחבלים שהיו חוצים את הגבול מהרצועה לכיוון גבול ירדן. בכלל ייעדו אותנו לשמור על הקטע הקרוב ביותר בין הרצועה לבין ישראל. להב ונחל עוז הן שתי הנקודות שביניהן גם היתה בשנים הראשונות 54-53 בריחה גדולה מהרצועה של פליטים. בריחה לאן? לכיוון ירדן כאשר אנשים ציפו שכאשר הם יגיעו לירדן ולאזורים היותר עשירים כששמעו שיש תעסוקה שם כמו במפרץ וזו היתה בעצם היעד שאנשים רצו להגיע.. ואז היתה תנועה של פליטים והטעות של מדינת ישראל היתה שבמקום לפתוח את זה זמנית כדי שאנשים יעברו בלילה את המעבר הזה התחילו לחסום את המעבר ובדרך פגעו באנשים ואח"כ יותר מאוחר בעקבות זה המצרים הקימו יחידות פדאין שעשו את הדרך הזו כדי לפגע בהתיישבות שהיתה.
אני מדבר על 54-52 אז מתחילה מצוקה קשה ברצועה. אנשים אין להם לאן ללכת. המצרים מונעים מהם לרדת למצרים – גם אין לאן לרדת למצרים – ואז אנשים שומעים שבמזרח יש איזושהי תוחלת. אפשר להגיע לירדן ומשם לארצות המזרח (התיכון) או סוריה כדי שיקבלו אותנו ונוכל להתחיל חיים חדשים. ואז מתחילה תנועה מהאזור הקרוב לנו ביותר שאפשר לחצות אותו בלילה אחד, משפחה שלמה, שתי משפחות. ראינו אותם ופגשנו אותם כי היינו במארבים ובדרך כלל לא נתנו להם להמשיך לעבור וזו היתה לדעתי טעות אסטרטגית של מדינת ישראל. כן, קיבלנו פקודה כי היינו בחזקת חיילים והורו לנו או להרוג אותם או למנוע את המעבר שלהם וגם נהרגו, משפחות, ילדים.
קראו להם פליטים פלסטינאים שבורחים מהמצוקה. את הפעולה הזו בעיקר עשו יחידות שהושיבו פה אצלנו, יחידות של בני מיעוטים בעיקר דרוזים כי זה היה בדיוק אחרי [סכסוך] שגם לא מוכר בין דרוזים ובדואים בצפון בנשר במחנה הצבאי, ואז הפרידו את הבדואים מהדרוזים ולפה הורידו פלוגה או גדוד של דרוזים פיזרו אותו לאורך הגזרות האלה והם בעצם עשו את העבודה הזו.
זה היה במסגרת פיקוד דרום, יחידה [דרוזית] שהיתה אחראית על מניעת הדרך לפליטים. אנחנו הקיבוץ התנגדנו לזה ואמרנו שאנחנו לא מוכנים שבתחום השדות שלנו יעשו את הפעולות האלה כדי שאנחנו בעתיד לא ניפגע מהפעילות הזו. הפעילות הזו הופסקה אחרי שנתיים. הרוב כן הצליחו להסתנן היינו יוצאים בבוקר לעבד את השדות ומצאנו שרידים של הצעדה שלהם שעשו בלילה.
אלה אף פעם לא גרמו לנו הפרעה כי אנחנו בעצם המשכנו לעבד, היינו רואים את הסימנים של האנשים שעברו פה במקום. ידענו אח"כ על הפעילות הזו של אותן יחידות צבאיות שהיו פה ועשו דברים שלא היו צריכים להיעשות. מי פיקד עליהם? בואי ואמנע מלהזכיר שמות.

קשרים בין יהודים לערבים
ממש בלהב לא היתה התיישבות קבע אלא רק (שרידים של) בית אחד של השייח שהיה מתגורר בו בעונות ואז חוזר לשטחים שלו. את שמו למדתי אח"כ חליל אל פריג'את הוא חי עד היום זקן מאוד בקושי שומע ומבין אבל שמרנו על ידידות עד היום. בנינו פה יחסי שכנות עם כל השכנים בין פלחים ובין בדואים. בהתחלה השלטונות שלנו לא ראו את זה בעין יפה אבל אח"כ הבינו שלא באנו להילחם פה אלה לחיות, הבינו שאנחנו צריכים לחיות יחד ולעזור להם ולהיעזר בהם בעיקר לעזור להם בעיקר בשנים הראשונות שאסור היה לחצות את הגבול השכן. קיבלנו ושמרנו ועיבדנו אותו עד הקו האחרון וזה ליווה אותנו עד מלחמת ששת הימים שאז נפרצו הגבולות ואז גם כל מערכות

היחסים (בינינו לבינם) שהיו פעם חסויות ובלתי ידועות הכל התגלה לכל הציבור.
היו לנו גם במשך השנים כל מיני אירועים שבהם אנחנו סייענו בגלל השקפת עולם וחינוך לשכנים במידה והיה צורך. אם זה היה צורך באספקת מים שלהם (אחרי 60) בהסכמה כי ידענו שהם איבדו פה את הכל. פה באזור היו בארות מים ששמשו אותנו אחרי שעלינו על הקרקע ולפני זה את כל השכנים שלנו מסביב
קצת צפונה מהקיבוץ יש לנו שכנים פלחים חצי בדואים שהפכו מנוודים לתושבי קבע והבאר הזו שנשארה בתחום ישראל בסדר גודל של 200 מ'. אנחנו הגענו להסדר ב-53 שהשכנים יוכלו לרדת לשאוב מים למרות שזה התחום שלנו ובתום השאיבה והשקיית העדר הם יחזרו לכפר שלהם.
ובאמת עם השכנים האלה שמרנו יחסים. בנינו מערכת של שכנות לא רגילה שעד היום אנחנו בקשרים הדוקים מאוד ואם האזור שלנו שקט זה בגלל מערכת היחסים שבנינו עם השכנים שלנו כי במצוקה שלהם אפשרנו להם לקחת מים ולפני שהיו לנו עדרים גם אפשרנו להם לרעות באזור שלנו.
לפעמים היו כאלה שהסתננו ונשארו בתוך השטח שלנו כאשר השכנים לא הסגירו אותם. הם הקימו אוהל ליד השכנים או איתם וחיים שם עד היום הזה. הם שרידים של שבט רמאדין שנשארו צמודים למשפחות אל-הוזייל באזור רהט היום, והשבט עצמו הועבר לירדן.
הגבול אחרי 67 נשאר עד היום ואפילו סימנו אותו חזק יותר בזה שבנו את הגדר לאורך הגבול וזה גם היה למגינת לבנו כי לא רצינו שיקימו פה גדר כי היתה מערכת יחסים שידענו שאנחנו יכולים לחיות. היחסים השתפרו בעיקר אחרי ששת הימים כי הכל נפרץ ידענו שאנחנו מכירים אחד את השני, יכולנו לעזור אחד לשני בפועל בלי לקבל אישורים פורמליים ועשינו הכל. למשל אחרי ששת הימים מתחנו קו מים מהשטחים שלנו אליהם.

3.7 על הקשיים בגביית עדויות מלוחמים יהודים ב-48

עמי אשר, זוכרות

גביית עדויות מלוחמים יהודים ב-48 נתקלת על פי נסיוני האישי ונסיונם של אחרים בשורה של קשיים. מאמר זה יתאר בקצרה את הבולטים שבהם. לשם הקיצור והפשטות, לא יידונו קשיים הנוגעים לעדויות או לעדויות של קשישים בכלל, וכן לא תיעשה אבחנה בין הקשיים שבהשגת ראיון והקשיים שבמהלכו, אלא כולם יתוארו כחלק ממכלול של "מעגלי שתיקה" שמקיפים את הסוד עליו מבקשים העדים לשמור.
המעגל הרחב ביותר נוגע לחברה היהודית-ישראלית. כל עוד לא הושגו שלום, פיוס ופתרון של קבע לבעיות שלוקה בהן הציונות מראשיתה – והדבר מתקשר כמובן לאופייה הייחודי של ועדת האמת – רק עדים מעטים יהיו מוכנים להיות החלוצים שהולכים לפני המחנה ולהעיד על מעשים שהחברה כולה מתכחשת להם – ויתר על כן, מעשים שמהווים למעשה את אבני הבניין של אותה חברה. במלים אחרות, כל עוד הציונות שלטת אין לצפות משליחיה, מיוצריה, להטיל בה דופי, ובפרט כשמה שנתפס בעיניהם כ"צד השני" אינו מגשים את הפנטזיה האולטימטיבית של מחילה על פשעי העבר.

בכמה עדויות שאספתי ושאספו אחרים נסדק מעגל זה חלקית, כשניכר שהעדים מדווחים בכל זאת על מעשים קשים של עצמם ועל תחושות קשות לנוכח מעשיהם של אחרים. מתוך העדויות העומדות לרשותנו עולות שתי דרכים עיקריות להשיג התקדמות חלקית זו – ובמתכוון אני אומר חלקית כי לתחושתי העדים כהכללה רחוקים מדיווח מלא ואמיתי ולו על מה שראו במו עיניהם.
דרך אחת להתמודד עם הבעיה היא ראיונות בתוך מסגרת מגוננת. מסגרת אחת כזו שהרימה תרומה משמעותית להיסטוריוגרפיה של המלחמה בישראל היא הראיונות שערכו עזרא גרינבוים ואיזה דפני עם לוחמי פלמ"ח, השמורים בבית יגאל אלון ונותחו בחלקם על ידי זוכרות. מראיונות אלה עולה תמונה כללית של נינוחות של המרואיין כשהמראיין אותו הוא בשר מבשרו, איש פלמ"ח המכיר את החומרים מבפנים, ויש לשער שתחושה נוחה זו היא שתרמה לגילויים המשמעותיים שעולים מתוך הראיונות, גם אם חשיפת עוולות לא היתה מטרתם המרכזית.
אין זה מקרה שהקורפוס המשמעותי ביותר של העדויות נאסף מתוך חוג זה מעגל השתיקה השני: ותיקי הפלמ"ח. הנסיונות לדלות פרטים על פשעי העבר מארגונים אחרים כגון אצ"ל ולח"י, או אפילו יחידות צה"ל שאינן פלמ"ח, לא זכו להצלחה רבה. מעבר לעניין הברור של השתייכות פוליטית, סיבה מרכזית לכך היא שאותם לוחמים לא התחנכו על מסורת הווידוי וההלקאה העצמית של השומר הצעיר, שזכתה מאוחר יותר לכינוי "יורים ובוכים". יחד עם זאת, חסרונו של מעגל הפלמ"ח מבחינת המראיין הוא היותו הדוק מאד ומחובר לרשת הקיבוצית, שחבריה עדיין חשים מחויבים זה לזה אישית. הצלחתו של סיוון בפריצת הרשת הזו גרמה לרבים להירתע מראיונות בהמשך, ובכך גרמה נזק גם ברמה המעשית.
בהמשך לכך, כל חבר פלמ"ח שמוכן להתראיין יחשוב פעמיים לפני שימסור מידע שעלול "להפליל" את חבריו – ואחת היא אם אינם עוד בין החיים. כך למשל שמעתי ממרואיינים משפטים

בגון "יש דברים שהשתיקה עדיין יפה להם", או "חלק מהאנשים עדיין בחיים", ואפילו "יש לאנשים האלה משפחות, ילדים, אני לא יכול להוסיף יותר". בחלק מהמקרים, כשהם מסתירים מידע או אפילו משקרים בעליל, אני משער שזה אחד המניעים.

יחד עם זאת, כמובן, כשעוברים למעגל הצר ביותר, המרואיין ישאף להגן גם על שמו הטוב. לכן, גם כשמגיעים לנושאים קשים ואף כשהמרואיין מעלה אותם בעצמו, קשה להימנע מתחושה הקשה שכל אמות הספים נרעדו, טלטלה אדירה עברה על הארץ, אובלוסיות שלמות היו בתנועה ביבשה ובים, ואיבשהו דווקא אלה שהיו בחזית הצליחו לא לראות דבר מכל זה. מנגנוני ההגנה עובדים כאן שעות נוספות, והעיניים דומעות משכבות הבצל שיש לקלף מבלי להגיע אי-פעם לגרעין האמת – ולצורך העניין אניח שקיים גרעין כזה. הוא לא ראה בעצמו, אבל שמע מאחרים. אם ראה בעצמו, ראה מרחוק, ואם ראה מרחוק, היה זה אך לרגע קט, וכן הלאה.

אחד הקשיים המרכזיים במעגל האינדיבידואלי הוא ששכבות ההגנה התחילו להיבנות עוד בעת התרחשות האירועים, בדרך חזרה מהכפר, ובשעות הארוכות של דיונים ליליים בחבורה מהקיבוץ או מההכשרה, שלא הוקלטו לצערנו אך הובילו ככל הנראה לאיזושהי מסקנה שאפשרה למשתתפיהם להמשיך הלאה. העובדה, המוזכרת כמעט בכל ראיון, שבראש מעייניהם עמדה ההישרדות האישית ושהדבר שהעסיקם מעל לכל היה אבדן חברי ילדות, ראויה לדעתי להתקבל כפשוטה. ויחד עם זאת, היא שימשה כמובן כמנגנון הגנה מן המוכן.
בשנים שלאחר הנכבה, אפילו העד ה"חובבני" ביותר חזקה עליו שכבר התראיין וגולל את סיפורו אינספור פעמים, מה שאפשר לעדותו "להתאבן" ולהפוך לסדרה של קלישאות. כך למשל נשמע שוב ושוב את האימה מתוארת באותם מונחים ממש, כמעט ללא נופך אישי. כשנכנסתי לבית, הכלים עוד היו על השולחן, ריח הקפה עוד נישא באוויר. כשעמדתי על הגבעה, ראיתי נהר שחור של בני אדם. ואפילו הגיגי שואה הם סטנדרטיים בז'אנר הזה: הם הזכירו לי את סבא שלי, עם החבילות העלובות שסחבו. מכל אלה קשה להרכיב תמונה אמיתית של האירועים, והצמצום הלשוני בעצם מהווה עוד דרך לברוח מהאמת.

לעניין זה – וכאן אני חוזר למעגל הרחב ביותר – חשוב מאד השימוש שנעשה במה שאני מכנה "סמלים מדירים". כוונתי לאירועים מרכזיים שתפסו את כותרות אותם הימים, אך במקום להיתפס בסינקדוכה, כמעט המעיד על המרובה – אם שמענו על נערה שנאנסה ברמלה למשל, הרי שיש לשער שעוד רבות נאנסו–הם מדירים את כל יתר האירועים מהתודעה. מדובר ביוצא מן הכלל שמשתיק את הכלל. על כן, כמעט כל נסיון לברר מידע על מעשי טבח נתקל בחומת דיר-יאסין הבצורה: כן זה קרה, שמעתי על זה, כולם יודעים על זה, ובעצם אני לא יכול להוסיף לך שום דבר על מה שכבר כתוב בספרים.

עניין דיר יאסין מתקשר באופן טבעי לאחד ממנגנוני ההגנה האפקטיביים ביותר שבהם משתמשים העדים. כיוון שכל עד מרואיין אינדיבידואלית – ועד שלא תיעשה עבודת מחקר רצינית ושיטתית שתבנה מכל העדויות פסיפס נרטיבי שיחפה על חסרונותיה של כל אחת ואחת ויקרב אותנו לליבת הסוד – נוח למרואיינים "להפיל את העסק" על מישהו אחר. כמובן שלהגנה לא היה חלק בדיר יאסין. אבל גם כשהעד בעצמו לקח חלק באירועים והודה בכך, הוא יסייג פעמים רבות ויאמר שתמיד היה מישהו שראה יותר טוב, שהיה יותר קרוב באותה התרחשות ממש, שכדאי לשאול אותו. ראית את הפליטים? לא, אני הגעתי לכפר אחרי שכולם עזבו (ואז שלחתי ידי בביזה, שזה הפשע שקל להודות בו, אבל זה כבר נושא למאמר נפרד). כשכבשתם את הכפר, ראית מה קרה לתושביו? לא, איך שהתחילו היריות הם כולם ברחו. אבל הרי מן הסתם נתקלת בפליטים כשהתקרבת לכפר? לא היחידה שלנו, אנחנו תקפנו בלילה ובקושי ראיתי את עצמי.
ואם כבר מישהו ממש עולל משהו, הרי זה אחד שאינו מאנשינו. בכך נכללים: (1) אנשי אצ"ל ולח"י והיחידות בהן שירתו אח"כ בצה"ל (כמו גדוד 89 שהשתתף בטבח בדוויימה – עוד סמל מדיר – או היחידות ששמרו על מחנות הגברים הפלסטינים); (2) לוחמים מיחידות "רגילות" שאינן פלמ"ח: לדוגמא, כשהכפרים שגורשו סביב מגדל העמק נמסרו לידי חטיבת "כרמלי", התחוללו שם זוועות כיוון שהם "לא הכירו את הערבים כמונו"; ו-(3) לא-אשכנזים, ובפרט תימנים (לגביהם יש עדויות על כריתת אברים ושוד שיני זהב וכדומה). הצורה החריפה והקשה ביותר של הטלת אשמה על האחר שמורה ל-(4) ניצולי השואה, או בלגלוג "גח"לייצים" (גח"ל – גיוס חו"ל, שאכן רוב אנשיו היו ניצולי שואה): אלה לא רק היו "קשי לב" עקב החוויות הקשות שעברו עליהם, אלא גם היו מיומנים בחיפוש במיטלטלים של פליטים כיוון שידעו "איפה מחביאים".

וישנו גם האחר המופשט, הכללי, זה שאינו אני. זה שהפיץ את השמועה, זה שהיה אכזר יותר מהשאר, זה שהשכול העבירו על דעתו, זה שהיה צעיר מדי או מבוגר מדי. לעתים יספר העד על עצמו דברים "חיוביים", שדרכם, דרך העובדה שהוא מייחד את חיוביותם, נפתח צוהר אל האימה מבעד לחומת ההשתקה. כך למשל מספר אחד ממרואייני בית יגאל אלון על נער פליט ("מסתנן")

שנתפס בעת סיור בנקב/נגב לאחר המלחמה: "תגיד לאבא שלך שיש לך מזל שתפסו אותך חיילים אנושיים".
כשהם כבר מעידים על עצמם, ובעניין זה למיטב ידיעתי אין יוצאים מן הכלל וספק אם יהיו עד לפיוס המיוחל, הלוחמים מסתתרים מאחורי הפקודה. למרות שברור שלא ניתן היה לבצע טיהור אתני בממדים כאלה לולא השתתפות פעילה שלא לומר נלהבת של כל המעורבים בדבר, כולם מעידים שצייתו לפקודות. יתרה מכך, כיוון שאוכלוסיית המרואיינים אינה מייצגת על פי הגדרה, כלומר היא מורכבת בעיקר מאלה שמעשיהם לא היו חמורים עד כדי כך שלעולם לא יתראיינו, רבים מהם יציינו פקודה שלא מצאה חן בעיניהם וביצעוה תחת מחאה, או כזו שסירבו למלא ועל כן לא מולאה או שאחרים מילאוה. כך, על דרך השלילה, ניתן לעתים להתרשם מסוג הפקודות שניתנו, ומהדברים שאנשים היו מוכנים לעשות. במקרה אחד, למשל – הפקודה להרעיל את הבארות בעזה – העד מספר שהמפקד סירב לבקשתו למסור לו פקודה כתובה ומצא מישהו אחר שהיה מוכן לפעול בלעדיה. מכאן עולה שאלה חשובה למחקר עתידי: האם מושגי הפקודה וההיררכיה הצבאית הפורמאלית בכלל רלוונטיים להבנת פשעים כאלה? שהרי החייל הטוב ישאף לרצות את מפקדו, החושש בעצמו להיחשף בראי ההסטוריה, ולא בהכרח ימתין להוראה מפורשת.

עניין זה מוביל אותי, לסיום, לסתירה חריפה שעולה מתוך העדויות. באתוס הישראלי עולה לפעמים דימוי הלוחם היהודי כאדם שהמשמעת ממנו והלאה. לבן-גוריון מיוחסת השאיפה להנחיל את ערכי המשמעת הבריטית לצבא החדש, וזאת בחלק ממאבק הכוחות שלו בפלמ"ח. יחד עם זאת, עדי פלמ"ח ללא יוצא מן הכלל יספרו על החשיבות העצומה של המשמעת בשורותיהם. אסור לספר סודות אפילו לאמא והפקודה היא צו אלוהי. כך קרה שחבורת גנבי תרנגולות, שבזה לדרגות וגינוני טקס, פעלה כמכונה משומנת של גירוש וחורבן. החובבנות והזלזול הופנו כלפי פנים, בעוד שכלפי האחר המשמעת היתה כה אכזרית עד שנדמה שלא רק הפחד מהאמת האיומה אלא הפחד להפר את המשמעת הוא שמכביד על העדים עד היום ושוזר יחדיו את מכלול הקשיים שתיארתי.

3.8 "קרבות קלים": לוחמים ישראלים מספרים על הנכבה[10]

ד"ר תום פסח - הרצאה/עדות לועדת אמת

ב-2014 השלמתי דוקטורט בסוציולוגיה באוניברסיטת ברקלי בנושא ייצוג טיהורים אתניים בחברות מתיישבים דמוקרטיות. הדוקטורט השווה את הדיון הפנים-ישראלי בגירושי הנכבה לשני מקרים בארה"ב של המאה ה-19, ולשני מקרים נוספים באוסטרליה וניו זילנד. לצורך כתיבת הפרק הישראלי קיימתי 28 ראיונות עם קצינים וחוגרים שנלחמו ב-1948 במסגרת תשע חטיבות, מתוך 12 שפעלו בזמן המלחמה.
הטענה: היחס בין הראיונות לחוויה הפלסטינית מתווך על ידי דרישות החיילות. השירות הצבאי מבוסס על סדרת מצבים שנמדדים ביחס למידת הדמיון שלהם למצב הקרב.
ביקשתי מהמרואיינים לתאר את המלחמה מנקודת מבטם באופן כרונולוגי. רוב ההתייחסות בכל ראיון היתה לקרבות סדירים ("קרבות קשים"). יותר מכל, חווית אלימות היא שהופכת אירוע לראוי לסיפור ולדיווח, ורוב האלימות שהם חוו היתה מצד הצבאות הסדירים. מעשי טבח באזרחים - קרי, הרג של עשרה או יותר – אכן נחשבו מבישים.

אבל בתווך, בין הקרבות הקשים למעשי הטבח, התרחשו "קרבות קלים" רבים. שם מיטשטש ההבדל בין לחימה סדירה לבין פגיעה באזרחים. הפגזה בלתי מבחינה של הכפרים והערים היתה נוהל שגרתי: מעין "קרב" שפוגע בעיקר באזרחים וגורם להם לברוח. החיילים כמעט ולא חוו שם אלימות, ולכן אין מה לספר על כך, מבחינתם. הם מתייחסים לכך כאל "כיבוש" של יעד ספציפי (הראוי לכיבוש), ואף שמובן מאליו שהכיבוש יוביל לבריחה, זה איננו גירוש מבחינתם.
ההקשר של כיבוש הישובים הפלסטינים, מבחינת החיילים, הוא הלוחמה הסדירה בצבאות ערב שהם חוו. רק במקים יוצאי דופן הם ממקמים את הרס הכפרים על ציר אחר (תולדות הכפר, הרס שיטתי של כפרים במהלך התקופה). יש לזכור שבשל חלוקת העבודה הפנימית בתוך הצבא, כל יחידה פועלת באזור אחר ואין יחידה אחת שאחראית על הרס כל היישובים, ומצד שני יחידות רבות חוו לוחמה סדירה עם צבאות.

10. Pessah, Tom. 2014. "The Distinction of Violence - Representing Lethal Cleansing in Settler Colonial Societies." PhD dissertation, Department of Sociology, University of California, Berkeley.

פרק 3: המלצות

המלצות הועדה גובשו לאחר מסע ארוך, בן כמה תחנות, לעבר העבר הפלסטיני/יהודי בנקב/נגב: הדיונים המקדימים לאירוע הפומבי בדצמבר 2015; עדויות הלוחמים היהודים והקורבנות הבדואים באירוע; עדויות המומחים האקדמיים הנוגעות לאזור ולאוכלוסייתו; וכן המעקב אחר המציאות המתמשכת של נישול, אפליה ופגיעה בזכויות אדם של הבדווים בנגב.
כל אלה הביאו אותנו – חברי ועדת האמת – לגבש המלצות משני סוגים עיקריים: כאלו הנוגעות ליחסים בין מדינת ישראל והחברה הישראלית מצד אחד, וקורבנות הנכבה בנגב מצד שני; וכאלו הנוגעות להעלאת המודעות לנכבה והמשך פעולת ועדות אמת ישראליות. ראוי להדגיש: ההמלצות גובשו בהתבסס על תפיסות של צדק מעברי וצדק מאחה שעיקרן מהלכי תיקון שיובילו לאפשרות קיום הדדי ופיוס בין הצדדים לסכסוך.

א. יחסי מדינת ישראל והחברה הישראלית עם הפליטים הפלסטינים

1. על מדינת ישראל והחברה הישראלית להכיר באחריותן לגבי העוולות והפשעיישבוצעו במהלך מלחמת 1948 ולאחריה כלפי האוכלוסייה האזרחית הבדואית ובסבל הרבשנגרם לאנשים שהפכו מאז לפליטים או עקורים פנימיים שזכויות האדם שלהם נפגעו. ההכרה בסבל וקבלת האחריות על חלקן של המדינה והחברה בעוולות צריכות לקבל ביטוי פומבי וראוי שילוו בהתנצלות ועשיית צדק עם הקורבנות.

2. מרבית תושבי הנגב הפלסטינים גורשו או נאלצו לברוח כתוצאה מהפחדה מכוונת, כפי שקראנו בעדויות בדוח זה, במלחמת 1948 ובעשור שלאחריה, והם וצאצאיהם מפוזרים כיום ברחבי העולם. חלקם חיים תחת כיבוש ישראלי בגדה המערבית ורצועת עזה, וחלקסבחצי האי סיני בירדן ובלבנון, בין היתר במחנות פליטים. גם אוכלוסייה זו נכללת בין פליטי הנכבה, ובמסגרת הפתרון המוסכם של הסכסוך יהיה עליה לקבל פיצוי הולם, חומרי וסימבולי, לסבל שעברה ולרכוש שנלקח ממנה.

3. ההתעלמות מהעוולות והכחשתן משרתות את המדיניות של הדרה, אפליה ושלילתזכויות אזרח בסיסיות של אוכלוסיית הבדווים בנגב שנמשכת גם בימינו אלה. ה"פתרונות" שיושמו עד כה או המוצעים עבור "בעיית הבדואים" מבוססים כולם על גישות יסוד מפלות אשר מייצגות מדיניות מדירה ובלתי דמוקרטית כלפי קבוצת אזרחים זו. בתור צעד ראשון, אנו ממליצים על שינוי ברור ומוצהר של המדיניות, הכרה בזכויות הקניין של הבדווים, החזרת אדמות השייכות להם ואינן מיושבות ופיצוי על קניין שלא ניתן להשיבו. במקביל, או כחלק מהפיצוי, יש לקבל את תכנית האב להכרה בכפרים בדואים לא מוכרים בנגב כפי שגיבשה אותה המועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים.

ב. העלאת המודעות לנכבה והמשך פעולת ועדות אמת ישראליות

4. אנו ממליצים על קיום פעילות נמשכת ועקבית להגברת המודעות לאירועי הנכבה בנגב.
פעילות כזו צריכה לכלול:
   - איסוף נמשך של עדויות ומידע על אירועי 1948 והעשור שלאחריו.
   - הפצת המידע בארץ ובעולם במגוון של דרכים.
   - בנייה של אתרי זיכרון, הן וירטואליים והן פיזיים בשטח.

5. הרחבת פעולה של ועדות האמת גם לאזורים אחרים במדינת ישראל בהם התרחשה הנכבה. על בסיס הניסיון שנרכש בוועדת האמת הראשונה אנו ממליצים שבוועדות אמת עתידיות יעברו חברי הועדה תהליך הכשרה עיוני, שבו יושם דגש על העמקה בהבנת תפקידה ומטרותיה של ועדת האמת (בהבדל מטריבונל משפטי), כמו גם הכשרה מעשית הנוגעת לפרקטיקות ואתיקה של ראיון וגביית העדות מהעדים.
במקביל, ומתוך התייחסות לצרכים המיוחדים של עדים פלסטינים ויהודים, יפעל מערך תמיכה בנותני העדות. מערך תמיכה זה יכלול אנשי בריאות הנפש המעורבים בסכסוך (מתנדבים מפסיכואקטיב, למשל) שילמדו את הניסיון שנצבר בעולם עם עבודה עם עדים בפרקטיקות של "צדק מעברי", ויבססו מערך תמיכה מותאם למציאות הייחודית בפעולת ועדת האמת בישראל.

6. הקדשת תשומת לב מיוחדת לאיסוף נרחב של עדויות על אירועי מלחמת 1948 ומדיניות מניעת שיבת התושבים בעקבותיה. בהיעדר עדי ראיה ישירים ובקושי הקיים לקבל עדויות מלוחמים יהודים , יש להישען על ארכיונים, קטעי עיתונות ואף עדויות עקיפות של בני דור שני. בנוסף לכך, יש לתמוך בכתיבה, פרסום והפצה של עדויות וזיכרונות אודות הנכבה.

7. בהיעדר פתרון קרוב לסכסוך, אנו ממליצים על הקמת קבוצת למידה בנגב משותפתלבדואים וליהודים תושבי האזור (במידת האפשר גם בדואים פליטי הנכבה החיים היוסבשטחים הכבושים), שיפעלו לחשיבה ותכנון אפשרויות של פתרון מוסכם עתידי לפליטותהנמשכת של בדואי הנגב. חברי הועדה אראלה שדמי ומוניר נוסייבא מוסיפים ש: פתרונות מוצעים כאלה יהיו מבוססים על העיקרון של זכות השיבה המלאה של כל פליט ועקור פנימי לחזור למקום מגוריו המקורי, או לבחור על פי החלטתו האישית באופציה שונה של פיצוי.

פרופ' אורן יפתחאל, עד מומחה באירוע הפומבי, אתגר בעדותו את הוועדה ואת ארגון בהציעו לתכנן שלושה ישובים לאוכלוסיות פליטים פנימיים על אדמותיהם המקוריות והועדה מוסיפה המלצה זו להמלצותיה. מהלך כזה מייצג סוג של מחאה מקורית כנגד מאמצי המדינה לבנות רק יישובים לאוכלוסיה יהודית על אדמות הבדואים, במיוחד התכנית שהוצעה לאחרונה לבנות 18 "יישובי וילה" בנגב, אל-עראקיב ראוי להיות הראשון מבין השלושה. ברור שאין סיכוי שתכנית כזו תתגשם בעתיד הנראה לעין, אך התכנון עשוי לפתוח דיון ציבורי חשוב בנושא.

ג. חווית הנכבה של הנשים

8. חווית המלחמה, הגירוש והפליטות של נשים שונה מזו של הגברים וקביעה זו נכונה גם בהקשר הנכבה, כולל זו של הנגב. מטעמים הקשורים ליחסי הכוחות המגדריים בחברה הבדואית כמו גם ההדחקה וההשתקה של הנכבה בחברה הישראלית, קיימות עד כה רק מעט עדויות של נשים בדואיות על אירועי המלחמה והגירוש וכן על חייהן אחרי כן.

הועדה ממליצה באופן מיוחד להקדיש תשומת לב ומאמצים למילוי חסר זה, דהיינו, לגביית עדויות על אירועי הנכבה בנגב מנשים בדואיות מדור ראשון או בנותיהן מדור שני. המלצה זו מתייחסת גם לגביית עדויות מנשים שחוו את הנכבה באזורים אחרים.

9. בהמשך לכך, ראוי שתשומת לב מיוחדת ומאמץ מחקרי יוקדשו לחוויות של מי שהיו ילדים צעירים בעת הגירוש ובדרך כלל הופרדו ביחד עם הנשים מהגברים במהלך המלחמה והגירוש הכפוי. ממעט העדויות שהוצגו לחברי הועדה נשמעים איומים ופשעים שבוצעו כלפי קבוצה זו (נשים וילדים).

10. לבסוף, קיימות עדויות שהגיעו הן ממקורות בדואים והן מעדויות יהודים על הטרדה מינית ופגיעה אלימה, ובמקרים מסויימים אף אונס, של נשים ונערות בדואיות. עדויות מבוססות אלו, שמסיבות ברורות הן מעטות, מביאות אותנו להמליץ על הקמת צוות מיוחד בזוכרות, ואם אפשר בשותפות עם ארגוני זכויות נשים, שיעשו מאמץ לאסוף מידע ועדויות בנושא זה.

לסיכום ההמלצות

ועדת האמת הזו הייתה ניסיון ראשון, בבחינת פיילוט, להפעלת מהלך המדמיין אפשרות של "צדק מעברי" במציאות קשה של סכסוך עיקש נמשך שאין בו בינתיים סימן ל"מעבר".

ההמלצות שגובשו, כאמור, במסע ארוך שלא תמיד הייתה בו אחידות דעים, פותחות פתח להמשך הפעולה ולהרחבתה בכיוונים שסומנו. נראה לנו שהניסיון שנצבר בעבודת הועדה וההמלצות הנלוות בסיכומה עשויים לתרום לקידום הפעולה הנמשכת של העלאת מודעות ציבורית, קבלת אחריות ונכונות לפתרון.

הודא אבו-עובייד
עו"ד שחדה אבן בארי
ואסים בארומי
פרופ' אבנר בן-עמוס
ד"ר מוניר נוסייבה
ד"ר נורה רש
ד"ר אראלה שדמי

מפת הנכבה על רקע רשימת הישובים הפלסטינים שישראל הרסה בנכבה. מתוך אתר זוכרות.

נספחים

נספח א. מנדט הועדה – TERMS OF REFERENCE

אוקטובר 2014
ועדת האמת לאחריות הישראלי לנכבה בנגב/נקב 1948-1960
מסמך הקמה

1. הקדמה

ועדת האמת לאחריות החברה הישראלית לאירועי 1948-1960 בדרום (להלן: "הוועדה"), החלה את פעולתה באוקטובר 2014, בבאר שבע/ביר אלסבע. אירוע פומבי של הוועדה יתקיים שם ב-10 דצמבר 2014.

הקמת הועדה הינה יוזמה של ארגון **זוכרות**[11]. הוועדה שואבת את השראתה מיוזמות אמת שהתקיימו בהצלחה ברחבי העולם ושהוקמו על פי רוב לאחר תום הסכסוך ובתהליך של מעבר למשטר המכבד זכויות אדם.

הוועדה תתמקד בחשיפת חלקם ואחריותם של מדינת ישראל, והציבור היהודי בה, לעקירתם של כ-100,000 פלסטינים ופלסטינים-בדווים מבתיהם באזור הנגב בין השנים 1948-1952 ובהמשכה של מדיניות זו עד שנת 1960 ובעצם עד ימינו אלה . הוועדה תבחן את השלכותיה של עקירה זו בטווח הקצר והארוך. הגירוש והעקירה בנגב מהווים חלק מהנכבה שחוו יותר מ-750,000 פלסטינים החל משנת 1948.

ועדה זו מתחילה את פעולתה, בתקופה בה הקונפליקט נמשך וסיומו אינו נראה לעין. קיץ 2014 והמלחמה בעזה ובדרום ישראל ממחישים ביתר שאת את השלכותיה הנרחבות והמתמשכות של הנכבה בנגב, שהביאה בין השאר לעקירתם וגירושם של רבבות פליטים, מרביתם כיום תושבי עזה. פליטים אלה נתונים במצור יומיומי וסובלים ממלחמות חוזרות-ונשנות.

2. מטרת הוועדה

כיוזמה מטעם החברה האזרחית בישראל, ועדה זו לא תוכל לדון במכלול אירועי הנכבה באזור הנגב, ואינה מיועדת להחליף מפעל רשמי עתידי לחשיפת האמת ותיקון העוולות. יחד עם זאת, באמצעות הארת מספר אירועים קונקרטיים שיובאו בפניה, תבקש הועדה לסמן אפשרויות ממשיות לקבלת אחריות ותיקון, ובכך לקדם דיון ציבורי ושיח מקומי וכלל-ארצי על הפרות שיטתיות של זכויות אדם כלפי פלסטינים ופלסטינים-בדווים ועל ייהוד הדרום באמצעות פינוי ועקירה במשך 66 השנים האחרונות.

כדי להגשים מטרה זו, הוועדה תיקח בחשבון בין היתר את הבאות:
השלכותיהם של אירועי השנים 1948-1960 בדרום ושל הנכבה בכלל מהוות את לב-ליבו של הקונפליקט, והן אלו שקבעו את יחסי הכוחות בין מה שהפך להיות הרוב היהודי למיעוט הפלסטיני והפלסטיני-בדווי במדינת ישראל, וכן העמיקו את הגזענות, ההדרה וחוסר השוויון האזרחי והפוליטי.
הנכבה המתמשכת בדמות הפקעת קרקעות, מניעת הקצאה של קרקעות לפלסטינים בגבולות הקו הירוק, מניעת איחוד משפחות פלסטיניות ועוד. בפרט, עד היום לא נפתרה בעיית הפליטים למרות החלטה 194 של עצרת האו"ם שמורה לאפשר שיבת פליטים לאלתר.
הכרה בזכויותיהם של הפליטים והעקורים הפלסטינים ומימושם אינם על סדר היום של מדינת ישראל והציבור היהודי בתוכה.
אירועים אלה קשורים קשר ישיר לכיבוש השטחים הפלסטינים בשנת 1967, ולהחזקה בהם למשך למעלה מ-47 שנים.
העדים והעדות החיים היכולים לספר על התקופה מתמעטים, וקשה יהיה בעתיד לשמוע עדויות ישירות על האירועים.
חשיפת האמת על אירועי הנכבה המתמשכת ואירועי 1948-1960 בנגב בפרט חיונית להבנת המצב הפוליטי באזור כולו. הדבר לא יתאפשר ללא מבט מפוכח המקשר בין שורשי הנכבה בדרום לבין גילוייו העכשוויים של הקונפליקט.

לאור האמור לעיל, עם הקמת ועדת האמת הזו אנו תקווה שבשלו התנאים לקבלת אחריות של הציבור והחברה האזרחית בישראל לעיצוב סדר יום ועתיד אזרחי חדש ושונה במרחב זה. חשיפת וידיעת הנכבה בנגב והאמת לגבי אירועי 1948-1960 בנגב חיוניות להבנת המצב הפוליטי באזור כולו.
אנו פועלות מתוך הבנה כי בהעדר הכרה וקבלת אחריות של הציבור בישראל לעקירה, לגירוש ולעוולות אחרות כלפי הפלסטינים ופלסטינים-בדווים תוך חתירה לתיקון ממצה ויסודי לא ניתן יהיה להגיע לכלל הסדר מדיני או לסיומו של הקונפליקט.
חשיפתה של האמת, תוך המלצה על דרכים לקידום הכרה ציבורית בעוולות ובסבל המתמשכים של

הפליטים הפלסטינים כמו גם של האוכלוסיה הפלסטינית והפלסטינית-בדווית בישראל ובשטחים שבבשה יקדמו צדק ותיקון של עוולות העבר תוך הפניית זרקור לאירועי הנכבה המתמשכת בהווה. תיקון בהווה משמעו גם הפסקה מיידית של הפרות זכויות האדם בדרום, הפסקת הנכבה המתמשכת בדרום והפסקת הכיבוש בכלל.

3. מנדט

חשיפת העוולות שבוצעו נגד האוכלוסיה הפלסטינית בנגב, בפרט בשנים 1948-1960.
המלצה על צעדי תיקון והשבת המצב לקדמותו ככל שתמצא לנכון; וכן
פרסום דו"ח מסכם שיקדם דיון ציבורי בסוגיות שונות, כולל אחריותה המוסרית, הפוליטית והמשפטית של החברה הישראלית והמלצות לתיקון.

4. סמכויות הוועדה ודרכי עבודתה

על מנת למלא את התפקיד שהוטל עליה, תפעל הוועדה בדרכים הבאות:
1. עיון, ניתוח וחשיפה של מסמכים היסטוריים רלוונטיים תוך התייעצות עם מומחים.
2. ראיון פומבי של עדים באירוע הפומבי ב-10 בדצמבר 2014, במהלכו יעידו לוחמי תש"ח ושלקחו חלק בלחימה שהתרחשה באותה תקופה ובני משפחותיהם, וכן פליטים ועקורים פלסטינים ופלסטינים-בדווים מהנגב.

יצירת מרחב בטוח שיאפשר לעדים השונים להשמיע את קולם ולחלוק את עדותם עם חברי הוועדה והציבור הרחב. על אף ההחלטה לקיים את פעילות הוועדה בהליך ציבורי ושקוף, תקיים הוועדה חלק מהראיונות שלא בפומבי על מנת להגן על בטחונם ופרטיותם של העדים.
דיון בשאלות של נציגי הוועדה, העדים או הקהל.
עבודה משותפת עם "זוכרות" בנושאים שונים.
כתיבה והפקה של דו"ח מסכם אשר יופץ בעברית, ערבית ואנגלית. הדו"ח יכלול התייחסות לעדויות שנשמעו באירוע וכן את המלצות הוועדה לתיקון. מחברי הדו"ח יוודאו שהממצאים שלהם הוגנים, במבוסס על המידע שנאסף ונבחן.

5. הרכב הוועדה

בוועדה חברים הישראלים היהודים והפלסטינים הבאים – כולם פעילים בחברה האזרחית ובאקדמיה:
הודא אבו-עובייד
פרופ' אבנר בן-עמוס
עו"ד שחדה אבן בארי
ואסים בירומי
ד"ר מוניר נוסייבה
ד"ר נורה ריש
ד"ר אראלה שדמי

6. תקופת פעילות הוועדה

אוקטובר2014 - דצמבר 2015
תקופה זו כוללת הכנה והיערכות; השתתפות עדים וחברי ועדה באירוע פומבי שיתקיים ב-10 דצמבר 2014; ישיבות נוספות של חברי הועדה עם עדים ועדים מומחים; וחיבור הדו"ח המסכם של הוועדה ופרסומו עד סוף 2015.

אם הוועדה לא תוכל לסיים את עבודתה בתקופה זו, היא תוכל לבקש ארכה של עד שלושה חודשים, על ידי קבלת החלטה מנומקת בעניין זה.

7. לוועדה לא תהיה סמכות משפטית אזרחית או פלילית, ובפרט לא לתת חנינה על הפרות זכויות אדם שייחשפו במהלך עבודתה.

לפיכך,
קמה בזאת ועדת האמת לאחריות החברה הישראלית לאירועי 1948-1960 בדרום במטרה לסייע בהבהרה מקיפה של האמת על הנכבה כדי לקדם הכרה ציבורית בעוולות כלפי הפליטים הפלסטינים כמו גם התושבים הפלסטינים של ישראל והשטחים שכבשה ובסבלם המתמשך.

---

11. זוכרות פועלת לקידום הכרה ואחריות של הציבור היהודי בישראל בעוולות הנכבה המתמשכת. www.zochrot.org לוועדה קדמו שנתיים של מחקר, חשיבה והיגוי בצוותים של יהודים ופלסטינים, ובפרט פעילים מארגונים וקהילות בדרום.

נספח ב. רשימת העדים

עדויות חיות לצורך ועדת האמת
דודי שושני
מרים אברהים אל סנע (לקייה)
אום פארס אל סנע

אירוע פומבי 10/12/2015
זלמן ארזי
אמנון נוימן
מיקי כהן
יוסף פרהוד אלעסייבי
סלאמה אבו בדר

עדויות מתוך ארכיון זוכרות
השיח' סיאח אבו מד'יעם אלטורי (אבו עדיז)
מחמד עליאן אלעסיבי
נורי אלעקבי
החאג' מוחמד מחמוד אבו עשיבה
רקיה א-סאנע

נספח ג. עדויות לוחמים יהודים מארכיונים ציונים
מתוך עדויות של 36 לוחמים יהודים

ביזה
"ואחד שאחיו נרצח על ידי המצרים, רץ עם רימון אחרי האוטובוס ורצה להרוג את המצרים. עצרו אותו ואחר כך הוא זרק את הרימון למסגד בבאר שבע ששם הם היו עצורים. בבאר שבע היינו ראשונים. אחרי כיבוש באר שבע, נסעתי עם עמוס חורב וירו עוד מעראק סואידן על הדרך, הגענו עמוס חורב ואני לבאר שבע. מה זאת עיר? אדירה במושגים שלנו, עם חנויות. החברה הלכו והביאו דברים בזזו קצת. אז אמרתי לעמוס: 'אני לא לוקח שום דבר, אני רק צריך בדים בשביל דקורציה'. אז העמיסו קצת בדים, לקחתי בדים לדקורציות, הבאתי לתל אביב ושמתי במחסן שמה" ארכיאון (ח.ח.)

"ההכשרה שלנו לא לקחה שלל. בעיקר קולקטיבי. [...] הגדוד השלישי עשו את זה בגדול, הרבה יותר. [...] לקח מבית חנון מנוע דיזל רוסטון בובנה אחת, ששימש אחר כך גנרטור בקיבוצו רביבים [...] לקראת השחרור העלו אותנו למנסורה [...] אגב, את הכפייה שלקחתי בלוד, גנבו לי שם. אני גמרתי את המלחמה בלי שלל [...] עסקנו בפירוק המשלטים המצריים מסביב, ברזלי זווית ופחים, שלל מלחמה. בכל אופן פרקנו אותם, והם שימשו לנו לבנייה".

"חזרנו לבאר שבע כבר. באר שבע התרוקנה [...] היה לה מסגד. בקיצור, הלכתי, אני כבר לא זוכרת עם מי לאיזה חדר. ממש, המצעים היו חמים והאוכל חם. אני לא יכולתי לשבת שם בחדר, הלכתי לחפש את חיים. מצאתי אותו והלכנו שנינו על המסגד. כל הלילה בילינו שם למעלה. לא יכולתי ללכת לישון בבית החם הזה. הם גרו במשטרה. אז זה לא היה כל כך נורא. אבל, ללכת לישון בבתים חמים כאלה. עם הכל, אני לא יכולה להגיד שהרגשנו מי יודע איזה רגשות. כי אחר כך חילקנו את השלל. אני גרתי עם מי שהייתה קצינת תרבות שלנו. תפסנו איזה בית בודד, קצינת התרבות ואנכי. אבל באותו לילה זה היה נורא להיכנס לחדרים ההם. אבל, אני לא אגיד שחשבנו, שכל כך חשבנו, כמו יזהר עם כל הסיפורים שלו, על השבוי".

גירוש
"כבר ביום הראשון שלחתי את אנשי השיירה עם הפצועים, ואמרתי לו: 'כשאתה נוסע חזרה, כל אוהלים, כל ערבים שאתה רואה בשטח, בסביבות 10 קילומטר סביב בית אשל, אתה יורה בהם ומבריח אותם וזורק אותם. שלא יהיו קרובים אלינו'. וככה התחיל הפעולה או השירות בבית אשל, ששם הייתי המפקד הבכיר.
"פגז ראשון לטיווח, תנו קצר, מטען אחד שתראו איפה זה פוגע, פגז שני תוסיפו הרבה, שלא

תראו. באר שבע היא גדולה יחסית, לא חשוב איפה, העיקר שיפול באזור המגורים שם, של העיר העתיקה. [...] אנחנו ירינו על באר שבע באופן עיוור. דומני שמידיעות אחר כך, היו להם כמה פצועים. שום דבר של ממש לא היה. אבל, התהודה כפי הנראה הייתה גדולה.
"היה לנו דומני חודש, חודש וחצי שעסקנו בסריקות, אני זוכר. כל האזור של יבנה עד אשדוד. הלכנו בפרישה מחוף הים עד הכביש. [...] ואספנו את מי שהיה שם. כל הכפרים באזור הזה התפנו או ברחו דרומה".

"[באר שבע] לא הייתה ריקה מתושביה, וחלק אחד לקחנו למודיעין [...] וחלק נוסף לרכש, כי אז היו הכשרות אז לקחו טרקטור, לקחו זה, והעבירו את זה לחצרים. בדי לשמור לנו את זה כי זה קיבוץ גם של צופים. אבל אז בעצם מיד, אנחנו התמקמנו בבאר שבע ואז התחילו. והם ברחו. ירינו עליהם לגבעות וכך הלאה. ואז אמרו לנו שכנראה תהיה התקפת נגד.
"הם ברחו כולם. [...] ישר בכיבוש, זרקו אותם, ירו עליהם... אני רק לא אשכח. יום אחד נסענו בתוך העיר, וישב ערבי ליד חנות סגורה וחבר שלי כיוון את הרובה כדי לירות בו. צעקתי 'אם אתה יורה בו, אני אירה בך'. אבל זה היה המגע היחידי שהיה לנו. כי אז המשכנו בכל מיני פעולות, בסיורים והלכנו לביר עסלוג', מה שנקרא ליד רביבים".

"ממשטרת שובל יצאנו לפעולות שונות. אני לא זוכר בדיוק את הסדר הכרונולוגי, אבל אני לא חושב שזה חשוב כל כך. אחת הפעולות היתה שמירה על קו המים בנגב המערבי. עסקנו בעצם בגירוש הבדואים, שעדיין ישבו שם, ושהם עסקו בחבלה בצינור המים.
"משם יש לי זיכרון מעניין אחד. היינו מגרשים את הבדואים, שורפים את האוהל, על מנת שלא יוכלו לחזור. אם יש אוהל הם חוזרים. ברגע שנגמר האוהל הם לא יחזרו. והנה שרפנו אוהל, פתאום הבחנו שיש טלה קטן. אני זוכר אותו, שחור, בתוך האוהל הבוער. ואחד החברה קפץ והוציא את הטלה מהאש. היינו אז רכובים על זחלמים, והטלה הזה רדף אחרינו, ימים. זה היה כמו מוחתם עלינו, זה היה ממש נוגע ללב.
"זה מלחמה. זה לא כמו היום. זאת מלחמה לחיים ולמוות. אם אנחנו לא נגרש אותם משם הם ינתקו - ועשו את זה - את צינור המים. והיישובים, אותם רביבים שהיום אנחנו יושבים בה, וכל 11 היישובים שעלו ביום כיפור ב-1946, לא יוכלו להתקיים. זו היתה מלחמה. ובמלחמה כבמלחמה. יחד עם זה, לא היינו רוצחים. לא היינו רוצחים. הרגנו את הגמלים שלהם. עשינו הכל על מנת שהם יסתלקו משם. בגלל דבר אחד, בגלל שהם היו עושים דבר פשוט, היו פשוט מנקבים את צינור המים. זה היה צינור 6 צול, שהוליך ל-11 הישובים, ולשלושת המצפים, וזאת מלחמה. [...] בכל אופן, אנחנו ראינו את זה כמשימה, הבנו שזה מה שצריך, והשתדלנו לגרש אותם".

טבח
"לקראת סוף המלחמה, באמת במסע האחרון [...] ביום האחרון, כשהיינו ממש לא רחוק מהירדן, הגענו לאיזה אמת מים כזאת ושם היו כמה עדרים קטנים וכמה ילדות וזקנות. גברים לא היו כי הייתה מלחמה. והקצין הזה מתחיל לחקור אותם. זה מאד לא מצא חן בעיני, נתן להן כמה סטירות. אמרתי לו: 'תרד מהן. אתה חושב שאתה יודע ערבית, אתה לא יודע ערבית'. [...] אז הוא ענה לי ככה בצורה בוטה: 'אתה לא תלמד אותי לחקור שבויים'. הוא היה אחראי על המשלחת של המודיעין. כשהוא מסיים הוא אומר לי: 'אוקיי, עכשיו תחסל אותן'. אמרתי: 'סליחה, מה אתה אומר?'. הוא חוזר על הדברים. אני אומר לו: 'אתה מתכוון להרוג אותן?', הוא אומר לי: 'בטח'. אני אומר לו: 'אני לא הורג נשים וילדים, אני לא הורג אותן'. הוא אומר: 'אתה רוצה שיקרה לנו מה שקרה לל"ה?'. [...] אמרתי לו: 'אני לא הורג נשים וילדים'. [...] אז הוא מכניס כדור לקנה: 'אוקיי, אני אחסל אותן'. עלה לי הדם לראש, הכנסתי גם כדור והכנסתי גם כדור, אמרתי: 'את הכדור הראשון אני יורה בך'. אז הוא אומר לי: 'אתה עוד תשלם על זה ביוקר, זו הפרת פקודה בעת מבצע צבאי, בעתות מלחמה, בקיצור - פסק דין מוות'. אמרתי לו: 'טוב'. אבל האמת היא שבאמת הצטערתי שאני צריך לגמור את החיים, אחרי שלא נהרגתי במלחמה, בגלל שטות כזאת. חזרנו לבאר שבע, ואומרים לי: 'נחום רוצה לראות אותך', נחום שריג, המח"ט. את נחום הכרתי וידעתי שקשקושים ובלבולים לא מתאימים לו. אמרתי לו את כל האמת, בדיוק כמו שזה היה. נחום יושב, הוא בכלל לא דיבר הרבה, לא הוציא מילה. בסוף הוא שואל אותי: 'גמרת?', אמרתי: 'כן, זה כל הסיפור'. 'תחזור לפלוגה'. אני קם לצאת, הוא מלווה אותי ובדרך אומר לי: 'נמרוד, אתה הצלת את הכבוד של החטיבה'. ואחרי כמה ימים נשלחתי לקורס מ"מים".

יהודים שהתנגדו לגירוש
"אנחנו מוכרחים לזכור שברמלה בעיקר, אבל גם בלוד התרכזו פליטים. בעיקר ברמלה אני חושב, התרכזו פליטים מהרבה מאד כפרים מכל האיזור הזה, מאיזור הדרום, מאיזור המרכז. הם היו מוגנים, בעיקר ששם היה הלגיון. והם היו במספר הרבה יותר גדול מהתושבים המקומיים. ז"א, בזמן הכיבוש של רמלה ולוד, זה דבר ידוע, יודעים את זה ממה שחקרו אז. המספר של הנפשות היה הרבה יותר מהמספר האורגנלי, של תושבי רמלה ולוד. אני ראיתי ברמלה כאשר הם יצאו

לגולה. וזה היו אלפים רבים רבים. והמראה הזה, לי הוא מזביר עד היום, מזביר לי את מה שאני שמעתי, את מה שראינו בסרטים, או ביומנים, או מה שקראנו על יהודי אירופה. אני חושב שכמו שראיתי את המשפחות הערביות האלה, המשפחות של הורי באירופה, הלכו ככה.
"אנחנו הגענו שם לאיזה מקום שישבו בו, אני חושב שהם היו בדואים שהתיישבו באיזור של הכפר הזה. הכפר היה נטוש, ישבו שם איזה בדואים. והם גידלו שם קצת תרנגולות. והיה להם איזה ערימה של שעורה, להאכיל את הבהמות. וכשהם ראו אותנו מתקרבים מרחוק, אנחנו אז היינו בסיירת הזאת הממונעת. היו ג'יפים והפטרקים ומשורינים. הסיורים היו עושים את הרעש של הג'יפים. הם ראו אותנו מתקרבים, הם ברחו והתחילו להתחבא ופחדו. בסיכומו של דבר, לא נגענו בהם בכלל לרעה, אבל הגברים נעלמו. ואז, אחד מהחברה, מהגחלניקים אמר: 'אני יודע איפה הם מתחבאים'. כנראה שהיה לו כבר נסיון מאירופה מקודם. היתה ערימה של קש כזה, קש שעורה יחד עם השבולים, אני חושב. והוא אומר: 'פה בתוך הערימה, הוא התחבא, אחד מהם'. 'איך אתה יודע?' 'אני יודע, זה המקום שמתחבאים'. ואז, איך מוציאים אותו? והוא לוקח את הרובה, עם הכידון ורוצה לנעוץ אותו בפנים. אני תופס אותו ואומר לו: 'אם יש פה מישהו, אתה לא תדקור אותו, אם יש פה מישהו, אז אנחנו נוציא אותו מתוך הערימה ולא תדקור אותו' והוא אומר: 'מה אתה מבין? מה אתה מבין? אצלנו היו מכניסים את הכידון'. אז זה, זהו. הוא הבין ש'אצלנו היו מכניסים את הכידון' אבל, אצלנו פה לא מכניסים את הכידון לתוך הערימה הזאת".

נספח ד. עדויות מלאות מתוך הארוע הפומבי

אמנון נוימן

"...אני הגעתי לנגב במרץ 48, וצירפו אותי ליחידת הסיור בניר-עם. שם הייתי עד שהועברתי לגדוד התשיעי.

שום קרב רציני לא היה מחוץ לכיבוש בריר. כיוון שהמקומיים לא היו מסוגלים להתארגן ולהעמיד מולנו... היינו חלשים והיינו מועטים – אבל הם היו עוד יותר! מי שלא מכיר את הפלאחים של אז – שם – לא יודע מה זה להיות בעוני, בדלות נוראה ובשעבוד מכל הכיוונים. כך שהתנגדות לא היתה כמעט. רק בבריר היה – כמה אנשים הגיעו מעזה והם ארגנו שם את הזה... והם באמת לנו נתנו לנו לעבור עם השיירות ונסענו מהכיוון השני, כן?

עם פלישת הצבא המצרי העסק השתנה לגמרי.
עם כל חולשתם של הצבא המצרי, הוא היה צבא מאורגן. והוא ידע לכבוש וידע להפגיז בצורה נוראה ושיטתית ואנחנו סבלנו מזה נורא ונהרגו המונים מההפגזות האלו.
העניין הוא שעם הצבא המצרי היו קרבות. כפי שידוע לכם... עם הצבא – עם הפלסטינים, הערבים, המקומיים לא היו קרבות כמעט. הם לא היו מסוגלים! הם גם מבחינה טכנית לא עמדו בתחרות איתנו. מבחינה ארגונית – וזו אחת הנקודות החשובות במלחמה מודרנית. לא היה להם נשק! היו להם קרחטאנים עתיקים, היו להם כל מיני כלי נשק, אבל הם לא היו מסוגלים להשתמש בו בצורה מאורגנת.

גירוש
ואחרי זה היה את הקרב בבארות יצחק – קרב נורא ואיום, כן? והיו עוד קרבות איתם.
ביצענו פקודות. ההבדל היה שאנחנו לא עשינו שום דבר רע ללא פקודה. ואחרי זה התחילו להגיע הפקודות והם בדרג – זה הגיע מהדרג העליון. לפנות כפר זה, להשמיד כפר זה, וזה עשינו...

בבאוּפָּחָ'ה ו[אל-]מוּחָרָקָה. זה על יד גבים, אחרי גבים לכיוון הכביש.
כן, הודיעו לנו שצריך לגרש אותם ובאנו וגירשנו. גברים כבר לא היו. כן, את אנשי הכפרים, לעזה. ואנחנו אמרנו להם, תלכו לעזה. והנשים והילדים הלכו. [הגברים] ברחו, זה היה נוהג... זה היו הכפרים האחרונים, אחרי זה היו רק הבדואים. זה היו שני הכפרים האחרונים.
כאשר הוא סיפר על חוליקאת – על כּאוּכּבּה – אני הייתי גם שם. זה לא היה קרב! זה לא היה קרב, זו היתה איזו התנגשות, ירו קצת מהגבעות והתושבים ברחו. גם מחוליקאת התושבים ברחו – אני לא יודע למה. זה לא המצרים גירשו אותם – הם פחדו! זה היה – זה עם – זה היה פלאחים פשוטים שלא...

מניעת השיבה
אור הנר. שמה הודיעו לנו שהם חוזרים – הפלאחים – ואנחנו הקפנו את הכפר, אני הייתי הרגם אז, יריתי כמה ממרגמה והשאר ירו קצת, וברחו באמת, זה היה בלילה. הם ניסו לחזור! לא, לא נתנו...

כל ההוראות אנחנו קיבלנו מהמ"מ שלנו – מהמ"פ שלנו. לא קיבלנו הוראות מאחרים, כן? לכן כל מה שנעשה לא נעשה על ידי החיילים – נעשה על ידי החיילים, אבל בהתאם להוראות מכוונות של הדרג המדיני, ואז כבר קם הדרג המדיני של מדינת ישראל. ועל זה צריך לעמוד. ועל זה צריך לשים את הדגש!
שחייל עושה את מה שאומרים לו לעשות, כן? עשינו כמה דברים באמת מכוערים בליווי שיירות, אבל לא כדאי לספר את זה, לא כדאי להזביר את זה, זה לא...

התנגדות לגירוש
לא היה [חיילים שסירבו להשתתף בפעולות]. אני לא שמעתי. לא נפגשתי עם אדם כזה. אנחנו היינו מחלקה שידעה מה עומד בפניה, כן? שצריך לנצח במלחמה. בסביבותיי לא היו.

טבח, אונס
לי לא ידוע על שום מקרה – מחוץ למקרה אחד של אונס ורצח בבריר – שום דבר לא היה! לא היה לנו שום מקרה אחר!
בא בחור שהוא לא היה בן הארץ ואמר: "אני אנסתי אותה ויריתי בה", ורצנו מהר – ראינו אותם, הוא הרג אותה – אני יודע מי, בת הכפר. ואחרי זה הלכתי למפקד המחלקה שלו...
כן [ראיתי אותה מאתה]. היתה בת 18-17, לא יודע.
זה היה יומיים אחרי שהצבא המצרי פלש. אני הלכתי למפקד שלו – מפקד המחלקה היה בן תל-יוסף אני שכחתי את שמו – ואמרתי לו אני חושב שצריך להוציא אותו להורג מפני שאני דבר כזה לא העליתי על דעתי. אז הוא אמר: המצרים יהרגו את כולנו, אל תפחד. כולנו לא נישאר בחיים, כן? ובזה הוא פתר את העניין.
על בית ספר? בבריר? ידוע לי. אני לא הייתי כבר שם! אמרו לי שהעמידו מכונת ירייה וירו בכולם שם. אני לא יודע, ששים-שבעים איש.
אני לא יודע איך התרחש הטבח הזה, אני לא יודע איך שהוא התרחש. לא אנחנו עשינו אותו.

מדיניות
מה המדיניות של המדינה, כולם יודעים, מה הממשלה החליטה אז כל אחד יודע מה היתה המדיניות שלה, כן? לגרש כמה שניתן! זה היה בצפון, וזה היה כאן. זו היתה המדיניות של הממשלה ואני לא ראיתי בזמן הזה, אני לא ראיתי בזה שום רע.
אנחנו לא היינו אנשים בעלי הבנה. היינו ילדים, שאמרו לנו מה שצריך לעשות. וגם עמדנו תמיד בסכנה הזו שאמרו לנו, אתם לא תצאו חיים מכאן אם לא תנצחו. אז כל אחד עשה את המאמץ שלו.

זלמן ארזי

נגד המצרים – ולא נגד התושבים המקומיים! אני הייתי בחטיבת הנגב, במחלקת "חיות הנגב", ואנחנו נלחמנו נגד צבא מצרים – בפירוש נגד צבא מצרים. השתתפתי בכל הקרבות של אזור הנגב, ואני אציין מספר מסוים של קרבות שאנחנו השתתפנו בהם. מעבר לזה, מפני שאני מבין שיש כאן בעיה, שכאילו שאנחנו גירשנו את התושבים הערבים מהמקומות שלהם ואני כופר בזה מכל וכל! כי אנחנו, החטיבה שלנו לפחות שהשתתפה במלחמת השחרור נלחמה בפירוש רק נגד הצבא המצרי!

אחד הדברים... אני לא אגיד את הסדר הכרונולוגי... שהתחלנו בו, בשמירה על קו המים שהיה מניר-עם לכל הנגב – לכל הקיבוצים בנגב – הם שהתיישבו כאן... היתה פגיעה מוחלטת בכל שבוע, שירו לתוך הצינורות. [...] אשר ליחסים של הקיבוץ עם התושבים המקומיים, אני מוכרח לציין שאנחנו גרים לא רחוק – זאת אומרת היישוב שלנו לא רחוק מוואדי באר שבע, ששם יש באר וממנה אנחנו קיבלנו מים וקנינו מים. בעל הבאר הוא אבו יחיא. אני זוכר אותו טוב מאד. הבאר קיימת עד היום.
על בארות יצחק שהיתה במקום שהיום נמצא קיבוץ עלומים וקיבוץ בארי, באזור ההוא אנחנו השתתפנו בקרבות נגד הצבא המצרי, שניסה להתקדם צפונה והגיע עד ליבנה... אנחנו השתתפנו בהגנה על קיבוץ ניצנים ועוד כהנה וכהנה.

ביזה
אני הגעתי עד לכיבוש באר שבע, שהשתתפתי בו מעט מאד אבל מה שאני יכול לציין בכיבוש באר שבע שלאחר הכיבוש, אני מוכרח להגיד את זה, שלאחר הכיבוש היתה ביזה בלתי רגילה מפני שהתושבים של באר שבע הוברחו משם על ידי הצבא המצרי – הוציא אותם משם, בודדים נשארו שם, ואנחנו הכרנו אותם... את הדלק, היינו נוסעים לבאר שבע לפני המלחמה, היינו קונים שם. היהודים בזזו את באר שבע! בפירוש. העיר היתה עזובה... לא מצאנו עיר ללא תושבים, אבל מה שננטש בעיקר זה בעיר הישנה, בעיר העתיקה, שזה היו מחסנים של כל מיני סחורות וכל מיני

טרקטורים וכל מה שאתם רוצים. אני מוכרח לציין שהביזה נעשתה בפירוש במקומות נטושים! אני מדגיש את המלה "נטושים". היו שם מחסנים של חיטה והיו שם טרקטורים והיו שם כל מיני דברים שאנשים באו ולקחו אותם. ביזה זה לא דבר שמתגאים בו. ביזה זה דבר לא הוגן. אבל לא היה עם מי לדבר! אפילו שרצינו... אני מוכרח להודות שגם חברי הקיבוץ שלנו היו בין הבוזזים. אבל באו מקצות הארץ מכל מיני מקומות אנשים ששמעו שבבאר שבע יש הפקרות מוחלטת, בלי תושבים, והעיר נמצאת ריקה. באו אנשים עם משאיות והעמיסו כל מה שרק יכלו.

גירוש

כשבאר שבע ננטשה אנחנו, הקיבוץ שלנו, תפס שם שני בתים והקמנו שם נגריה ורפת, אחד על יד השני, אני יכול היום... הבתים האלה קיימים עד היום בב"ש. לכן אני לא יכול לבוא ולהגיד שפוצצנו בתים, אלא להיפך. חוץ מזה ממול תנובה הקימה את הסניף שלה והתוצרת החקלאית הגיעה לשם ומשם היו מחלקים את התוצרת לכל מקום.

מדיניות

מה שאני רוצה להדגיש ולציין שהמלחמה שלנו לא היתה על התושבים המקומיים שהיו בכפרים: לא בבֵּרֵיר, לא בבֹּאוּוכָּבֹּה, ולא בעוד יישובים שלא אתחיל לפרט אותם. מפני שאנחנו... היתה הפוגה בזמן המלחמה ואנחנו ישבנו ליד כאווכבה, [...] הצבא המצרי בא לכאווכבה ואת זה ראינו כי ישבנו ממש על יד הכפר ולקח את התושבים וסילק אותם משם – בפירוש הם פחדו שאנחנו נעשה להם משהו או מה.
לא כך היה וגם המגמה היא לא היתה כזו. זה מה שאני רוצה לציין במקום הזה. לא מפני שאני בא להצטדק שאנחנו אינני יודע מה רחמנים בני רחמנים, אבל במלחמה הזו שאנחנו השתתפנו בה, שכל החטיבה שאני הייתי בה השתתפה בה, לא היינו מודעים לעניין של גירוש אנשים ממקום מושבם.
לא מצאנו עיר ללא תושבים, מסביב לעיר נשארו התושבים ולא פגעו בהם ולא עשו להם שום דבר. [...] אני לא יכול להסביר [איך אנשים גורשו בפועל] [...] לעניות דעתי, הצבא המצרי דאג לשלומם וחשב שאנחנו הולכים להרוג את התושבים המקומיים. לא כך היה, ולהיפך – היינו מודעים לכך שאנחנו לא פוגעים באף אחד, אנחנו רק מנסים לסלק את הצבא המצרי. זו היתה האג'נדה של חטיבת הנגב. אם פגעו בערבים פה ושם אני לא יכול להגיד כיוון שבפלוגה שהייתי בה אנחנו לא פגענו בשום מקום, בשום כפר ערבי, לא מפני שאני בא להתנצל כאן בפני מישהו.
ואני לא מפחד להתנצל.
במקומות שירו עלינו ירינו בחזרה. במקומות שלא ירו עלינו – דילגנו על המקומות האלה.
לדוגמא, זה בריר, אחד הכפרים, וכאווכבה, זה שני הכפרים שאני הייתי על ידם ואנחנו לא נכנסנו אליהם בכלל. לכן אני אומר, דילגנו עליהם כאילו, כי אנחנו התכוונו לשחרר את הנגב מהמצור. זו היתה המגמה הראשונה של החטיבה.

למה הסכמתי לבוא לתת עדות

באתי להנה היום לא בשביל להתנצל, לא בשביל זה... רציתי לראות את המגוון הזה של האנשים שרוצים להגיע להידברות ולחיים בצוותא. זה עניין אותי לדעת. לא מפני שאני שייך לאנשים האלה, אבל רציתי לראות מה קורה. לכן הסכמתי להעיד.

מיקי כהן

מידע כללי

אני השתייכתי להכשרה, להכשרה מגויסת של הפלמ"ח. הכשרה מגויסת זה מין גרעין שמייעד את עצמו לעלות להתיישבות, נמצא בקיבוץ.
עכשיו ההכשרה שלנו כמובן השתתפה בכל האירועים האלה לרבות ההתקפות על כפרים ערבים שהיו עוינים, בעיקר אלה שהיו על צירי התנועה. לא היה ספק בליבנו שכך צריך לנהוג! לא עשינו את זה בכפייה, לתקוף את הכפרים... ובאותו מאמץ גם לגרש את האוכלוסיה כי היינו צריכים לוודא שצירי התנועה הראשיים – לנגב, בתוך הנגב – יהיו פנויים לתנועה, אם זה לאספקה, אם זה לפינוי פצועים, לכל מטרה שלא תהיה – והדבר לא היה כך. אנחנו היינו צריכים להבטיח את זה על ידי זה ש... איך אומרים? לא נעים? לנקות את השטח!

ואז, תכנית ד' של מפקדת ההגנה אומרת – היא אומרת הרבה דברים. תכנית ד' זו התכנית שבאה אחרי תכנית ג', של פיקוד ההגנה לקראת הפלישה של צבאות ערב. ותכנית ד' בין היתר, לנושא שאנחנו דנים בו, לא לדברים אחרים... תכנית ד' אומרת לא פחות ולא יותר: שטחים הנמצאים במסגרת מפת המדינה היהודית שבהם יושבים ערבים – כפריים או אחרים, שמתנכלים, או מונעים מהכוחות – מהחטיבות והגדודים – להגן על ישראל, יש אישור לגירוש, לפינוי – לא לגירוש, פינוי הכפרים ולשריפת השדות.

זה דבר ברור, כתוב שחור על גבי לבן ולא צריך בכלל להתפלסף על זה
ואם מישהו לא מבין, שיקרא עכשיו, מה אנחנו עשינו? בחטיבת הנגב, נתנו, התחילו לתת פקודות שנוגעות לתכנית ד', כי הבטן הרכה של ישראל בנגב היה המרחב המיושב ע"י בסדר גודל, 10,000 או 15,000 ערבים, וקומץ של יהודים, וערבים שבאותה תקופה היו אקטיביים בפגיעה ביישוב היהודי.

היתה דוגמא אחת, כמעט ייחודית במלחמת העצמאות שזה היה הכרח, כי ליד צומת הכבישים של ברור-חיל או בריר – הכפר הערבי – הטרידו את התנועה באופן מתמיד, הכפר, ואז הוחלט לכבוש את הכפר, ויחידה מגדוד 2 בחטיבת הנגב התיישבה כמו מאחז. לימים הפכו את זה לקיבוץ, עוד ב-49 זה קיבל מעמד של קיבוץ.
זו אחת הדוגמאות אולי הבולטות ביותר שכפר פונה, נכבש והתיישבו עליו אבל אם תלכו לסדרה של כפרים... אני למשל השתתפתי בכמה התקפות די קשות במרחב הנגב למשל חוליקאת, בו השארנו המון הרוגים. וחוליקאת היה גם כן איזה כפר לא קטן עם שליטה על כל האזור. זה שטח שומם – חוץ מעצים ומצבה להנצחת 23 הרוגים באותה התקפה.
ואז נבחרה השיטה לכבוש את באר-שבע, ששמה היתה המפקדה של החזית המזרחית של המצרים, ולמוטט את כל המערך המצרי – לבלבל אותו. וכך אמנם היה, וב-20 באוקטובר, במהלך מאד מיוחד – כי הנגב היה בסה"כ עד אותו יום במצור – פרצו את הדרך, דרך צרה ליד חוליקאת בצפון וחטיבת הנגב עם כוחות נוספים תקפנו ב-20 לאוקטובר וכבשנו את באר-שבע.
עכשיו בבאר-שבע היתה המפקדה האזורית של הצבא המצרי, היה בו גדוד, 1,500 חיילים מצרים, עם שריונים והיו בערך כ-4,000 אזרחים. כשלושה ימים לפני הכיבוש מפציצים כבדים שלנו הפציצו את באר-שבע במשך שלושה ימים, ואז חטיבת הנגב נכנסה בהתקפה קרקעית. ההערכה שלנו, ואני חושב שהיא היתה נכונה שמחצית האוכלוסיה ברחה במרוצת ההתקפות והידיעות שצפויה מתקפה קרקעית.

ביזה

בבאר-שבע היתה ביזה – זו היתה הפעם הראשונה שהייתי עד לביזה. חלק לפחות מהאנשים הועמדו לדין. מפקד החטיבה נחום שריג, חצי יום אחרי הכיבוש, סגר את כל המבואות של באר-שבע עם משטרה צבאית וכל מכונית שיצאה מהעיר פירקו אותה לחלקים לראות אם מבריחים. אבל עד אז – כן...
ויש לי גם כמה סיפורים אישיים מאד לא נעימים. יש חבר שלי, חבר טוב שלי שהיה שם, הוא מספר עליי, הוא הלך ברחוב עם קופסא עם מטבעות שהוא לקח באחת החנויות שפרצו, אז נתתי לו מכה. והוא מתגאה עוד. נתתי לו מכה בקופסא והמטבעות התפזרו.
אבל היה ביזות יותר רציניות. בתים – היו בתים פרטיים של אנשים בעלי אמצעים. נכנסת לבתים שהמפה והאוכל היה עוד על השולחן...

גירוש

אנחנו, היחידה שאני הייתי איתה עקפה את באר-שבע מצפון וממערב ועלתה על הגבעה, ומשם היה שדה ראייה מצוין על אחד העיקולים של ואדי באר-שבע. [...] אם אתה רוצה במדויק, אבל אין לי מספרים. ברחו דרומה לכיוון ביר עסלוג', ברחו מזרחה לחברון ולדוויימה, ברחו לכל הכיוונים.
היתה נטייה, היתה מחשבה, שעיקר הזרימה תהיה לאורך הוואדי, כי הוואדי כפי שאתה מכיר אותו הוא כמו כביש מהיר, רחב ונוח להליכה ושם היה צריך... בכיוונים אחרים זה לא היה כל כך פשוט, אבל ברחו לכל הכיוונים, אם זה משנה.
במרחב הנגב רוב היישובים הכפרים הערבים התפנו מרצונם בעת התקפה על הכפר, כי הכפר הפריע. לא מסיבת פינוי – מסיבת ההתקפה. תוקפים כפר, יורים, חלק נהרגים וחלק בורחים. זה רוב הכפרים במרחב הנגב. היו כפרים שפונו – פינוי... אלגנטי! ואחד מהם זה כל פעם השם הזה חוזר על עצמו – הוג'!
חוותו של שרון, ואיפה שאני ישבתי בחולות, בוואדי של דורות כמעט חצי שנה, שמה היה דוגמא... הוג' היה כפר ביחסי ידידות עם הקיבוצים מסביב, לא סתם ידידות, ידידות, קונים, מוכרים וכדומה. מאותן סיבות שעמדתי עליהן מקודם, ואני לא אחזור על זה, היה צריך להוציא אותם כי הם ישבו על הבטן שלנו. אגב, בדיוק בין המקום שאני ישבתי, שהיחידה שלי ישבה, והוג', כל בוקר – או לא כל בוקר – כמה פעמים בשבוע היו הדרכים ממוקשות.
לא באו מחברון, זה באו ממקום קרוב. כל בוקר בשבע בבוקר, ארבעה מטוסים, ספיטפיירים של המצרים, שהיתה להם אז שליטה, עליונות אווירית מלאה. לנו לא היה בכלל מטוסים, היו יורדים עלינו ומפציצים ויורים, חלק מהבגדים שלנו היו, התלויים, היו עם חורים מהתותחים של המטוסים.
אז הוג', באו אליהם מקודם, הודיעו להם שצריכים לפנות אותם, למחרת או יום אחרי זה הובילו אותם, בלי ירייה, לעזה!
אני הייתי ביניהם, כן. לעזה! שזה לא היה מרחק גדול.

לאחר כיבוש באר-שבע, קרי, 22-21 באוקטובר, בכל מרחב הנגב יש שני כפרים: פלוג'ה ועירק אל-מנשייה, שנכבשו או פונו שבוע-שבועיים אחרי זה. לא היה פעולות, משימות מבצעיות של פינוי כפרים – כבר לא היו! לפי מיטב ידיעתי, שבטים בדואים כן. אבל אחרי כיבוש באר-שבע בעצם המלחמה במרחב הנגב הסתיימה.

מניעת השיבה

האם אני יריתי? לא יריתי. ירו? אולי ירו. בעיקר הם היו מסתננים בלילה. לירי כזה לא הייתי עד. אז קודם כל זו תופעה היתה מאד-מאד מעניינת. בעיניי גם מאד אנושית. ואילו הייתי נתקל בהם, הייתי עוזר להם – לקחת את החפצים וללכת, אבל זו היתה תופעה שיש בה ספרות גם כן בהמשך, ופה אני רוצה להעלות כאן איזושהי, איך אומרים, observation. נגמרה המלחמה, באיזשהו מקום שם ב-49 והתחילו מלחמה על הגבולות – אני מדבר, בנגב. במזרח, באזור דוויימה-חברון, ובעזה, ברצועת עזה, ואנחנו הציבור הישראלי היינו אוכלים כל הזמן מהעיתונות ומכלי התקשורת – מסתננים רוצים להרוג, רוצים לרצוח. זה לא היה כך.

האמת לאמיתה שאותה הסתננות בחצי השני של 49, שהיתה הסתננות מאסיבית, היה גם הסתננות להיכנס ולצאת, אבל היתה גם הסתננות של שיירות שעברו את כל הנגב מחברון לעזה או מעזה לחברון. היתה הסתננות למטרת קיום!

מזון, סחורות, להעביר, להביא מהכפרים. אנחנו כמובן, הכבוד הישראלי, לא היינו מוכנים להודות בזה, אמרנו, זה מסתננים חבלנים, אז זו תופעה אבל שהיתה ממש כבר לאחר שהמלחמה הסתיימה היו קווי שביתת הנשק, לכאורה גבולות יציבים.

הקימו מכלאה, דרומית לבאר-שבע [לאוכלוסיה שנותרה בעיר]. ביומיים-שלושה הראשונים הם עוד היו בעיר, ואחרי כמה ימים הקימו מכלאה, העבירו אותם לשם, כי התברר שהיו ביניהם אנשים במדים שרק... הם ניסו להעביר כל מיני מודיעין וכדומה, אז הוציאו אותם מתוך העיר. אני ברגע זה לא אוכל לומר לך, אבל זה גם נשים.

וארצה לומר עוד משהו, שכמה עשרות מהם היו מובאים יום-יום מהמכלאה לבאר-שבע כדי לעזור בפינוי הריסות. 3-2 ק"מ דרומית לבאר-שבע...

מניעת מעבר פליטים, טבח, אונס

אני הייתי עם מחלקה שישבה על כתף באר-שבע, הצופה ליציאה המערבית-דרומית של ואדי באר-שבע לכיוון מערב. הוא ממשיך עד לים, ואדי עזה הוא אח"כ הופך להיות, והוטל עלינו, כדי למנוע – היתה אפשרות סבירה לפי ידיעות שתהיה התקפת נגד כדי לכבוש מחדש את העיר, והמטרה שלנו היתה, במכונות ירייה והמקלעים שהיו לנו, לירות לתוך הוואדי ולמנוע מעבר אנשים מהעיר, או ממוצא העיר לכיוון מערב.

ויש כמה אנשים שראו איזה סרט שבתי עשתה, דוקומנטרי, שבו אני אומר – היא שואלת אותי – ואני אומר, כן, ירינו. אבל מה זה יריתם על אנשים? אמרתי קודם כל ירינו כי לא היו יותר חיילים, החיילים פשטו, וברחו אנשים שלא יכולת לזהות אם הוא אזרח או חייל אבל גם לא התעסקנו בזה, זה היה בסערת הקרב, העיר עוד לא נכבשה, זה עוד לא הסתיים ובסערת הקרב זה לא מקום טוב לאיסטניסטים, זה אני מבטיח לכם. ירינו והרגנו!

שיבה

עניין החזרה לכפרים היה דבר שנמשך עד ועד אחרי מלחמת העצמאות. קודם כל, היו לזה, היה לזה מניע חשוב ראשון, בעד עזיבת הכפר, לא כולם לקחו את כל החפצים, לקחו את מה שאפשר היה לקחת, אז היו מסתננים בחזרה כדי לקחת את החפצים האחרים.

היתה עוד תופעה, לצערי... היו כפרים שכשעזבו אותם, פירות עוד היו על העץ, או השדות לא היו... לא קצרו אותם, אז הם היו חוזרים לקצור, אבל לא רק פעם ראשונה, גם אחר כך אחרי כמה חודשים, ז"א היתה חזרה...

שזה היה הקשר הרגשי לאדמה. אה! הרגשי לא כ"כ חשוב, אבל הם רצו דברים, מזון וחפצים.

קשרים בין יהודים לערבים

ואז היתה תופעה – אני שמעתי פה את חברי ששאלו אותו והוא לא כל כך ידע לענות, אז אני יכול לענות לכם בלי ספק בכלל, כי יש לי מסמכים – אני חוקר, מעין חוקר הסטוריה, והוצאתי עם כמה מחברי ספר "חטיבת הנגב במלחמת העצמאות".

יש לנו מסמכים שמג"ד או מ"פ בנגב, באותה תקופה, לאחר שהתקבלו הפקודות – הפקודה ש.... תכנית ד', אמרו "לא רוצים", "לא מוכנים"! אגב, בסופו של דבר כולם נענו, אבל זה לא היה כן, yes, ראש הממשלה. היה ויכוח מר. בקרב כמה אנשים. כי הם חשבו שזה לא אנושי.

למה הסכמתי לתת עדות

אני רוצה לומר לכם, חברים, לספר זכרונות, רסיסי זכרונות למה שהיה לפני ששים ושש שנים. זה עסק לא פשוט, תאמינו לי, שאני יש לי קצת עדיפות על האדם הרגיל כי אני גם חקרתי וכתבתי, אבל חקרתי, לא מהזכרון – ממסמכים.

[אז למה הדור שלך מסרבים, תגיד?] אז רגע, אז קודם כל יש בעיה של זכרון, שהוא מתעתע בנו, אבל יש גם דבר שני. לעתים אנחנו מדחיקים דברים לא נעימים ו... מכבירים לדברים ש... אז כל העניין הזה של חשיפה אישית על אירועים רבים, לא על אירוע מסוים, הוא לא דבר פשוט. חוץ מזה, שאני כן מוכן להודות שיש לי לא מעט ביקורת על דברים שהיו, אבל לא זה הפורום שאני עוסק בו.

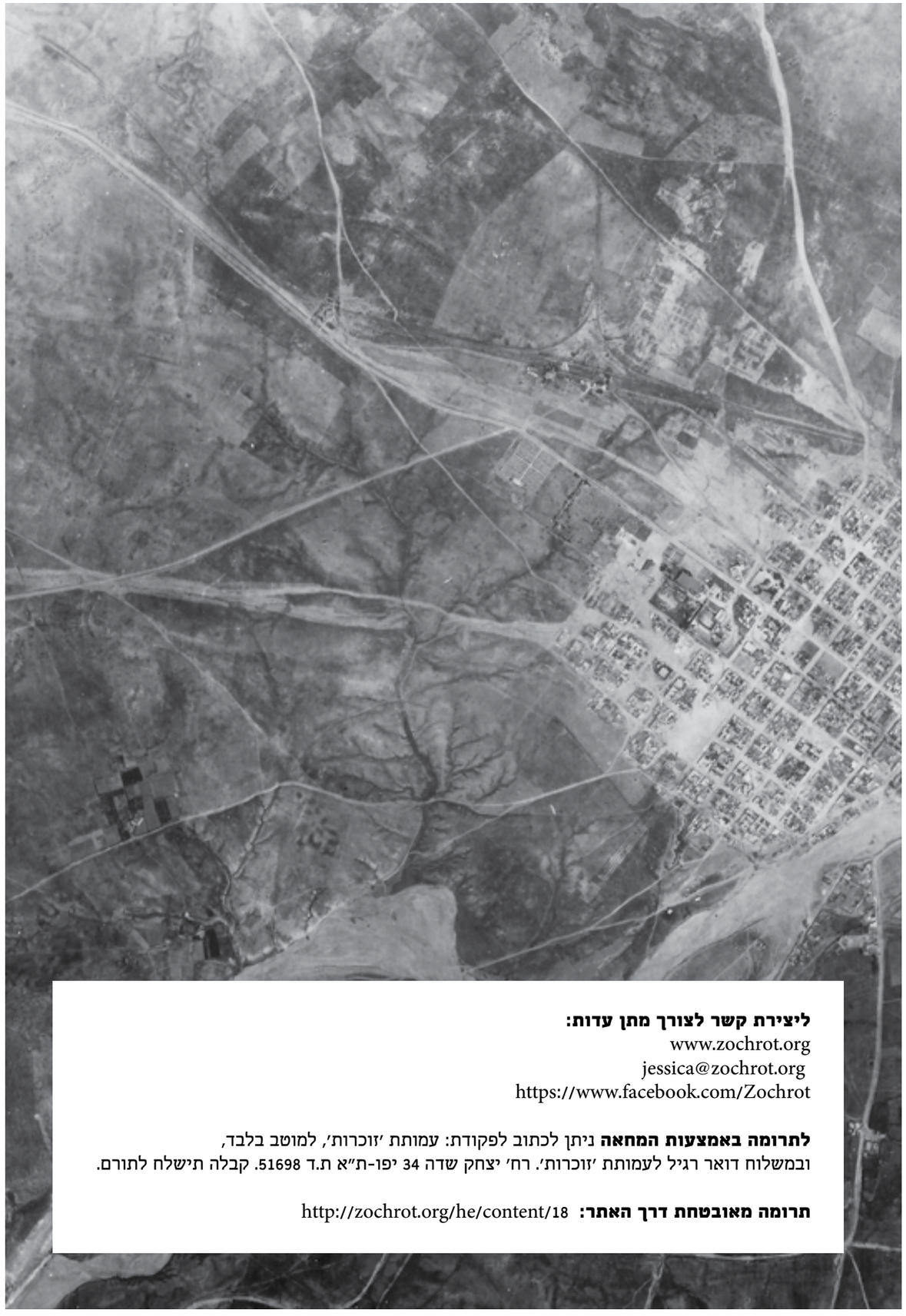

ליצירת קשר לצורך מתן עדות:
www.zochrot.org
jessica@zochrot.org
https://www.facebook.com/Zochrot

לתרומה באמצעות המחאה ניתן לכתוב לפקודת: עמותת 'זוכרות', למוטב בלבד,
ובמשלוח דואר רגיל לעמותת 'זוכרות'. רח' יצחק שדה 34 יפו-ת"א ת.ד 51698. קבלה תישלח לתורם.

תרומה מאובטחת דרך האתר: http://zochrot.org/he/content/18